

könyv
könyvtár
könyvtáros

2000
szeptember

KIJÜNTEJÉSEK

Nemzeti ünnepünk, augusztus 20-a alkalmából – *Mádl Ferenc* köz-
társasági elnök megbízásából – *Rockenbauer Zoltán* kultuszminiszter
különböző díjakat adott át szakmánk kiváló képviselőinek.

A közgyűjteményi szakterületen magas színvonalon végzett elméleti
és gyakorlati tevékenységéért

SZÉCHÉNYI FERENC-díjat kapott

Papp István,

a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár ny. főigazgató-helyettese.

A könyvtári területen végzett kiemelkedő teljesítményéért

SZINNYEI JÓZSEF-díjat kapott *dr. Deé Nagy Anikó,*

a marosvásárhelyi Teleki–Bolyai Könyvtár ny. osztályvezetője;

Kastaly Beatrix, az OSZK osztályvezetője; *Kiss László,* a Pest

Megyei Könyvtár igazgatóhelyettese; *Lévay Botondné dr.,*

a Debreceni Egyetemi és Nemzeti Könyvtár főigazgatója;

Nagy Éva, a Vas Megyei Könyvtár igazgatóhelyettese;

Zalainé dr. Kovács Éva, a Szent István Egyetem Kertészeti,
Élelmiszer-tudományi és Tájépítészeti Központi Könyvtárának
és Levéltárának igazgatója.

Az iskolán kívüli művelődésben, elméleti tevékenységük során

és az új módszerek kidolgozásában, azok alkalmazásában

és terjesztésében elért kiemelkedő eredményeikért

NÉPMŰVELÉSÉRT díjat kaptak *Horváth Ferencné,* a Keszthelyi

Városi Könyvtár gyermekkönyvtárának vezetője; *Kelemen Tamás,*

a Kelenföldi Könyvtár vezetője és *Venyigéné Makrányi Margit,*

a Tiszaújvárosi Városi Könyvtár igazgatója.

A kitüntetetteknek melegen, szívből gratulálunk!

KÖNYV, KÖNYVTÁR, KÖNYVTÁROS

9. évfolyam 9. szám

2000. szeptember

Tartalom

Könyvtárpolitika

Az MKE XXXII. Vándorgyűlése	3
Latorcai János: Köszöntő	7
Monok István: A hagyomány megőrzésének egy lehetősége: a bibliothecarius doctus	9
Fodor Péter: Mennyivel tud többet és mást a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár mint...?	16
Praznovszky Mihály: A „pompakönyvtárak” és az olvasói szokások a 19. század közepén.....	26
Közös múlt – közös jövő. A külföldön élő magyar könyvtárosok V. szakmai találkozója.....	35
Kiss Jenő: Magyar könyvtárak és könyvtárosok kisebbségi létben az új évezred elején	37

Konferenciák

A helyismereti könyvtárosok VII. országos tanácskozása.....	40
Komlósi József: Helyismereti munka Fejér megye közkönyvtáraiban	42
Takács Miklós: Pável Ágoston könyvtári öröksége.....	48
Katsányi Sándor: A Budapestensia kialakulása	53

From the contents

The 32nd Annual Conference of the Association of Hungarian Librarians (general report and papers by János Latorcai, István Monok, Péter Fodor and Mihály Praznovszky) (3);

Fifth meeting of Hungarian librarians living abroad (general report and paper by Jenő Kiss) (35);

Seventh national conference of local studies librarians (general report and papers by József Komlósi, Miklós Takács and Sándor Katsányi) (40)

Cikkeink szerzői

Fodor Péter, a FSZEK főigazgatója; *Katsányi Sándor*, a FSZEK ny. főosztályvezetője; *Kiss Jenő*, a Kovászna Megyei Könyvtár igazgatója; *Komlósi József*, a Székesfehérvári Megyei Könyvtár igazgatója; *Latorcai János*, országgyűlési képviselő; *Monok István*, az OSZK főigazgatója; *Praznovszky Mihály*, a PIM főigazgatója; *Takács Miklós*, a Szombathelyi Megyei Könyvtár ny. igazgatója

Szerkesztőbizottság:

Biczák Péter (elnök)

**Borostyániné Rákóczi Mária, Kenyéri Kornélia,
Poprády Géza, dr. Tóth Elek**

Szerkesztik:

Győri Erzsébet, Sz. Nagy Lajos, Vajda Kornél

A szerkesztőség címe: Budapest, I. Budavári Palota F épület – Telefon: 224-3791

Közreadja: az Informatikai és Könyvtári Szövetség, a Magyar Könyvtárosok Egyesülete, a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma, az Országos Széchényi Könyvtár

Felelős kiadó: **Monok István**, az Országos Széchényi Könyvtár főigazgatója

Technikai szerkesztő: **Korpás István**

Nyomta az ETO-Print Nyomdaipari Kft., Budapest

Felelős vezető: **Balogh Mihály**

Terjedelem: 5,7 A/5 kiadói ív.

Lapunk megjelenéséhez támogatást kaptunk a Nemzeti Kulturális Alaptól

Terjeszti az Országos Széchényi Könyvtár

Előfizetési díj 1 évre 3000 forint. Egy szám ára 250 forint

HU-ISSN 1216-6804

Az MKE XXXII. Vándorgyűlése

A millennium évében, a millenniumhoz méltó módon, a lehető legméltóbb helyszínen, Esztergomban tartotta meg az MKE immáron XXXII. Vándorgyűlését. Természetesen a Vándorgyűlés témája is a millennium jegyében határozott meg. A cím így hangzott: *Nemzeti hagyományaink és a korszerű szolgáltató könyvtár*. Talán nem is kívánna semminemű kommentárt ez a témakijelölés, annyira találónak érezzük azonban, hogy semmiképp sem tudjuk visszafogni hermeneutikus lelkünket. A „nemzeti hagyományok” nemcsak alludál Kölcseyre (az egyik legkiválóbb magyar esszére), egyenesen tőle származik, ami – a Himnusz költőjéről van szó – valami egészet, valami valóban holisztikusat foglal inherensen magába. De tőle függetlenül is, mi másról eshetne szó a millennium, a magyar államiság ezer esztendő jubileuma alkalmából, mint a Nagy Tradícióról, a nemzeti hagyományokról, a nemzeti lét tán legfontosabb, legértékesebb alapzatáról, szubsztrátumáról, arról a gerincről, amellyel joggal büszkélkedhetünk, még akkor is, sőt attól teljesen függetlenül, hogy sikertörténetnek tekintjük-e ezt az ezer évet, avagy – Kölcseyvel együtt – inkább a balsors tépéseinek nyomait véljük felfedezni a múltban. (A gerinc szót nem véletlenül használtuk, a könyvtárosok jól tudják, ki írt tragikus felhangú esszét nemzetéről, amelynek nem volt gerince.) És e hagyománnyal nem szemben áll, hanem épp azt szolgálja a cím második részében kiemelt „korszerű szolgáltató könyvtár”. És itt a korszerűnek is, a szolgáltatónak is súlyos, sokatmondó szerepe, helye, jelentése van. Amint azt a mai magyar könyvtárügy irányítóinak egyike, *dr. Skaliczki Judit* oly gyakran hangsúlyozta (ld. pl. a 3K idei júniusi számát!), a korszerű könyvtár mindent magába foglal, amit magába foglalhat: a klasszikus könyvtári funkciókat is teljesíti, a modern (sőt posztmodern) információs bázis, az elektronikus–digitalizált (stb.) „falak nélküli könyvtár” gyönyörűségét is nyújtja. És ez a könyvtár, mindenekelőtt, szolgáltató. Szolgáltató könyvtár, ahol a jelző csaknem olyan fontos, mint a jelzett szó. Azt hisszük, vándorgyűlés még nem kapott teltebb jelentésű, adekvátabb címet, mint az idej, és – még egyszer utalnánk rá – ez a cím teljes harmóniában volt az évvel is, a helyszínnel is, szervesen beépült az egész országot foglalkoztató témákba.

A Vándorgyűlés felépítése tantételszerűen világos és logikus volt. A résztvevők először a plenáris ülésen találkozhattak, itt köszöntötte őket (a nagy melegben is, a nyári szabadságolás idején is hatalmas tömegben összegyűlteteket!) az MKE elnöke, *Ambrus Zoltán*, aki üdvözölte a kollégákat és a Vándorgyűlést megtisztelő nagyságokat is: *dr. Latorcai Jánost*, Esztergom város országgyűlési képviselőjét, a parlament Gazdasági Bizottságának elnökét, *dr. Beer Miklóst*, az Esztergom–Budapesti Érsekség püspökét, általános helynököt, *Kócziánné Szentpéteri Erzsébetet*, a NKÖM főosztályvezetőjét, *dr. Bitskey István* tanszékvezető egyetemi professzort (Debrecen), *dr. Monok Istvánt*, az OSZK főigazgatóját, *dr. Horváth Istvánt*, a megyei múzeumigazgatót, valamint a NKÖM vezető tisztségviselőit, az Oktatási Minisztérium főtanácsosát, *dr. Téglási Ágnes*t és a határon túli magyar könyvtárosokat

(akik közül többen immár az MKE teljes jogú tagjai). Szárnyas szép szavakkal szólott Ambrus Zoltán arról is, miért Esztergomban tartja az MKE ezt a Vándorgyűlést, arról is, miről fog szó esni a plenáris ülésen, miről a másnapi szekcióülések sokaságán. Ebben a városban fogunk igazán emlékezni tudni államiságunk ezer évére és a kereszténység ezer és kétezer éves évfordulójára – mondotta az MKE elnöke, majd hozzátette: ebben a városban erősödhet meg igazán nemzeti tudatunk, itt kaphatunk igazán jó fogódzókat saját munkánkhoz. És azért választottuk témaként a nemzeti hagyományokat és a könyvtárat, mert joggal úgy gondoljuk, hogy a könyvtár és a könyvtárosság a nemzeti kultúra és a nemzeti hagyomány ügyének a letéteményese. Ezt a munkát persze más módszerekkel, más eszközökkel és más minőségben kell végeznünk az eljövendő huszonegyedik században. Divatos szóval egyfajta paradigmaváltás megy végbe a könyvtáriügyben, hiszen ott teremtnének meg azok a feltételek, amikor a közkinccs valóban a köz kincse lesz, amikor a gyűjtemények intellektuális és érzelmi üzenetét valóságosan is eljuttathatjuk mindenkire. A genius locira is tekintettel Vitéz János példáját is említette Ambrus Zoltán. Hegedűs Géza versét recitálta a nagy püspökről és humanistáról, aki – este a mécsvilágnál olvasva – „a középkorból az újkorba lépett”. (Vagyis paradigmát váltott ő is, tenéknk hozzá, tán feleslegesen is magyarázva a költő és az MKE elnök szavait.)

Ambrus Zoltán köszöntő és vándorgyűlés-megnyitó szavai után dr. Latorcai János szólott a hallgatósághoz. Az ő – nagy tapssal fogadott – szavait teljes terjedelmében közölheti a 3K jelen száma.

Dr. Beer Miklós püspök Paskai László bíboros nevében is köszöntötte a Vándorgyűlést és résztvevőit. Majd, bibliai példával élve, szólott arról a feladatról, amely minden nemzedékre vonatkozik, és amelynek értelmében az örökséget mindenkor meg kell őrizni és továbbadni az újabb és újabb nemzedékeknek. A könyvtárosok éppen ezt teszik, hivatásukból következően. Őrzik azokat a kincseket, amelyeket a könyvek hordoznak, ezt tették immáron ezer éven keresztül. Őrzik, és féltő gondadaladják tovább a kincset. Ha a történelem viharai romboltak, a könyvtárosok mindig újraépítették a bibliotékákat, és továbbadták azt a szellemet is, amely utódaikat is hivatásuk gyakorlására képesíti. Mert erről van szó, mondotta a püspök: annak a hivatásnak való megfelelésről, annak végrehajtásáról, amit egy egész nemzet bízott a könyvtárosokra. A könyvtárosi hivatás, a könyvtárosi megszálloottság (ezt a szót használta dr. Beer Miklós) jegyében kívánt a püspök jó munkát a Vándorgyűlésnek.

Szólott a plenáris ülés hallgatóihoz a NKÖM főosztályvezetője is, az Esztergomi Városi Könyvtár igazgatónője, a Vándorgyűlés házigazdája is. Ezt követően került sor dr. Bitskey István professzor nagyelőadására. Ez a mintegy ötven perces értekezés a *Szellemi műhelyek a kora újkori Magyarországon* címet viselte és vele kapcsolatban a Vándorgyűlés résztvevőinek véleménye meglehetősen megoszlott. A témában járatosabbak sok szakmai–tudományos finomságot vettek észre benne, mások úgy vélték, a tudós filológus élőszóban előadott traktátusa kevésbé volt élvezhető a végül is szakember közönség számára. Ha e sorok írójának értesülései jók, az MKE elnöksége utóbb el is gondolkozott azon, vajon a jövőben szükség van-e a plenáris üléseken ennyire akadémikus előadásokra, avagy a szakmához közelebb témák felvetése lenne adekvátabb. Az bizonyos, hogy dr. Monok István előadása már osztatlan sikert aratott, hisz – minden tudományossága–szakszerűsége mellett (és persze korántsem ellenére) a jelenlévők vitális problémáit vette göröcső alá, mindannyiunkat mélyen érintő kérdéseket fejtegetett a tőle immáron

megszokott lendületes és fölöttébb eredeti módon (Dr. Monok István előadását, *A hagyomány megőrzésének egy lehetősége: bibliothecarius doctus*, a 3K jelen száma teljes terjedelmében közli.)

Hatalmas tapsot kapott dr. Horváth István esztergomi múzeumigazgató előadása is. A kitűnő muzeológus *Esztergom szerepe a magyar történelemben* címmel egyszerre adott intenzíven életes képet a város múltjáról is, a benne látható emlékek és emlékművek mai állapotáról is, de sikerült megérezkítenie azt a komplexumot is, amelyet egy szinte hihetetlenül gazdag múlttal rendelkező, de ma is nagy szerepet vivő város jelent, múlt és jelen, jelen és jövő dialektikáját.

A plenáris ülésen került sor – immár hagyományosan – a Fitz József-díjak és az MKE-emlékérmek átadására is. A könyvtárosok szavazatai alapján Fitz-díjat kapott Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században (Osiris Kiadó), a Kortárs magyar művészeti lexikon (Enciklopédia Kiadó), a Magyar Kódex (Kossuth Kiadó), a Magyarország védett növényei (Mezőgazda Kiadó), valamint Gerle János és Lugosi Lugó László könyve, a *A szecesszió Budapesten* (Magyar Könyvklub).

Igen kedves és megható epizódja volt a plenáris ülésnek, amikor Ambrus Zoltán az elnöki székben elődjét, a hetven éves Vajda Eriket köszöntötte nemrég volt születésnapja alkalmából a jelenlévők hangos ovációja–tapsa közepette.

A plenáris üléssel az első nap szakmai programja véget is ért, hisz nem volt kevés, amit a résztvevők kaptak–kaphattak, és másnap mindenkire komoly szellemi erőfeszítés várt még. A szekcióülések következtek, az immár megszokott módon, vagyis külön-külön helyeken–termekben folytak az egyes témákról szóló előadások és viták. Ki-ki szabadon eldönthette, mi, illetve kik érdeklik, de azután persze nemigen módosíthatott. Az átjárás az egyes szekciók között – régen sok vitára adott okot – nyilvánvalóan aligha megvalósítható. Annál is kevésbé, mivel óhatatlanul adódnak az egyes szekciók esetében eltolódások, módosulások. Persze azért lehetett szörfözni az egyes szekciók között (nekem úgy tűnt, hogy például Ambrus Zoltán mindenütt jelen volt – ki tudja, hogy csinálta!). A továbbiakban az egyes szekciók tematikáját mutatnánk be igen-igen röviden. Az teljesen elképzelhetetlen, hogy a teljes anyagról bárki is hű összképet nyújthasson. Előljáróban azonban meg kell említenünk, méghozzá nyomatékosan, hogy az egyes témák kijelölése önmagában is újszerű volt, kapcsolódásuk a főtémához pedig a szervesnél is szerveesebb. Tudományszakok szerint történt a felosztás. Az első csoport (*Történettudomány, régészet*) a történelem, régészet és a korszerű szolgáltató könyvtár témakörében elhangzott előadásokkal és vitákkal szolgált. *Gazda István* ugyan nem tudott eljönni (tudománytörténeti sétát ígért a hallgatóságnak), ám a jelenlévők nélküle is gazdag anyaghoz juthattak (*Siró Béla: Fenntartói és felhasználói érdekek, integráció, konfliktusok a felsőoktatási könyvtárakban*, *Bíró Mária: A könyvtárak régészeti szakirodalmi ellátottsága és informatikai szolgáltatásai*, *F. Romhányi Beatrix: A könyvtárhasználat oktatása a régészetben*, *Fülöp Éva: Egy agrártörténész kutatásai a közgyűjteményekben* címmel tartott előadást). Mi a messze legérdekesebbnek Fodor Péter expozéját tartottuk, el is hoztuk a 3K számára. (Fodor Péter előadása e számunkban olvasható.) A második csoport (*Irodalomtörténet, nyelvtudomány*) olyan érdekességekkel jeleskedett, mint *Vasy Géza* irodalomtörténész szemléje *A klasszikus irodalom jelene és jövője* címmel vagy *Máthé Dénes* kolozsvári professzor előadása (*Az anyanyelv kisebbségi helyzetben*). Innen *Praznovszky Mihály* nagy sikerű előadását zsákmányoltuk (e számunkban olvasható). A harmadik cso-

port (*Művészetek*), a negyedik (*Helytörténet és helyismeret*) és az ötödik (*Művelődéstörténet, neveléstörténet*) szintén roppant gazdag anyagot kínált a jelenlévőknek. A negyedik csoport előadásai közül *Balogh Ferencné* beszámolóját olvashatják majd olvasóink a 3K októberi számában (A falusi olvasók könyvtárképe); a különösen széles szakmai választékú ötödik csoport anyagának nagyobbik részét pedig a *Könyv és nevelés* fogja prezentálni (iskolatörténetekről, iskolai adattárak kiépítéséről, neveléstörténeti témákról [stb.] esett itt a legtöbb szó). Volt még egy igen érdekes, írásban azonban nehezen vagy sehogy sem bemutatható–rekapitulálható nagyszabású kerekasztal-beszélgetés is ezen a második napon: *Az élő tudomány* címmel, a tudományos gondolkodás útjairól, a tudomány fontosságáról a múltban és a jelenben, a tudomány státuszáról, olyan országosan ismert nevek felvonultatásával, mint a filozófus *Fehér Márta*, a szociológus *Csepeli György* stb. Én úgy éreztem, igen jó, hogy a Vándorgyűlés ennyire színvonalas, ennyire „magasröptű”, ennyire „fajsúlyos” programmal is dicsekedhetett, az országos nevek közül viszont nem egy szólt maximális elismeréssel a könyvtáros résztvevők problémaállításainak élességéről, szakmai érveik, argumentációik erejéről.

A konferencia harmadik napja a szakmai kirándulásoké volt, ahol ugyanúgy és ugyanolyan intenzitással folyt a szakmaizás, mint a szünetekben, baráti találkozók, csoportos városnéző sétákon vagy fagylaltozások, sörözések (stb.) közben.

E röpke beszámoló szerzője természetesen nem vindikálhatja magának a jogot, hogy értékelést, kikerekített összképet nyújtson az egész Vándorgyűlésről. De nincs is erre szükség. Megtette ezt Vajda Erik a Kossuth Rádióknak nyilatkozva. Befejezésül az ő szavait ismertetnénk.

Vajda Erik a Vándorgyűlés fő témájának adta magyarázatát. Úgy gondolom – mondotta az MKE alelnöke –, hogy a hagyományok ápolása, ami a könyvtáraknak mindig is feladata volt, mert hiszen írott kulturális örökséget őriztek, és azt szolgáltatták, tehát a hagyományok ápolása mindig is könyvtári alapfeladat volt. Ám ennek a lehetőségei a technika változásával, a szervezet változásával, a szolgáltatási skála változásával javultak. Az a lehetőség, hogy írott emlékeket digitalizáljunk, lehetővé teszi ezeknek a sokkal szélesebb körű és könnyebb terjesztését. A könyvtáraktól egyáltalán nem idegen sem a klasszikus, sem a modern szolgáltatás. Önmagában a korszerű technika nem konkurens, hanem eszköze a könyvtárnak. Az írott szövegek vagy a képi ábrázolások digitális hordozókon való rögzítése a szélesebb körű terjesztést teszi lehetővé. Nem konkurencia, nem ellenség. A könyvtár funkcióját tekintve információs központ, függetlenül attól, hogy az információ hagyományos-e vagy sem. A Vándorgyűlés székhelye a millennium miatt volt Esztergom, szép volt és jó volt! A Vándorgyűlés témaválasztása szintén beletartozik a millenniumi gondolatkörbe, a Vándorgyűlés tehát a millenniumot ünnepelte, de nem üres ünnepelés volt, hanem megtöltődött szakmai tartalommal. Végül, a riporternak arra a kérdésre válaszolva, hogy a Vándorgyűlés után, annak tapasztalatait figyelembe véve miként fogalmazható meg a könyvtárak legfontosabb feladata, Vajda Erik ezt mondotta: A legnagyobb feladat, ami a szakmára vár, hogy a könyvtárak minél teljesebben, korszerűbben, minél átfogóbban váljanak minden információ szolgáltatójává. Szolgálják ki a művelődési igényeket, szolgálják ki a tudományos információ iránti igényt, és szolgálják ki a tanulóhoz szükséges igényeket minden lehetséges eszközzel, könyvvel, folyóirattal, információs szolgáltatásokkal, internettel és nem utolsósorban a könyvtárosok segítségével. (VK)

Köszöntő

„A műveletlen föld csak gazt terem? / A lélek is csak úgy emelkedik / A józanság tisztább világához, / Ha a tudományok s ismértek / Tárából gazdag zsákmányt gyűjt magának.” – írta már a XIX. század legelején ma méltánytalanul keveset idézett nagy költőnk, Berzsenyi Dániel.

**Elnök Úr!
Főtisztelendő Püspök Úr!
Tisztelt Hölgyeim és Uraim!**

A millennium évében, az új évezred küszöbén, az Európai Unióhoz történő csatlakozás előestéjén jövőnk szempontjából a legnagyobb kihívás, hogyan alakul Magyarország helye, szerepe, gazdasági és ebből következő politikai súlya a világban. Amikor fellapozzuk a statisztikai évkönyveket vagy amikor egy-egy előadás kapcsán ismertetjük a makrogazdasági mutatókat, jóleső érzéssel büszkélkedünk jelenlegi eredményeinkkel, a gazdaság hat százalékos feletti növekedésével, a hatékonyság tíz-tizenkét százalékos javulásával, a munkanélküliség érezhető csökkenésével vagy éppen a családok létbiztonságának emelkedésével.

Valóban, ezek óriási eredmények, nemzetünk megújuló képességének nagyszerű bizonyítékai, amelyek büszkeségre igen, de elbizakodottságra okot nem adnak.

Ha figyelembe vesszük, hogy a második világháborút megelőzően hazánk gazdasága a világgazdaságnak mintegy 0,8 százaléknyi részét képviselte, s mára ez a részarány, annak ellenére, hogy az ország termelő- és exportkapacitása is bővült, a korábinak mintegy a felére esett vissza. Ez az egy adat már önmagában is szerénységre kell, hogy intsen minket mindannyiszor, amikor az ország fejlődését elemezzük, és különösen akkor, amikor a jövőről beszélünk.

A világgazdaságban gyors ütemű műszaki–technológiai váltás zajlik, s talán már közhelynek is hangzik, hogy azok az országok, amelyek fel tudják ismerni, és valamilyen formában követni is képesek ezt a gyors ütemű változást, váltást, azok sikeressé válhatnak, akik nem, azok végleg lemaradnak.

Ebben a rendkívül felgyorsult küzdelemben kiemelkedő jelentőségűvé vált az ismeretszerzés, a tudás aktív birtoklása, modern kifejezéssel élve az innováció, valamint ehhez kapcsolódóan a humán tőke képzettsége és alkalmazkodóképessége.

Közép-Európa valamennyi országa, így hazánk is az Európai Unióhoz szeretne csatlakozni, ettől várja gazdasági helyzetének javulását.

Az Unió vezetői viszont úgy látják, hogy tagállamaik lemaradóban vannak a világgazdaság más fejlett országaihoz, elsősorban az Egyesült Államokhoz, Japánhoz vagy éppen a kelet-ázsiai kis tigrisek egy-egy országához képest, és emiatt piaci pozíciókat veszíthetnek a világgazdaságban.

Ezért nem meglepő, hogy az Európai Unió rendkívül feszített lépéseket tesz az információk minél szélesebb körű rendezett halmazának, azaz az elérhető könyvtáraknak a megteremtésére, az alkotó tudás kialakítására, a tudásszerzés és tudásfrissítés felgyorsítására.

Mindez óriási kihívást jelent számunkra, mert az uniós csatlakozással egyidejűleg a világ élvonalához is fel kell zárkóznunk, nemcsak a műszaki–technikai fejlődés, hanem az információszerzés, azaz a tudásbővítés folyamatában is. Sokan tamáskodnak, hogy mindez nehezen fog menni.

Nos, én nem így látom!

Bármerre járok az országban vagy határainkon túl a nagyvilágban, sokan teszik fel a kérdést: *mi az oka, hogy Magyarország a tőkeimportban az elmúlt években kiemelkedően jobban szerepelt, mint a környező országok, és lényegesen nagyobb szerepet játszott, mint amilyet a világ gazdaságban elfoglalt helye indokolt volna?*

Meggyőződésem, hogy a hazánkban felhalmozott ismeret és tudásvagyon, a humántőke képzettsége az, ami idevonzotta a tőkét. Felelősen állítható, hogy oktatási rendszerünk a napi nehézségek ellenére még mindig olyan tudás kialakítására képes, amely a versenyben előnyt biztosít számunkra.

Hazánk gazdaságában az elmúlt évtizedben óriási átrendeződés, hatalmas változás zajlott le. Ma a teljes bruttó nemzeti össztermék, a GDP háromnegyedét a magánszféra termeli meg, exportunknak több mint 70 százaléka pedig az Európai Unió igen igényes piacaira irányul. A fejlődés óriási, de az igazi kihívás csak most kezdődik. A teljes értékű felzárkózást ugyanis most, az elkövetkező évtizedben, évtizedekben, az uniós csatlakozást megelőző és követő években kell megtenni. Ehhez pedig *folyamatosan át kell alakítanunk a társadalommal, a gazdálkodással kapcsolatos gondolkodásmódunkat, az ismeretszerzés módját és ehhez kapcsolódóan a tudásszerzés intézményrendszerét is.*

Hiszen tíz–húsz évvel ezelőtt a gazdaságban még az volt a jellemző, hogy a vállalatok zöme saját könyvtárral, ismeret- és adatbázissal rendelkezett, amelyek frissítése úgy-ahogy de megoldott volt. Természetesen ezek a vállalati könyvtárak meghatározóan szakmai ismereteket voltak hivatottak szolgáltatni, de bizonyos szűkített tartalommal általános-intelligenciái, irodalmi ismereteket is továbbítottak.

Sajnos mindez a mögöttünk hagyott években meghatározóan szétzilálódott, ugyanakkor a néhány ezernyi vállalat széthullását, majd újjáalakulását követően vállalkozások sokasága jött létre.

Ma a működő vállalkozások száma meghaladja a hétszázezretet. Ezeknek számban csekély részét képezik a multinacionális társaságok hazai vállalkozásai, a meghatározó rész az egyéni vállalkozók, a kis és közepes kategóriába sorolható vállalkozások.

Látható tehát, hogy ennek a rendkívül elaprózódott struktúrának megfelelő információval való kiszolgálása a korábitól alapvetően eltérő információs intézményrendszert és tevékenységet igényel.

Ahhoz, hogy a gazdaság napi küzdelmeiben a verseny diktálta kiváló eredmények megszülethessenek, szükség van arra, hogy az országban szinte minden szakterületről egy minimális, de kevésnek semmiképpen nem mondható információ folyamatosan és frissítetten rendelkezésre álljon.

Arra van tehát szükség, hogy olyan konvertálható tudás, képesség és készség legyen biztosított, amely e globalizálódó világban a versenykihívásoknak minden-

ben megfelel. Ehhez pedig fel kell értékelniünk az ismeretfrissítést, az önképzést és a posztgraduális képzést. Ez pedig ismeretek tárháza, új típusú könyvtárak és nemzeti hagyományaink megőrzése nélkül nem lehetséges.

Miért hangsúlyozom mindezt?

Mert napjainkban, az információs robbanás korszakában az egyik legnagyobb kihívás a könyvtárosokra hárul.

Az információáramlás felgyorsulásának idején ugyanis nem elég csak az információs világhálóra rácsatlakozni, azon barangolva levenni, ami fontos. Ha nyelők akarunk lenni, saját könyvtáraink anyagát is mindenki számára hozzáférhetővé, a tudás megszerzése szempontjából naprakésszé kell tenni.

Ez pedig rengeteg munkát igényel a digitalizálástól a rendszerszervezésen át, az ún. információk begyűjtésétől és feldolgozásától kezdve egészen az „olvasók” kiszolgálásáig, ami csakis nemzeti fejlesztési stratégia keretében, kormányzati szerepvállalással vihető sikeresen véghez.

Bízom benne, hogy ez a mostani vándorgyűlés és konferencia mindezt jól elősegíti.

Az indító Berzsényi-idézet azt is üzeni a mának, hogy ilyen történelmi sorsforduló idején, mint amilyenben most részünk van, elsősorban *azzal kell foglalkoznunk, hogy valamennyien a saját munkaterületünkön éljünk lehetőségeinkkel.*

Azt kell biztosítanunk, hogy az új tudás, az új ismeret megszerzéséhez és megteremtéséhez legyen elegendő, a kor igényeinek megfelelő színvonalú könyvtár az ismeretek rendezésében járatos, azok elérését mindenki számára lehetővé tevő könyvtárossal, és az ismeretet megszerezni kívánó művelt olvasóval. Ha mindez így történik, akkor egészen biztosan sikeres lesz Magyarország jövője.

Köszönöm, hogy meghallgattak.

Latorcai János

A hagyomány megőrzésének egy lehetősége: a bibliothecarius doctus

Hagyományörzés és modern szolgáltatás: látszólagos ellentmondás és valós feszültségek. Pedig a könyvtáros szerepe a történelem folyamán valójában semmit sem változott. A legfontosabb feladata mindig az volt, hogy a saját korát megelőző időszak írott kulturális örökségének emlékeit összegyűjtse, nyilvántartsa és őrizze meg a jövő generációk számára. A tevékenysége eredményeként létrejött gyűjtemények anyagát annak megismerése, formai és tartalmi feltárása után a könyvtár típusától függően az érdeklődő olvasó rendelkezésére kellett bocsátania, mai kifejezéssel könyvtári szolgáltatást kellett végeznie. Munkáját mindig a könyves szakma valamennyi résztvevőjével, illetve a könyvek szellemi előállítóival együttesen végezte.

Gondolatban visszamehetünk azokba az időkbe, amikor a szerzői autográf kézirat ismeretlen volt, vagyis a ma is haszonnal olvasott művek írásbeli rögzítése diktálással történt, és a másoló személy alkalmasint rabszolgaként a szerző magán-

könyvtárának kezelője is volt. A könyvkiadó a diktálás után javított példányt sokszorosított. Az ókori közösségi használatú könyvtárak kialakulásának és működésének folyamata kevéssé ismert történet, bizonyos azonban, hogy ezekben a könyvtárakban a kéziratok gyarapítása gyakran helybéli kiadói (másolói) tevékenységhez kötődött. A legnagyobb, legismertebb ókori könyvtárakra (Pergamon, Alexandria) vonatkozó legfrissebb szakirodalom azonban egyértelműen az akkori könyvtárak gyűjteményszervező, a hagyományt számba vevő és átmentő szerepét hangsúlyozza (tehát nem az összegyűjtött anyag használatát).

Rendszeres ismereteink azonban a Római Birodalom összeomlását követő időktől kezdve vannak arra nézve, hogy miként alakult a könyvtáros szerepe a bevezető gondolatban említett hagyományátörökítő folyamatban. Az első regulákban a szerzetesi közösség vezetője is feltűnik könyvtáros szerepkörben, majd a könyvtár, a levéltár és a másoló műhely vezetője azonos személy. A szerepek a középkor folyamán egyértelműen elkülönültek, a könyvkiadás és a könyvkereskedelem intézményei is elváltak egymástól, a XV. században megjelent a kéziratok könyvkiadásban is a raktárra való termelés. Az alkotó, a művek szerzője ebben a változás-sorozatban egyre távolabb került a kiadói és a könyvtáros világtól, a szakmák elkülönültek egymástól. A XV. századi médiumváltás, a nyomtatott könyv megjelenése okozott ebben a kérdésben (a könyves szakmák elkülönült működése) zavart. A zavar persze nem adekvát kifejezés. A médium ugyanis magában hordozott komoly ígéreteket: egy korrigált szövegváltozat változtatás nélküli sokszorosítását, vagyis felvetődött a kulturális hagyomány nyelvi és tartalmi rendbe tétele mellett ennek rendezett, tervszerű továbbhagyományozásának lehetősége. Egyik oldalról az *ordo oeconomica* (amely még az első reformátor generáció tagjai körében is – például Philipp Melanchthon – a társadalmi és a családi rend együttesét jelentette), másik oldalról az *ordo scientiarum*, az *ordo librorum*, illetve az *ordo bibliothecae*. A humanista tudós tehát kezdetben nem azért fordult a könyvnyomtatás felé, mert annak alkalmazásában üzletet látott, hanem a *furor humanisticus* hajtotta. Nem hitt abban, hogy a könyvkiadók, az általuk keresett és felkért tudósok képesek az új eszköz adta lehetőségeket az előbbi értelemben jól használni. Egy része e humanista nyomdászoknak megmaradt tudósnak, a nyomdai, a kiadói és a terjesztői munkát lassan átengedte az azt professzionálisan művelőknek, ő maga pedig megmaradt a minőség ellenőrének. Persze csak addig, amíg a rendszer ezt igényelte, és nem tudta az üzlet a kezdeményezést a kezébe kaparintani. A tudós nyomdászok másik része megmaradt nyomdásznak. Ez esetben az anyagi érdekek a tudományos meggyőződéssel harcoltak az ilyen műhely tevékenységében.

A XVI. század, a világ felfedezése, az ismeretanyag addig elképzelhetetlen mértékűvé bővülése hamar eloszlatta az illúziókat a rendrakás tekintetében. A humanista tudósok új generációinak tagjait pedig az eredeti feladat mellől pástra szólította az egyházi rend felborulása, a protestáns reformáció kezdete. Az enciklopédiák, a katalógusok, a *bibliotheca universalis* megalkotására új szakma alakult. A könyves világban is elkülönült egymástól a kiadó, a nyomda, a terjesztő, és mindegyik kialakította a maga intézményi rendszerét, illetve a kulturális örökség írásban és sokszorosított képből való rögzítésére az értelmiség tovább rétegződött.

A XIX. században bekövetkezett ipari forradalom okozta változások a könyvkiadás történetében a könyvtáros szerepére annyiban voltak hatással, hogy a szakma még jobban eltávolodott a kiadói világtól, a könyvtermelés mennyiségi növekedése

a számbavétel munkálatában (katalógus, bibliográfiák stb.) más munkamódszert igényelt. Aze változásokkal párhuzamosan átalakuló olvasási szokások pedig újfajta könyvtári szolgáltatásokat követeltek ki maguknak.

A szakirodalomban a harmadik nagy médiumváltásnak bemutatott képi forradalom – fotó, mozgókép, TV, videó – a könyvtárosnak a hagyomány dokumentumait számba vevő munkáját kevésbé érintette. Az új információhordozó eszköz megjelent a könyvtárban, ugyanakkor sok olvasót elvitt onnan. A hagyomány átörökítésében játszott szerepe a könyvtárosnak ezzel párhuzamosan gyengült, a mozgókép-médium tartalmi alakításában ráadásul szerep sem jutott ennek a szakmai körnek.

Visszatérve azonban mondandóm eredeti gondolatmenetéhez, nehéz lenne egyetlen előadásban minősíteni azt, hogy mennyire sikerült a nyomtatott könyvmédium ígéretét beteljesíteni, és talán nem is szükséges. A kortársak tudták a jelentőségét a változásnak: a rendszeres megemlékezések, a könyvnyomtatás ünnepe a XVI. századtól az ez évi „Gutenberg 2000” elnevezésű mainzi ünnepségekig mutatják, hogy az utódok sem felejtették el. A XX. század végén azonban egy új médium ismét zavart keltett a rendszerben. E médiumnak még nagyobb horderejű az ígérete: a kulturális örökség digitális rögzítésével az egész eddigi ismeretanyag áttekinthetővé válhat. Egy kutató, egy érdeklődő számára egyetlen emberöltő alatt – ha ez még szükséges – bármilyen szempontból megismerhetővé válik az emberiség eddigi kulturális teljesítménye.

Az előző korokra alkalmazott gondolatmenetet követve az sem meglepő, hogy a szerző – akár a szépíró, akár a szakíró vagy akár a szövegeket kiadó filológus – ma már ugyancsak joggal érezheti annak a pillanatnak az eljöttét, amikor a digitális kézirat vagy a digitális kritikai kiadás elkészítésének feladata rá hárul. A technikai lehetőségeik adottak, a kéziratok csaknem kizárólag digitális eszközökkel készülnek. A tudósok közül többen ismét közvetlenül az új médiumok elterjedése mentén szerveződő kiadói világban keresik és találják meg a helyüket. Néhányan maradnak, mert anyagilag kötődnek immár ehhez a világhoz, a többség azonban – a XVI. századi jelenségekhez hasonlóan – lassan kihátrál, és megtalálja helyét a digitális médiumok által felépített intézményi rendszerben úgy, hogy valóban csak a tudományos kérdésekkel foglalkozik, tudását koncentráltan a minőségi szövegkiadás ellenőrzése és megvalósítása mentén kamatoztatja. Alapvető különbség mutatkozik azonban a XV–XVI. századi és a mostani események között abból a szempontból, hogy az üzlet, a gazdasági érdekeltiséget elsődlegesnek tartó közösség milyen helyzetben volt akkor és van ma a tartalmi kérdések meghatározásában. A mostani médiumváltást nem a könyv iránti igény kibővülése, nem is az olvasási szokások átalakulása provokálta. Olyan eszközt hozott létre az emberiség a technikai civilizáció fejlesztése kapcsán, amely többek között a kulturális hagyomány átörökítésének folyamatában is használható. Ez az eszköz ráadásul úgy jött létre, hogy technikai oldalról, pusztán önmaga működésének belső logikájával meghatároz olyan megoldásokat, amelyek már tartalmi kérdéseket érintenek. A folyamat résztvevőinek, vagyis az egyes szakmák képviselőinek a hagyományőrzés és a hagyományozás folyamatában játszott szerepét tehát ad abszurdum egy technológiai megoldás, az ahhoz való viszony határozza meg.

Előadásunk azonban a könyvtárosokról szól. A továbbiakban az eddig vázlatosan jelzett történelmi folyamat – médiumváltás, médiumvándorlás, médiumexpanszió – egy-egy pillanatára emlékeztetnék abból a szempontból, hogy az egyes korszakokban hogyan alakult a könyvtáros helyzete a kulturális örökség átörökítésének folyamatában.

A kéziratos könyv jelentősebb változásainak időszakában a könyvtárosság inkább beosztásnak, semmint önálló szakmának tekinthető. Csak emlékeztetőül: olyan változásokra gondolok, mint a Karoling kor reformjai az íráshasználat és könyvhasználat területén vagy a XI–XII. századi helyesírás-egységesítés. Ilyenek azok a változások a könyvkiadás, a könyvkereskedelem rendszerében, amelyeket az egyetemek megjelenése okozott, és ilyen nagy változás a könyvek használatát segítő részek (indexek, mutatók, tartalomjegyzékek), továbbá a „summa” műfaj kialakulása, elterjedése.

Függetlenül attól, hogy a középkorból is ismerünk olyan neveket, amelyeknek viselői könyvtárosként dolgoztak, a XV. századtól kezdve pedig egyes esetekben hiánytalanul is ismertek a gyűjtemények őreinek névsorai, a legjelentősebb könyvtáros életművek nem bibliothecariusoktól maradtak ránk. A könyvtárak rendje ugyanis a tudomány rendje mentén alakult. A XVII. század végéig a könyvtárakról – és ezen belül a kulturális hagyománynak a könyvtárak által való átörökítéséről – való gondolkodás nem jelentette a biblioteconomiát. Ismerjük persze azokat a traktátusokat, amelyek a könyvtárak építésének kérdéseiről, a fényviszonyokról, a könyvanyag nedvességtől, rovaroktól, tűztől való védelméről szólnak. Az egyes szerzetesrendek reguláiban a könyvek használatának módját, a kölcsönzés és visszaadás rendjét is szabályozták. (Állományvédelem, állományrevízió.) Ugyancsak a hagyomány közvetítésének szándéka húzódik meg azokban a gondolatokban, amelyek az öncélú, pusztán kincsképző szándékkal létrehozott zárt magángyűjteményeket ostorozzák (Seneca, Petrarca, Richard de Burry), illetve azokban a törekvésekben, amelyek a közösségi használatú könyvtárak rendszerét alakították ki. Akár a humanista hagyományra (Lorenzo Medici és köre, Johannes Trithemius, Beatus Rhenanus stb.), akár a protestáns reformáció programjára is gondolhatunk (Luther: *An die Ratsherren aller Stätte*, 1524). A XVI. század sokak által ismert „*De bibliothecis*” című elméleti írásait sem gyakorló könyvtárosok írták (Angelo Decembrio, Fulvio Orsini, Melchior Gerlach, Justus Lipsius). Gyakran a könyvtárakról való gondolkodás igazi kultúr- illetve oktatáspolitikai eszmerendszerben jelent meg (Cyricus Spangenberg, Ericus Puteanus). Ezek az elméleti írások részben előkészítői voltak, részben az „ércnél maradandóbb” (*aere perennius*) emléket állítottak annak a művelődéspolitikai gyakorlatnak, amely az írott kultúra emlékeinek számbavételét, regisztrálását és megőrzését össze tudta kapcsolni a nemzeti kultúra ápolásával, illetve a háttérben mindig meghatározó hatalmi törekvésekkel (I. Ferenc, VIII. Henrik vagy II. Fülöp jó példaként említhetők).

Azok a tudósok, akik életművük jelentős részét könyvtárosként dolgozva hozták létre, természetesen módon fordultak a már a mai értelméhez közelítő biblioteconomia tudományához, pontosabban az általuk megfogalmazott gondolatok a mai könyvtártudomány első példáinak tekinthetők. Hugo Blotius a bécsi Császári Könyvtár őre, Szamosközy István levéltáros Gyulafehérváron, Gabriel Naudé pedig a Mazarin könyvtár megszervezője volt. A modern szakirodalom azonban a korai újkor információrobbanása, illetve médiumváltása után rendszert teremteni

próbáló generációk irányzatai közül a Polykarp Leyser, Conyers Middleton, Gottfried Wilhelm Leibniz nevével fémjelzettet tartja a ténylegesen már könyvtártudományi munkák megalkotóinak. E munkák alapvető – mostani előadásunk szempontjából fontos – gondolata a kulturális hagyománynak a könyvtárak által való megőrzése és hagyományozása.

A feltárás és a nyilvántartás szükségessége mentén alakult ki a historia litteraria tudománya valamennyi európai országban, így Magyarországon is. Bod Péter egyik feladata Bethlen Kata könyvtárának gondozása volt életének egy szakaszában, de valódi céljává mégiscsak a magyarországi alkotó emberek felmutatása vált, vagyis a Magyar Athénás megalkotása. A hatalmas dokumentumtömegben való tájékozódásra pedig kialakulnak üzleti oldalról a kiadói, a piaci és az aukciókatalógusok, tartalmi oldalról pedig a szakmai bibliográfiák (Possevino, Lipenius). A XVIII. század enciklopédista mozgalma így lezárt és összefoglalt egy korszakot. A nemzeti bibliográfiák rendszerének a kialakítása ezután kezdődött. A könyvtárosság története szempontjából ez az a korszak, amikor a szakmánk elindult egy tényleg önálló szakmává válás útján, de még hosszú ideig nem vetette fel azt a manapság sajnos már hangoztatott gondolatot, hogy a könyvtárosság önmagában vett szakma.

Ha a bibliográfia történetét a legtágabb értelemben – ide értve a katalógusok összeállítását, illetve kiadását is – vesszük, akkor ez a történet is az előbb néhány példával jelzett folyamatot követi. Alfredo Serrai közel 12 ezer oldalas összeállítását (Storia della bibliografia) lapozgatva megerősödik az a meggyőződés, hogy a bibliográfus szakma ugyanúgy nem létezik önmagában véve, mint megannyi más, napjaink szemlélete szerint pusztán vagy alapvetően szakmódszertani ismeretekkel művelhető foglalkozás (manager, pedagógus, könyvtáros, levéltáros, bibliográfus stb.) A legkiválóbb bibliográfiák összeállítói olyan szakemberek voltak, akik a bibliográfia tárgyát képező szakterületet jól ismerték, és könyvtárosként dolgoztak. Nemcsak azért, mert a könyvtárban az autopszia alapján történő bibliográfiai számbavétel lehetősége általában adott volt, hanem azért is, mert a könyvtáros munka egy meghatározott szemléletet kíván. A humán tudományok és a könyvtáros viszonya kicsit olyan, mint a természettudományok vagy az alkalmazott tudományok és a mérnök viszonya. A jó mérnök, a jó könyvtáros olyan mélységig ismeri az elméletet (és műveli is azt), amennyire az a gyakorlati munkájához szükséges. Az elméletnek a megvalósítást akadályozó hatása még nem érvényesül tevékenységükben, de a jó könyvtáros, a jó mérnök felkészült elméletileg is annyira, hogy a megvalósítás folyamán ne csupán pragmatikus és formálisan eredménycentrikus szemléletet alakítson ki magának.

Rátérve immár napjaink könyvtáros gondjaira, általánosságban tisztázni kell a hagyomány átörökítésének folyamatában a könyvtáros, a tudós, különösen a filológus, illetve a technológia gyártója és – gyakran – tulajdonosa viszonyát. A XV. századi információtechnológiai váltás hasonlítása a XX. század végihez – az analógia minden közhelyszerűsége ellenére – a filológiai munka lehetőségeit és szándékait tekintve is tanulságokat hordoz. Abban a dilemmában is mondandója lehet a jelenségek párhuzamba állításának, amely a filológus és a könyvtáros szakember vitáját okozza. Tagadhatatlan ugyanis, hogy a kulturális emlékezet frott vagy képi anyagának internetre helyezésekor a filológiai szakmák, a vállalkozások, továbbá a könyvtárosok más-más alapelvekből kiindulva teszik a dolgukat. A viták akkor

keletkeznek, ha az egyes szempontok keverednek, ha valaki a másik munkáját szeretné elvégezni, és azt rosszul teszi.

Annak ellenére, hogy előadásom e helyén csak a filológusokról és a könyvtárosokról beszélek, megjegyzem, hogy a két szakmai csoport vitája mögött a nevető harmadik, a kiadói és más vállalkozó szakemberek ugyancsak vitatható felelősséggel, vitatható minőséget létrehozva körülbástyázzák magukat olyan jogokkal, amelyek az előző két csoport érdemi munkáját is veszélyeztetik. Veszélyeztetik ugyanakkor azt az alapeszmét, amiért az internet létrejött: a tartalom és a korlátlan hozzáférés szabadságát.

Az internet ugyanis szabad és demokratikus! Egy XVI. századi inkvizítor kevés eszköztől félt volna jobban, mint attól, amelynek segítségével a vizsgálendő személyek szabadon érintkezhetnek, a vizsgálendő eszmék terjedésének pedig nincsenek technikai és technológiai korlátai. De ugyanez az inkvizítor kevés olyan eszköznek örült volna annyira, mint éppen ennek. Jó szervezéssel ugyanis az internethez kötődők kommunikációjának ellenőrzése kiválóan megoldható, az eszéközkhöz köthető jogok – privilégiumok, amelyek minden korban léteztek – pedig akár az agyomosást is lehetővé tehetik.

Éppen ezért napjaink az internethez – a modern könyvtári szolgáltatáshoz – kapcsolódó problémáinak egyik legjelentősebbike az, hogy milyen tartalmak válnak hozzáférhetővé és milyen gyorsan. A kultúrák valóban versenyhelyzetbe kerültek. Elvileg megvan a lehetősége a világ közös technikai civilizációja segítségével egy közös, a nemzeti kultúrákat meg nem szüntető világkultúra építésének. Kérdés maradt azonban az, hogy a közös kultúra mekkora hányadát képezik az egyes nemzeti hagyományok, illetve a kis (szegény) nemzetek öröksége. Túlzással azt is mondhatnánk, hogy a tényleges történelmi gyökereket nélkülöző civilizációs nagyhatalom számára most eljött az idő, hogy a hagyományos kultúrával bíró nemzetek fölé kerülhessen a maga civilizációs-kultúrájával. Kulturális értelemben is. A versenyhelyzet azonban kisebb térben is létezik. A Kárpát-medence kulturális örökségének megjelenítése terén is óriási a versenyfutás. Képzeljük el, hogy a mai Szlovákia területéről származó történelmi emlékek gyorsan, mint szlovák történelem és kultúra jelennek meg a világhálón. De ugyanez elmondható más magyar kulturális örökséget birtokló területekről is. Minden nemzet maga írja történelmét – hivatkozott Ceaucescu előszeretettel és vulgárizálva Marxra. Ma, ha élne a Kárpátok Génusza, akkor az internetes tartalomszolgáltatásnak is vezére lenne, hiszen most valóban lehet történelmet teremteni. A technológia adott, az eszközök léteznek, a kérdés a mozgósítható pénz mennyisége, illetve a kulturális hagyomány őrzőinek a felkészültsége és gyorsasága. (Csak zárójelben említem, hogy Romániában a világnyelveken megjelenő társadalomtudományi kiadványok száma ma is többszöröse a magyarországiénak.)

Ugyanígy méltánytalan lenne, ha a magyar szakemberek a teljes Kárpát-medence múltját magyarnak sajátítanák ki, és élve némely területen létező előnyükkel, a világhálón ebben a szellemben mutatnák meg világnyelven a terület múltját. A kis nemzeti kultúrák esélyei akkor lehetnek valóságok, ha összefogva, együttműködve dolgoznak az internet tartalomszolgáltatása bővítésében, ugyanazt a tartalmat csak egyszer jelenítik meg.

A gyorsaság másik záloga az együttműködés a könyvtárak, illetve a közgyűjtemények, a tudományos intézmények és a vállalkozások között. A könyvtáraknak,

illetve a könyvtárosoknak az egységes feldolgozási és leírási szempontokat és magukat a digitalizálásra váró dokumentumokat kell biztosítani. Továbbá azt a pártatlanságot, amely a válogatás nélküliségben, illetve a bármely adathordozón megjelent dokumentum változatlan digitalizált változatának előállításában áll.

A digitalizált változat előállításához pontosan tisztázni kell a minőségi követelményeket. Ezek a követelmények a szövegállapotról, a kép vagy a hang minőségére, a kutató általi használhatóságra stb. vonatkoznak. Utaljunk vissza e probléma kapcsán egyik előbbi gondolatunkra: amikor a könyvtáros mint a gyakorlat embere bármilyen internetes tartalomszolgáltatást végez, a maga gyakorlati szempontjait csak akkor tudja jól kialakítani, ha valamilyen szakma elméleti gondoljaival is tisztában van, illetve annak a szakmának az elméleti szakembereivel folyamatosan együtt gondolkodik. A tartalomszolgáltatás tárgyát pedig lehetőleg úgy válassza meg, hogy saját, nem könyvtáros szakmai ismereteivel összhangban legyenek. Nagyon egyszerűen: ne akarjon valaki speciális történeti témában összefoglaló webes szolgáltatást nyújtani, ha történész képzettsége nincsen. És ez az állítás igaz bármelyik szakterületre is. Csak példaként: egy folyóirat digitális változata kínálhat bármennyi előnyt a kereshetőség oldaláról, ha nem derül ki a találatok oldalszáma, már ahol az illető találat az eredeti (papírra nyomtatott) dokumentumban szerepel. Ugyanígy, ha egy irodalmi alkotás digitális változatának helyesírását a mai helyesírás ellenőrző programokkal kijavítja valaki, akkor az író stílusát is megváltoztatja.

A digitalizálás mellett a kulturális örökség katalógusát (katalógusok, bibliográfiák, repertóriumok stb.) kell a könyvtárosoknak gondozniuk, amely akár egy egységes nemzeti bibliográfiai adatbázis formájában is megvalósulhatna. A könyvtárosoknak azonban tudomásul kell venniük azt az alapvető szempontot, hogy a kulturális örökség a számbavétel és a megőrzés mellett azért bízott rájuk, hogy azt a társadalom különböző rétegei, csoportjai különféleképpen használják is. A feldolgozás szempontja tehát nem lehet könyvtártudományi belügy. Szerencsésebb, ha az egyes tudományos intézmények, szakmai csoportok határozzák meg a feldolgozás szempontjait.

A vállalkozói szférával való együttműködés lényege pedig abban kell, hogy álljon, hogy a könyvtárak nem akarnak a technológia kialakításában élen járni, másrészt pedig abban, hogy a vállalkozások az egész ügyet nem kizárólag anyagi haszonszerzés eszközének tekintik. Ha ez kölcsönösen megvalósul, akkor az együttműködés zökkenőmentes lehet.

Napjainkban hagyományt átörökítő tevékenységében a modern technológia alkalmazásának szükségessége mellett egyre nagyobb szerepet játszik a humán alapkutatások jelentős részének a közgyűjteményekbe (könyvtár, levéltár, múzeum) való áttevődése. Furcsa paradoxon ez: a könyvtáros szakma a belső logikája okán bezárul, túlzottan belterjessé válik, ugyanakkor fel kell tudnia vállalnia azokat a hagyományos kutatásokat, amelyek kiszorulnak a történeti diszciplínákból azok el-elméletiesedése miatt. A közgyűjteményi szakmáknak a szolgáltatás modernizációja mentén módszertanilag tökéletesedniük kell, emellett a modernség jelszavával a tudományokból kiszoruló „elavultnak” számító tevékenységet is fel kell vállalniuk. Szerintem jól is van ez. Tulajdonképpen arról van szó, hogy a dokumentumok leírását kell szaktudományos ismeretekkel rendelkező könyvtárosoknak a felhasználó szakma által elvárt mélységig, részletességig bővíteni. Ezt követi a szövegkiadások

előkészítése. Ez a munka egyrészt filológiai, paleográfiai és szerkesztői, másrészt teljes mélységű szakmai ismereteket (korszakismeret, anyagismeret stb.) igényel. Nem várható el a könyvtárostól mindez, ezért is van szükség a folyamatos együttműködésre a különféle szakmák képviselőivel. Egy dolog azonban vitathatatlan e gondolati körben: a közgyűjtemények tudományos műhely jellegét tagadni botorság, legfeljebb az egyes intézmények személyi feltételeinek állapotáról lehet beszélgetést folytatni. A helytörténet például lassan kizárólag közgyűjteményekben, így könyvtárakban is művelt tevékenység.

Akkor tehát, amikor „Hagyományőrzés és modern szolgáltatás” címmel tartunk konferenciát, legyünk büszkék arra, hogy a könyvtáros szakma becsületének elvileg emelkednie kell. Az információt rejtő dokumentumokat mi őrizzük. Annyi derül ki ezekről, amennyit mi a feldolgozás során napvilágra hozunk. Az információs technológia és az eszközpark ugyan nincs a mi kezünkben, de tartalmi gazdagsága nagyban tőlünk is függ. Legyünk erre büszkék. Egy zsákutcába azonban nem szabad bemennünk: nem szabad versenyre kelni sem a technológia gyártóival, sem azokkal a tudományos körökkel, akiket végső soron minőségileg akarunk kiszolgálni. Az előzőek jobbak nálunk a technológia előállításában és használatában, utóbbiak pedig az információ tartalmát ismerik jobban. Az előadásom címében említett „bibliothecarius doctus” tanult mindkét szempontból. Az eszközöket rutinszerűen használja, alkalmazza, de birtokában van azoknak a tartalmi ismereteknek is, amelyek a kulturális hagyományt jelentik. A könyvtárosképzésben és a továbbképzés rendszerének kialakításában erre nagyon kell figyelnünk.

Monok István

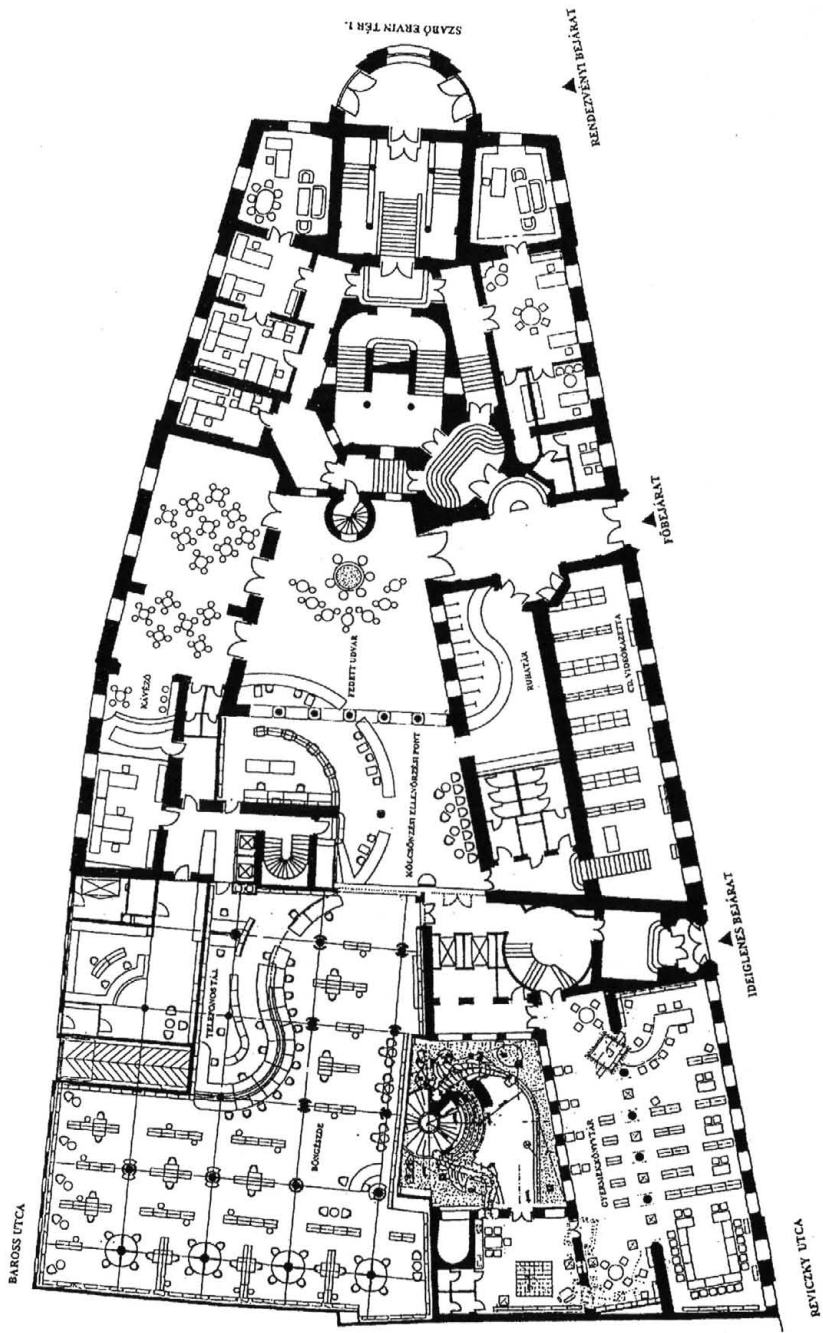
Mennyivel tud többet és mást a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár mint...?*

Mint tudjuk, a könyveknek saját sorsuk van. A könyvtárak sorsa természetesen összefügg a könyvek sorsával, de több is, más is annál, mert a könyvtárat építő–használó ember környezetének tükré is.

Napjainkban a könyvtár történetének igazán izgalmas s talán – túlzás nélkül állíthatom – könyvtártörténeti pillanatait éljük meg azáltal, hogy végre megvalósul a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár szakmai feltételrendszerének megújulása. A választott cím kipontozott része természetesen egyértelműen a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárat jelenti.

Ha felidézük, milyen út is vezetett napjainkig a főváros több mint százéves könyvtártörténetében, akkor arra a megállapításra jutunk, hogy Budapest számára a közkönyvtári ellátás mindig is fontos, nagy jelentőségű ügy volt. Említésre méltó érdekesség, hogy Budapest Székesfőváros Tanácsa 1918. július 9-én tartott ülésén

* A cikk a Magyar Könyvtárosok Egyesülete esztergomi vándorgyűlésén elhangzott előadás szerkesztett változata.

2. szint

engedélyezte Lajta Béla építésznek a városi nyilvános könyvtár és közművelődési intézmény terveiért 75 234 korona tiszteletdíj kifizetését. Sajnos Lajta Béla elképzelései közül – amelyek között a Tisza Kálmán tér és a Kálvin tér négy variációja, a piaristák telkének beépítése szerepelt – egy sem valósult meg.

Mindmáig a legjelentősebb fordulatot a Wenckheim palota 1927-ben történő megvásárlása és átépítése jelentette könyvtári célra. Az 1931-es megnyitástól napjainkig az intézmény teljes mértékben részévé vált a kultúráközvetítés rendszerének, a könyvtári szolgáltatásnak. Az épület szerves része a városképnek. A neobarokk palota stílszerűen könyvtárrá alakítása az idő múltával egyre több problémát vetett fel: nőtt az állomány, de nőtt az ellentmondás is a modern könyvtári szolgáltatás és az épület szűkös lehetőségei között.

Az utóbbi fél évszázadban több ötlet nyomán számos terv készült azért, hogy a könyvtár korszerűbb épületben végezhesse munkáját. A hagyománytisztelet jegyében ez alatt az idő alatt újra és újra felmerült a Károly körút, Kálvin tér mint lehetséges helyszín. A könyvtár vezetése már az 1980-as években megkezdte az egyre korszerűtlenebb központi könyvtár elhelyezési problémájának megoldását. A többszöri nekirugaszkodás után 1997-ben a Fővárosi Közgyűlés elfogadta a Wenckheim palota bővítésének és rekonstrukciójának programját, amelyhez az Országgyűlés 1998-ban címzett támogatást szavazott meg.

1998. április 30-án a Fővárosi Közgyűlés döntött a beruházásról, amely 1998–2001 között valósul meg. A rendelkezésre álló források közül 2,4 milliárd forintot a kormány folyósít, míg 600 millió forintot a főváros. A beruházás nettó értéke 3 milliárd forint.

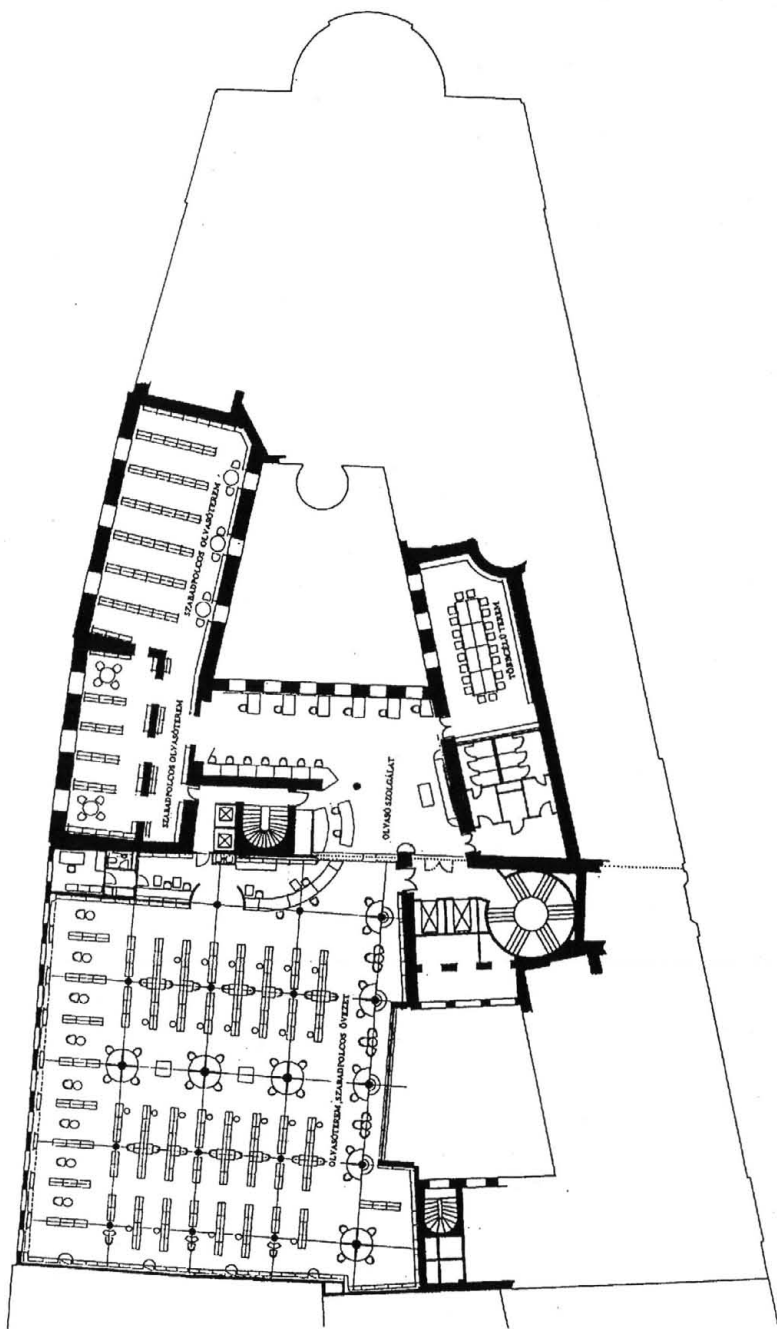
Külön érdekesség, hogy a közgyűlés magát az intézményt bízta meg az építkezés teljes körű lebonyolításával, amely az előzetes számítások szerint mintegy 60-80 millió forintos megtakarítást jelent. A pénzügyi–műszaki lebonyolítást Deák Sándor gazdasági igazgató vezetésével végzi a könyvtár.

A szakmai koncepciót a könyvtárosok részvételével Papp István – az 1999-ben nyugállományba vonult – főigazgató-helyettes dolgozta ki. A terveket Hegedűs Péter – aki már több nagy könyvtár tervezésében vett részt – és munkatársai készítették, a belső építészeti tervek Hefkó Mihály és Jakab Csaba munkái.

A teljes beruházásnak két üteme van. Az első ütem 1998. októbertől–2000. augusztus 31-éig tartott, ezalatt megépült a Baross utcai nyolcszintes épület, megtörtént a Reviczky utcai kispalota, valamint a Wenckheim palota nem műemléki részének átalakítása.

A második ütemben, 2000. szeptember 1–2001. december 31. között befejeződik a Wenckheim palota műemléki felújítása.

A megújuló könyvtár működtetése is megoldódott, mivel a Fővárosi Közgyűlés 2000. május 24-én az idén átadásra kerülő épületegyüttes üzemeltetésére és a személyi feltételeinek biztosítására – a rendelkezésre álló források mellett – plusz 51,4 millió forintot szavazott meg. Így biztosított a könyvtár megnyugató módon történő megnyitása és folyamatos tevékenysége, hiszen az épületek lehetőségei egy egészen más könyvtári technológiát és technikát jelentenek. Más, az eddigiektől eltérő, gazdag kínálat közül válogathat az olvasó, az érdeklődő. De más szemléletű könyvtárost is kíván az új rendszer. Helytálló az a megállapítás és elvárás, hogy a régi FSZEK – és ez az egész könyvtárra értendő! – nem „költözhet” át a századforduló új könyvtárába.

3. szint, félemelet

Az új épületkomplexumról

A könyvtár négy szintjét használhatják az olvasók, négy szint pedig raktárt és munkahelyeket, szociális egységeket, valamint a korszerű gépészeti tereket jelenti. Aki ismeri a Wenckheim palotát, a Reviczky utcai kispalotát, és hozzágondolja a Baross utcai szárny nyolc szintjét, elképzelheti, hogy komoly építészeti bravúrra volt szükség ahhoz, hogy jól megközelíthető – mozgássérültek számára is – használható olvasói terek legyenek.

Látványos az alapterület-bővülés (7040 m² → 12 800 m²)

	1999	2000	2001
Üzemeltetendő terület m ²	7 040	9 800	12 800
Közönségforgalmi terület m ²	1 520	5 200	7 090
Férőhelyek száma	244	500	700
Polcfolyóméter	17 200	23 000	27 000

Olyan alapterület-növekedés valósul meg, mely a korábbi arányokat (a hálózat tagkönyvtárainak összes alapterülete 33 581m² – a Központi Könyvtáré kb. 12 000) teljes egészében megváltoztatja, hiszen csak az alapterülete közel a fele lesz az egész ellátórendszernek. Maga az épület „szolgálatba lépése” a fővárosi könyvtári ellátás teljes rendszerének korszerűsítését vonja maga után. A hálózat-fejlesztés meghatározó elemei:

1. a Központi Könyvtár mint szolgáltatóhely,
2. központi szolgáltatások,
3. a kerületi könyvtári hálózat átstrukturálása,
4. a könyvtári technológia korszerűsítése.

Lehetőség nyílik arra is, hogy a Központi Könyvtárból eddig hiányzó állományrészek és szolgáltatások létrejöhessenek, illetve a régiók megújulva újjászerveződjenek. Mindezt egy korszerű számítógépes rendszer – a magyar könyvtárakban több helyen használt Corvina – is erősíti. Könyvtárunk egyszerre tud majd megfelelni mind a hagyományos, mind a korszerű igényekkel érkező használók elvárásainak.

2000 harmadik negyedétől a 14 év alatti gyerekek is látogathatják könyvtárunkat. Részükre külön térben, a félemeleten alakítottuk ki a csoportos foglalkozások és az egyéni elmélyülés lehetőségét is biztosító **gyermekkönyvtárat**. Természetesen a gyermekek a könyvtár egészét használhatják majd.

A földszinten kapott helyet a nagy átmenő forgalmú **böngészde** is. A kerületi könyvtárakban is nagy népszerűségnek örvendő szolgáltató övezetben az olvasó maga választhatja ki a témacsoportokból olvasmányát. Leülhet, olvasgathat, ismerősökkel találkozhat. Hasonlóval korábban nem találkozhattak az érdeklődők a Központi Könyvtárban, reméljük, a régi olvasók mellett sok új olvasó is megtalálja itt az igényének megfelelő dokumentumot. Ugyancsak itt lesz a regisztráció, a kölcsönzés, az információ.

A 2001-től rendelkezésre álló lapozgató, kávéház és az új szolgáltatások – melyek elsősorban a földszintre települtek – erősítik a Központi Könyvtár közművelődési funkcióját. Ugyanakkor a technológiaváltások, az új elektronikus szolgáltatások, a feltárások új módjai, a szak-olvasótermek a szakkönyvtári minőséget is erősítik. Több új olvasóterem nyílik – társadalomtudományi és irodalmi, 2001-től művészeti, természettudományi. Megnő a kölcsönözhető szabadpolcos könyvállomány és a kézikönyvtári anyag. Újdonság, hogy külön helyet kap a médiatár. A Zenei Gyűjtemény után a Szociológiai és a Budapest Gyűjtemény is új helyre költözik.

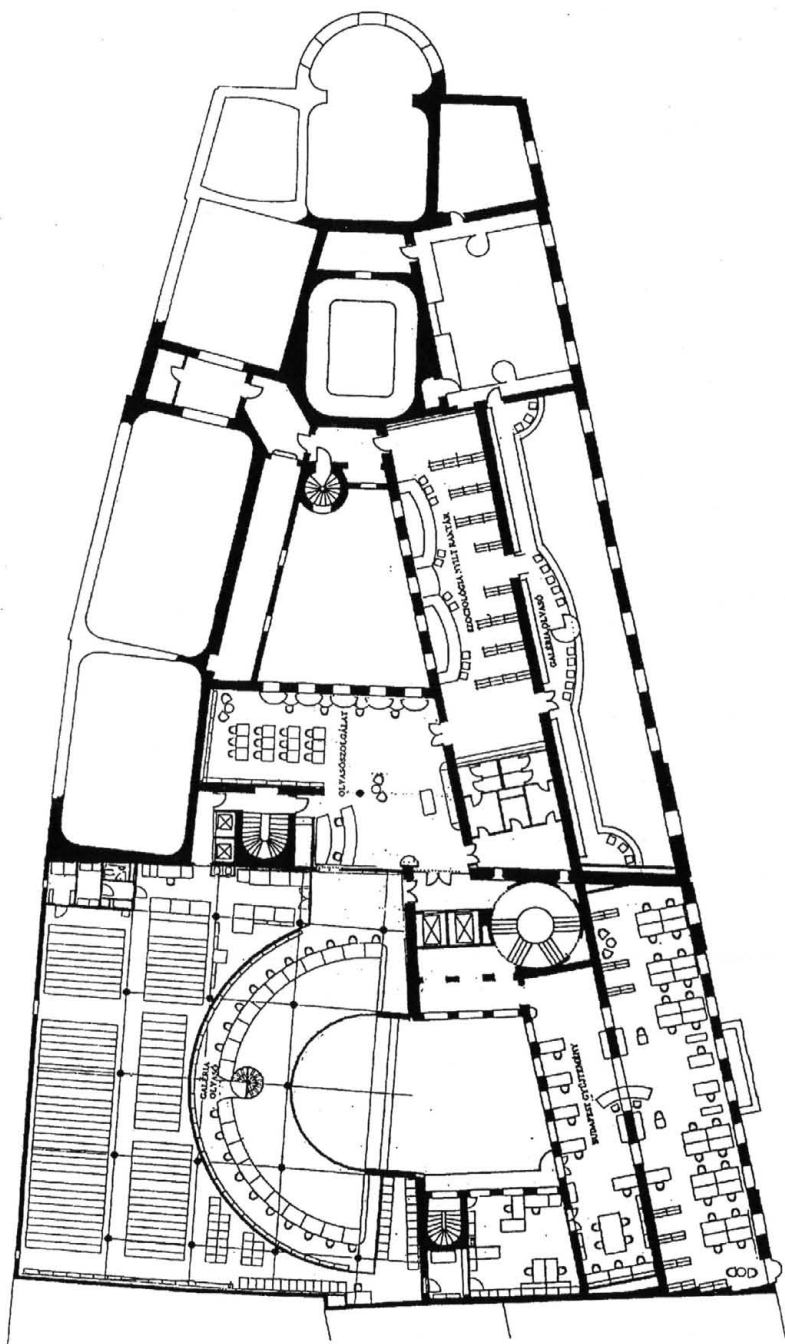
A Központi Könyvtár az egyes szolgáltatásokat szintén a központi szolgáltatások rendszeréből kapja meg. Feladata az olvasói igények figyelemmel kísérése, javaslatétel az állománybeszerzésre, a dokumentumok megfelelő kínálata. A tájékoztató apparátus kialakításával, adatbázis-építéssel, új tereinek kialakításával, a szabadpolcos állomány növelésével, a gyors raktári kiszolgálás megvalósításával egyaránt megfelel a legkorszerűbb információk központ és a hagyományos értelemben vett dolgozószoba követelményeinek.

- A Központi Könyvtár feladata a rendszeren belül, hogy minőségi szolgáltatásait a FSZEK tagkönyvtárainak rendelkezésére bocsássa, illetve a már meglévő szolgáltatást jobb minőségben adja közre, illetve a központi adatbázisán keresztül hozzáférhetővé tegye.
- Részt vegyen a szolgáltatások technológiai fejlesztésében, az egységes és mindenki számára elérhető alkalmazások fejlesztésében.
- Tapasztalatait, ismereteit felhasználva szakmai publikációkat jelentessen meg; az oktatás, a képzés, a kutatás oktatóbázisaként működjön.

A Központi Könyvtárban nő a szolgáltatások biztonsága, változik, bővül a szolgáltatások tartalma, a hozzáférés módja. Ez a hatás jelenik meg a hálózat és az egyéni használók számára is kézzelfoghatóan, hiszen az elektronikus szolgáltatások a hálózat számára (is) rendelkezésre állnak. Így az oda betérő olvasók is hozzáférhetnek eddig ott nem elérhető szolgáltatásokhoz.

Új elemek megjelenése:

- A Központi Könyvtár állományának visszamenőleges teljes körű gépi feltárása a nyitás idejére;
- a raktári szolgáltatás hatékony működtetése; a tömöraktárban elhelyezett állomány gyors kölcsönzése;
- a raktári kérések teljesítéséhez az integrált könyvtári szoftverekhez kapcsolódó raktári segédprogram (nem Corvina) és hívórendszer üzemeltetése;
- az állomány jelentős mértékű kihelyezése a szabadpolcra. A védett állomány természetesen továbbra is a raktárban kerül elhelyezésre;
- a terek és az övezetek szervezése megfelel a zajosból a csendes felé való átvezetésnek, a kihelyezett dokumentumok ennek megfelelően tartalmilag differenciálódnak, alkalmat teremtve az elmélyült tanulásra, kutatásra. A populáris tereinkben a mindennapi minőségi, kulturált szórakozás igényét is ki

5. szint

akarjuk elégténi. (A különböző élethelyzetekben lévő különböző korú és társadalmi helyzetű rétegek és csoportok igényeinek sokrétű szolgálata.)

A Központi Könyvtár új nyitvatartási idejével hétfőtől péntekig 10-től 20 óráig, szombaton 10-től 16 óráig várja az olvasókat. Tehát az eddigi szerdai szünnap is az olvasóké. A vasárnapi zárva tartás mellett hosszú vita és mérlegelés alapján döntöttünk. A gazdaságos üzemeltetés igénye bennünket is elérte. Az intézmény egyaránt alkalmas a gyors információkeresésre és az elmélyült tanulásra, technikai felszereltségével, új és újjászervezett szolgáltatásaival, gondosan válogatott dokumentumállományával, személyzetével képes lesz valamennyi olvasói réteg igényeinek gyors és minőségi kiszolgálására. A kerületi könyvtáraknak a központi könyvtár egységes rendszerébe történő bekapcsolásával egyre több könyvtárban helyben is lekérdezhetőek lesznek az információk és dokumentumadatok. A rendszer bármely tagjától érkező kérések távközlés formájában valósulnak meg, ami egy új átközlési rendszer megszervezésével az ország valamennyi könyvtára részére elérhetővé teszi állományunkat, adatbázisainkat és egyéb szolgáltatásainkat. On-line szolgáltatásaink megszervezésével virtuális könyvtárként is üzemelünk majd. A használó elektronikusan csatlakozhat központi adatbázisunkhoz, lekeresheti a szükséges dokumentumot, lefoglalhatja, tájékoztató kérést küldhet elektronikus postaládánkba. A technológia lehetőségeit kihasználva szervezzük meg ezt az új szolgáltatást, összekapcsolva a Közhasznú Információs Szolgálattal. Feladatuk lesz a beérkezett kérések figyelése, a kérések teljesítésének megszervezése. A Központi Ellátó Szolgálat funkciója is integrálódik az új számítástechnikai rendszerbe.

Minőségi változást várunk központi szolgáltatásainktól. Az új technológia alkalmazásával egyszerűsödik az igénybevétel, lerövidül a keresési idő, nő a hozzáférés biztonsága, új szolgáltatások szerveződhetnek – pl. internetes tájékoztatás. A hozzáférés minőségi javulása mellett a mennyiségi növekedésről is beszélnünk kell, hiszen a meglévő adatbázisok és adattárak mellett az interneten fellelhető információforrások is rendelkezésre állnak majd.

A program lehetővé teszi más adatbázisokból történő adatok importálását, illetve a MARC formátumot használó rendszerek közötti együttműködést. A szabványosság miatt a rendszerből más könyvtári rendszerek felé is van lehetőség adattovábbításra, adatexportra. Lehetőség lesz kerületi könyvtárainkban arra, hogy a központi szervertől függetlenül katalogizáljanak, s az így elkészült rekordokat akár lemezen is eljuttathassák a központi adatbázisba. A kapcsolat kiépítéséig is biztosított az együttműködés.

A Corvina-rendszert használó könyvtárak létrehozták a VOCAL Egyesületet, amely osztott katalogizálást valósít meg az interneten keresztül, így lehetőséget nyújt teljes rekordok átvételére. Az egyesület közös katalógusában már több mint egymillió rekord található.

A Corvina nemcsak a könyvtárakban hagyományosnak tekinthető médiák feldolgozására alkalmas, hanem lehetőséget nyújt multimédiás rekordok létrehozására is. Egy ilyen rekordban a szokásos címléírásnál túl olyan kép, hang vagy film fájlok kapcsolódhatnak a leíráshoz, amelyekben akár a teljes mű is elérhető digitalizált formában (Budapest Gyűjtemény anyaga). Keresőmodulja képes a digitalizált állományrészekben való keresésre is, így elérhetővé válnak olyan gyűj-

ményrészek is – fotótár, plakátok, kisnyomtatványok stb. – melyek csak korlátozottan vagy egyáltalán nem voltak elérhetőek az olvasók számára.

Erendszerbevonásával tehát újdonságként jelenik meg az egész hálózatra kiterjedő szerzeményezés és feldolgozás, az adatbázisok integrációja és egységesítése, valamint a más rendszerekkel való együttműködés és kommunikáció lehetősége.

A központi szolgáltatások racionalizálása és újjászervezése radikálisan érinti egy korábbi, jól működő szolgáltatásunkat. A KESZ ez év őszétől integrálódik a központi szerzeményezést és feldolgozást végző osztályba, ezzel is csökkentve a párhuzamosságot. Elképzeléseink szerint ezzel is biztosítva a hatékony működést.

A FSZEK valamennyi tagja továbbra is központi szolgáltatásként veheti igénybe – a technikai és műszaki karbantartást, szállítást, anyagbeszerzést, képzési, továbbképzési programokat, a megerősített számítógépes osztályt és az informatikai fejlesztéseket.

– A hatékonyság és az átjárhatóság megvalósítása érdekében hálózati könyvtáraink irányítását is átszerveztük. Július 1-jétől a korábbi 6 helyett 4 régióval dolgozunk (budai, kelet-pesti, észak-pesti, dél-pesti régió). A régiókon belül megvalósuló együttműködés, a szolgáltatások rendszerbe szervezése, az igények újrafelmérése és az ellátó körök kialakítása idei feladatunk. Az elmúlt évben elkészült helyzetkép ismét felhívta a figyelmet az évtizedek óta megoldatlan kérdésekre. A fővárosi ellátásban korábban kialakult „fehér foltok” következtében városrészek maradtak ellátatlanul. Könyvtártelepítési elképzeléseinket a kerületi önkormányzatokkal is megosztottuk, közösen dolgozunk a jobb ellátás megszervezésén. A Központi Könyvtár megnyitása és lehetőségei alapján újragondoltuk a belvárosi könyvtárak működtetését. Három könyvtár állományának egy része beköltözik a Központi Könyvtárba, a többi része pedig a kerületi könyvtárak választékát/példányszámát növeli. Személyzetük részben a Központi Könyvtárban, részben a hálózatban dolgozik majd.

Ez év őszén lezárul egy korszak. A szakmai szempontból és a lehetőségek oldaláról egy merőben új korszak kezdődik. A beruházás nehézségei, az átmeneti állapot, a csökkentett szolgáltatás próbára tette az olvasót és a könyvtárost egyaránt. Az adatok azt igazolják, hogy érdemes volt az elmúlt másfél évben nyitva tartani, az olvasók megértését kérni. Könyvtárosaink megfeszített munkával szolgáltattak és költöztek. Napról-napra alakul és formálódik az új könyvtár, és ez jóleső érzés mindenkinek, aki részese lehet ennek a korszaknak.

A Központi Könyvtár 2000-től modern, nagyvárosi könyvtárként kíván működni, melyet a használó életútja bármely pontján igénybe vehet, legyen igénye akár könyvre, folyóírra, szakirodalomra, akár szakkönyvtári ellátásra, nyújtott idejű hozzáférésre, elektronikus vagy hagyományos formájú információra, közművelődési térre, szórakozásra, pihenésre, hasznos szabadidő eltöltésre, vagy egyéb, önkitaljesedést segítő feltételrendszerre.

Az új központi szolgáltatások, a régiók újjászervezése részben gazdaságosabb működést tesznek lehetővé, részben pedig biztosítják a rendszer egyszerűségét, átjárhatóságát. Célunk olyan ésszerű és gazdaságos szolgáltatások szervezése, melyek megszüntetik a korábbi párhuzamosságokat, hatékonyan működtethetőek.

Központi Könyvtárunk a korábban megszokott dolgozószobaként működik majd, de új tereinek kialakításával, a közművelődési funkció erősödésével alkalmassá válik az emberi kapcsolatok ápolására; találkozóhelyként, zenei, irodalmi események helyszínéül várja a főváros lakosságát.

2001-ben lesz 70 éve, hogy a Wenckheim palotából könyvtár lett, 2003-ban lesz 110 éve, hogy létrejött a Fővárosi Nyilvános Könyvtár, 2004-ben lesz a centenáriuma, hogy a Fővárosi Könyvtár hálózatával Budapest könyvtáraként szolgálja a lakosságot. Évfordulók, visszatekintésekre, mérlegelésekre és továbbgondolásra, cselekvésre kötelező és ösztönző dátumok!

Fodor Péter

A „pompakönyvtárak” és az olvasói szokások a 19. század közepén

Az irodalmi kultusz hazai kialakulása történetének kutatása során mindvégig szembekerültem azzal a közismert ténnyel, hogy az irodalom és a politika mindig, minden időben szoros összefonódásban állt nálunk.¹ Ez még trivializmus is lehetne, ha a politika nem folya be az olvasás, a könyvkultúra minden legapróbb zugába is. Éppen a 19. század közepén, az 1850-es években, amikor úgy vélnék – nem eléggé motivált tanulmányaink révén –, hogy a megbénított, széthullott nemzet apátiájába nem igen fér bele a könyv, az olvasás.

Éppen ellenkezőleg: addig soha nem látott elevenesség uralta a magyar könyv- és folyóiratkiadást és könyvkereskedelmet. De mint minden, ez is viszonylagos. Tegyük egy rövid kitérőt.

Mikszáth Kálmán 1901-ben úgy emlegette az 1850-es éveket, mint a magyar olvasó és magyar író együtt-létének aranykorát. „Babonás tisztelet környezte őket s élénk kíváncsiság csiklandozta a messzeállókat”. Mint ma egy popsztárt – tegyük hozzá – úgy rajongták körül az olvasók a kor szellemóriáit. Majdhogynem le-tépték róluk a cilindert is. „A Vörösmarty Mihály szürke köpönyegét vagy később a Lisznyay spencerjét úgy ösmerte az is, aki soha nem látta, mintha a saját fogasán lógná.” Érdekelte az olvasót az író személye, egyénisége s maga az a tény, hogyan lesz valakiből író? „Kalandok, ötletes polémiák, ezernyi bohóságok története circulált a közönségben, mint színes pillangó raj. – Lauka Gusztáv csínyjei, a vidám Don Gunároszé, ki ócska novellákkal teszi lóvá a szerkesztőket. E félistenek közt valóban elfér egy ilyen incselkedő, vásott kobold. Ellentéte neki az ünnepélyes, merev Vajda János, a beretvált tigris, aki idegenül, dúlva-fúlva járja a halhatatlanság berkeit, ködöt harap, és az üstökösnél melegszik. Leányszíveket dobogtat a Tóth Kálmán neve, az édes szavú dalnoké; látatlanul megcsókolná mindenik. De forr a harag a kis Gyulai Pál ellen, aki fülemile csontokat tör a kegyetlen kritikával. Pedig bohóság. A kritika legyen kritika. A guillotine-ba végre is nem szokásos zenélő órát tenni, hogy a kivégzendő élvezzen is mellette.”²

Logikus, hogy ez a felfokozott, lassan kultikus beállítódásúvá emelkedett tisztelet magára a műre, az alkotóra is kiterjedt. Ki min dolgozik vagy éppen nem dolgozik, mert Magyarországon már akkor is az volt az érdekesebb, amit nem írtak meg vagy nem jelenhetett meg. Még a nem íróknak is jutott a dicsőségből.

Bezzeg mi lett a magyar nemzeti lelkesedésből, kérdi Mikszáth a maga korára utalva. „Megfordult a világ, és akik elsők voltak, utolsók lettek.”

Mikszáth szerint a társadalom változott sokat. A középpontban a sajtó áll és a szenzáció. „Riporterek, üzletemberek, közgazdák csinálják a lapokat”, ... Ki törődne a regényekkel, versekkel, beszélyekkel? Egy közbeszólás, egy ripőkös közbekurjantás a Házban nagyobb esemény a leghalhatatlanabb költői munkánál is.”³

Nehogy azt higgyük, a bölccsé és mindent látóvá öregedett író szomorú rezignációja ez. 1882-ben a magyar irodalomba berobbanó Mikszáth éppúgy párhuzamba állítja az 1850-es éveket saját korával, s éppúgy a saját kora kerül ki vesztesen a viszonyításból. Ezt írja a pályakezdő író: „Az irodalom nem kell senkinek! hiszen nem a komoly célok országában vagyunk! Könyvet itt nem vesz senki, szellemi terméket meg nem becsül, itt mindig a személyekre megy a játék. A magyar írók tartanak diadalutat a hazájukban, fényes transzparentes diadalívек alatt, virágzapor között, éljen harsogástól kísérve. A magyar irodalmi művek pedig ott hevernek penészlepetten a könyvtárak polcain, és senki sem tudakozódik utánuk.

A politikában is úgy volt ez. Ott sem törődtünk soha azzal, hogy milyen politika, milyen rendszer, milyen intézkedés az üdvös, hanem hogy milyen ember vezeti az ügyeket. A személyekért lelkesedtünk az elvek helyett.

Termettek hát parádé-politikusok, olyanok, minők nekünk kellett – személyek, elvek nélkül.

És mert az irodalomban is nem a könyvvel törődünk, hanem az íróval, így válik lehetővé, hogy olyan íróink is vannak, akik még sohasem írtak semmit.

És ez nem humorisztikus dolog vagy tréfa, hanem ez tény.”⁴

Akkor nézzünk vissza az 1850-es évekre. Valóban úgy esett, amint Mikszáth – hallomásból – leírta?

Egy 1854-es cikkből az derül ki: „több könyv jelenik évenként meg, mint a forradalom előtt, és több könyv kel el.” E látszólag örvendetes tényben van valami „visszadöböntő”, hogy a hajdani újdondász szép szavát válasszam. Vajon mi lehet ez? Egyrészt és főleg megváltozott a könyvet vásárlók osztályszerkezete. Amíg a forradalom előtt az arisztokrácia – értsd itt: a jómódú nemesi osztály – volt a meghatározó vásárlói réteg, a forradalom után arányuk radikálisan visszaesett. Helyükre a „népies helyzetekből olvasóközönség” lépett. A szerző minden negatív következtetés helyett azt állítja, hogy ez valahol nem is baj, mert ennek az olvasói rétegnek a vásárlói gyakorlata „teljesen elégséges arra, hogy a könyvtárak sokat nyerjen, és az író is szépen díjaztassék.” Ezzel együtt az elfogyó, a hajdani könyvvásárlói réteg hiánya „méla hangulattal borítják kedélyünket el.”⁵

A veszélyt abban látja a szerző, hogy a tömegessé váló új könyvvásárlói réteg meghatározza a könyvkiadást, az elégtelen műveltségű, aránylag iskolázatlan réteg igény szintje visszahat a könyvkiadásra. „A gyarló könyvek aránylag több kelendőségnek örvendenek, mint az átgondoltak és a művészi formával bírók”. És ez a megváltozott könyvpiaci érdeklődési irány visszahat az írókra is, hiszen azt

és úgy írják, ahogyan az olvasóközönség igényli. Ez a rossz irányú változás „nyereségre, póriasságra, sőt tartalmatlanságra és könnyelmű fölszínességre inkább szoktatja íróinkat.” Vagyis: egyre inkább a pénz határozza meg a hazai könyvpiacot, ahol a sekélyebb értékű árú tetemesebb jövedelmet hoz a kevésbé tehetséges és igényes íróknak, akik ezt a változást alaposan ki is használják. A rövidebbet természetesen az értékes kortárs magyar irodalom és a kortárs alkotók húzzák. Milyen jól láttatja a lehetséges változási irányokat a Pesti Napló szerzője: az igényes, szép kiállítású művek helyett az olcsó kiadások, az igénytelen előállítású könyvek tömege jelenik meg. A „tisztán, csínnal, eleganciával” írott művek helyét átveszik a pongyola irányú, az érdes nyelvű művek. A legszomorúbb: „a szellem pedig szintén bókolni fog, mert kell, hogy tegye – a kényszerűségnek.”

Ez azonban csak egy kiragadott példa, önmagában nem döntő érv. Érdekes módon meglepően sok az irodalommal, könyvkultúrával, olvasási szokással foglalkozó írás ebben az évtizedben. Szinte mindenki megszólalt, Arany Jánostól Jókai Móron át Vajda Jánosig. Érdemes elidőznünk a „beretvált tigris” véleményénél, hiszen ekkor írt álneves röpirataiban a rá jellemző végtelen őszinteséggel és szenvedélyességgel támadja a nemzet általa lajstromba szedett hibáit.⁵

A gondolati azonosság kísérteties az előbbivel – a két írás keletkezése között 6-7 év van. Vajda is megállapítja – s ez már tény, a bekövetkezett jövő –, hogy megváltozott az olvasói rétegek összetétele: „a nagy tömeg is olvas” – nemcsak az „értelmiség föle”. (Ez is milyen diszkrét megfogalmazása a magyar értelmiség belüli érték-differenciálódásnak!) Mindez Vajda szerint is oda hatott, hogy az írói pálya nem elhivatottsággá, hanem üzleti foglalkozássá vált. És „nemcsak a pálya, de nyereséges üzletté lőn az irodalom... mert a nagy tömeg a felületest, a nyeglét jobban kedveli, mint a tartalmast, a valódit, melyet föl nem fog.”

Vajda egyre jobban belelovalja magát az igénytelenség elleni kirohanásba, indulatait alig bírja el a papír: az irodalom „hízelgő udvaronca, mulattató bohóca lett a nagy tömegeknek.” Az írókkal szemben sem könyörületes. Megjelentek közöttük, még pedig igen nagy számban „üzérszemű, nyegle, számító szerencsevadászok... a személyesült üresfejűség, önérzettelen, de annál hiúbb s haszonleőbb tagjai.” Röviden summázni is tud: „Az írók osztálya... utóbbi időben nagy erkölcsi fajulásnak indult.”

Vajda is, miként Mikszáth, megtalálta az átmenetet az irodalom és a politika jelenségei között, hiszen az irodalomban csak a politikai élet morális jelenségei tükröződnek vissza. Amit a tömegek elvárnak az irodalomtól, ugyanazt várják el a politikától. Amit az olvasói tömegek elvárnak az íróktól, azt az adott pillanatban választókká váló tömegek elvárják a politikusoktól is. Az áthallásra való figyelmeztetés nélkül bizonyít egy rövid textusa: „Általában a politikai nyilvános jellemről nálunk a nagy tömegnek kifícamult fölfogása van. Előtte az a jellem, aki – hízeleg neki; az a jó hazafi, aki minden áron népszerűséget vadász. Az a bátor, aki az árral úszik, a tömeggel sodortatja magát; az a határozott, aki várja a sült galambot.”⁷

Vajdánál az érzelmi kirohanások mellett pontos számításokat is találunk annak igazolására, hogy nem a nemzetek lélekszáma közötti eltérés a magyarázata a könyvkiadási és olvasási kultúra ég és föld eltéréseinek. Nálunk az igénytelenség az, ami lakosságszámtól függetlenül az értékes magyar irodalom tömeges elterjedését gátolja. Ez érvényes persze az értékes ismereteket hordozó tudományos

folyóiratokra is. A Szépirodalmi Figyelőnek és a Budapesti Szemlének alig van pár száznyi előfizetője, míg a – Vajda jó szóalkotásával – „bohóc lapok”-nak titulált élclapoknak tízezernyi az előfizetője. A magyar olvasó, éppúgy mint a német, lelki szükségletének tartja az olvasást, de a magyar olvasóközönségnek a némettel ellentétben „hajlandósága aránytalanul keveseb van a tanulásra.”

Vajda ebben a röpiratában az olvasáskultúra negatív jelenségeit képes elhelyezni a társadalom művelődési folyamatainak egészében. Egyenesen a műveltség gátjának nevezi a „szózaténeklő táblabíró”, aki a „kevélykedő szenvtelenség, jól abrakolt henyesség” állapotát nem akarja s nem tudja felcserélni a valódi műveltség megszerzésének igényével. Vagyis a nemzeti elmaradottság és gondok forrása nem a külviszonyokban keresendő, hanem egyes egyedül magunkban. Figyelmeztetése megfontolandó: „egyedüli mentsvárunk a művelődés, a polgárosodás.” Ennek pedig első meghatározója az irodalom. Az az irodalom, amely éppen a tömegesítés révén sajnos csak a tömeg alantas igényeit szolgálja ki. Az irodalom pártolása az abszolutizmus éveiben valójában nem volt más, mint „tüntetés, politikai manőver, visszahatás a nemzetiség elnyomására célzó törekvések ellen.”

Nem kell ide tudomány, csak jó bor és szép leány – idézi a közkeletű nótát, amelyből lassan népbölcsesség és magatartás lesz, holott, ismétli meg Vajda a szentenciát: „*a tudomány mindent pótolna, de a tudományt nem pótolja semmi.*”⁸

Gondolatát Kemény Zsigmond szavaival folytathatjuk, aki már tíz évvel korábban, még a hazafiúi buzgalmak kezdetén érzékelte a bajt. Miért vásárol könyvet és nem is keveset a magyar? Talán mert érdeklí az irodalom, mert követi az irodalmi eseményeket? Éppen hogy nem, hanem arról a magatartástól van szó, amely végigkíséri a vizsgált korszakot: úgy véli, ezzel áldoz a hazafiságának. „Pártolása mecénási, s nem ügybaráti. Adni akar, nem élvezni. Adózik, nem pedig vásárol... a feles számú vásárló mellett kevés az olvasó.”⁹

Ami pedig a tényleges vásárlót és a valódi olvasót illeti (s persze az irodalmi eseményeken valódi érdeklődésből jelenlévőket), az minden fent említett író szerint a szegényebb osztályból kerül ki. Jókai felsorolásában ezek: „szegény papok, tanítók, falusi kisasszonyok, fényűzéstelen házi asszonyságok, gazdatisztek, közrendű emberek, orvosok, ügyvédek és a kisbirtokú gazdák: ezekből áll most a magyar olvasó közönség.”¹⁰ Vajda is, Kemény Zsigmond is alamizsnaosztogatásként jellemzi az arisztokráciának az irodalommal való kapcsolatát: áldoz, de nem olvas. További tényleges veszélynek jelzik az idegen ajkúságot, azt hogy egy jelentős réteg még mindig nem tud magyarul, pedig anyagi viszonyai alapján komoly vásárlói és olvasói közeg lehetne.

Gyulai Pál is talált alkalmat, hogy szintén rendszerezze az olvasói szokások negatív jelenségeit. Kazinczy Ferenc évszázados ünnepén mondott emlékbeszédében sorolja: „íróink, az igaz, nem írnak többé csak egymásnak; nő az olvasóközönség száma, de az igényes olvasó még mindig kevés; egyre több az idő, de egyre kevesebb a vásárló; népszerűek a folyóiratok, kivéve az igényes és színvonalas lapokat” – sorolja szinte vég nélkül.¹¹

Visszatérve Vajdára, számos helyről citálhatnánk még gondolatait, amelyeket különböző időpontokban rótt papírra, s amelyekben újra és újra, mintegy megszállottan veti fel az értékes irodalom nem-kelendőségét. Szavai szinte mellbevágóan hatnak igaznak és tényszerűnek: „nálunk csak az a kelendő, mi mulattat, szórakoztat, ami tanít, az meg senkinek sem kell – éppen ez is azt látszik igazolni, hogy a

közönség nagy része nálunk a valódi szellemkincsek közlönye, a korszerű szellemi haladás eszköze, a könyvirodalom magasabb fontosságát még be sem látta.¹²

Kemény, Vajda, Jókai – nincs elfogult irodalmi bíróság, amely ilyen tanúknak ne adna igazat. Szóljútsuk sorompóba melléjük Rómer Flórist, aki dunántúli, bakonyi utazása alatt bőven talált időt arra – 1859 táján – hogy végiggondolja nemzete műveltségi állapotának helyzetét.

Nem lepődünk meg, ha gondolataiban összecsengő részleteket találunk az előbbiekkal. Rómer még markánsabban fogalmaz: a társadalom egészét elöntő anyagiasság a magyar nemzet műveltségének végromlásához vezet: „ezen a pénzületben annyira elmerült sürgő forgó világban, melyben a mindennapiság szerfölötti hajhászata miatt sem a tudomány, sem a művészet igazán fel nem kaphat.”¹³

Rómer az álműveltség, az álpolgárosodás térhódítását, általánossá válását látja kézzel fogható veszélynek. Szép idealizmussal meg is fogalmazza a jelszót: „most mondom, ha nem akarjuk, hogy más nemzetektől nagyon is elmaradjunk, vagy az álpolgáriasság mindent elnyelő örvényében örökre elmerüljünk, nem azt kell kiáltanunk: tengerre magyar! hanem a könyvekhez, a gépekhez, az ekéhez – magyar!”¹⁴

Egyfelől feltűnően tisztán érzékeli az értelmiségi hivatás elértéktelenedését, társadalmi alábecsült állapotát. Két területet emel ki: az irodalmat és az oktatást. Véleménye szerint egyik sincs megbecsülve. Megrendítő és konkrét példái az általános társadalmi vélekedésről hoznak látéleletet, amely ítélkezés szerint csak a napi érdekek motiválta és a közvetlenül lepengethető forintokban mérhető foglalkozásnak van elismertsége és tekintélye.

Író és pedagógus. Utolsók a sorban, társadalmi előrelépésük behatárolt s csak generációs idő-lépcsőkön át remélhető. Valószínűleg a saját tudósi pályafutása reményei és reménytelenségei s főleg Világos utáni tudósi hányattatásainak keserű tapasztalatai írták vele ezt a gondolatsort: „A tudós jövője előre van mindörökre meghatározva. Amint pályájára lép, ismeri már non plus ultráját. Ha író: mily soványan díjaztatnak legelmésb, legremekebb cikkei? s míg utánuk a könyvkereskedő hízik és gyarapodik, addig a tudós alig tenghet szerény szobácskájában. Ha tanár: főképp a vidéken, bír-e annyit takarítani, mint valami hotelben egy még a betűt sem ismerő, s maholnap háziúrrá vergődő mindenest?”¹⁵

Hát akkor volt a magyar irodalomnak és olvasóközönségnek békés együttélése, egymásra hatása? Mikszáth elégedetlen volt mind az ifjúkori mind az időskori irodalmi közélettel, s az 1850-es években találta meg a hajdani aranykort. Vajda mértéktelenül háborgott az 1850-es évek könyvkiadásának elégtelenségei, az olvasáskultúra hanyatlásának jól látható jelei ellen.

Hát akkor merre tovább? Természetesen újabb évtizedeket vissza az időben. Jókai a tanú, aki szerint Vörösmartyék ifjúkora az igazi magyar irodalom hőskora. Igaz, rosszul fizették az írókat, nem becsülték meg őket, az írásból nem tudtak megélni, „s ha az író dohányt nem termesztett vagy kukoricát nem vetett, vagy úrfiakat nem nevelt, szépen felkopott az álla.” Mindezek ellenére a nemzeti küzdelem vezéralakjai, a polgárosodás elvi rendszerének megfogalmazói és megtestesítői ők voltak. Jókai szép szavaival: „És mégis azok a vének tudtak küzdeni nyomorral, lenézéssel, nem számlálták a sorokat, hogy mennyit ad érte a könyv-árús, hanem írtak, fáradtak magas költői lelkesülésből, a szent honfi buzgalomból, s ha mindenki vesztve hitte is a nemzetet, a költő nem szűnt meg hatni, buzdítani, s ha mindenki lecsüggeszté fejét, ő felemelten hordozá azt.”¹⁶

Mielőtt beleringatnánk, beleálmodnánk magunkat a végre megtalált magyar irodalmi álomba, emlékeztetnem kell a Kisfaludy Társaság néhány programjára. Az 1840-es években megindították a Külföldi Regénytár, majd az Új Külföldi Regénytár című sorozatokat, amelyekben a kortárs európai irodalom színe-javát tették közzé friss fordításban. A Nemzeti Könyvtár pedig Kisfaludy Károly, Csokonai, Vörösmarty munkáit bocsátotta az olvasó elé. Tévednénk, ha azt hinnénk, jól felfogott gazdasági érdek, biztos nyereségképződés motiválta a döntésüket. A Kisfaludy Társaság vezetői és tagjai, a kor szellemi s így irodalmi elitje a magyar irodalom és a magyar olvasó féltése miatt vállalkoztak az amúgy félbe is maradt sorozatok kiadására.

1841-ben így fogalmazták meg aggályukat: „Korunk érdeklődése elsősorban a politikára irányulva, szépirodalmunk érdekesztével az esztétikai stúdiomok mindinkább elhanyagoltatni, a költészet kevesebb gondnal és eszmélettel mivelteni tapasztaltatnak.” De nemcsak az irodalom minőségének romlása aggasztotta a Társaság tagjait, hanem az olvasnivaló választékának szűkülése is. Ezért kellenek a modern, jó külföldi alkotások is, hogy elősegítsék „a magyar, főként női közönségnek szívképző s ízlésnemesítő könyvek olvasására édesgetését.”¹⁷

Ha aggodalmunkat „*maiul*” akarnánk elmondani, csak így fogalmazhatunk: a mindent előlő nyugati szemét, az aluljáró-irodalom mocsodéka fújatott riadót velük. Egyszerűen nem veszik és nem olvassák a magyar olvasók az értékes magyar irodalmat, hanem csak és kizárólag a bővli, a talmi, a fércmű kell az igénytelen tömegeknek.

Úgy vélem, reménytelen dolog tovább visszamenni az időben, s még mélyebbre ereszkedni az irodalom múltjának kútjába, mert tiszta, felkavaratlan, iszapmentes vizet – értsd irodalmi helyzetet – nem mérhetünk ki. Térjünk vissza még pár szó erejéig az 1850-es évek közepére, s nézzük tovább, mely jelenségek mutatták az olvasáskultúra változásait. Elsőként az írókat említsük, az írói hivatást, amelynek történelmi szerepét, társadalmi irányát, nemzeti elvárásait mindannyian jól ismerjük.

De idézzük a kortársakat is. Azokat, akik ekkor vitákban, elméleti írásokban is igyekeztek tisztázni a kérdést: mi az író feladata, mi az íráság lényege, hol és miben nyilvánul meg a nemzet érdeklődése irántuk.

Mi az író? – teszi fel a kérdést 1854-ben Edvi Illés Pál.¹⁸ Szenvedélyes hangú cikkében már azokkal a fogalmi meghatározásokkal találkozunk, amelyek a szolgálat jelleget hangsúlyozzák. Eleve az elrendeltetés állapotában születnek az írói hivatásukra, isteni parancsra lesznek íróvá, mintha nem is e világból valók lennének. Az író olyan, mint a szövétnek, „mely meggyújtatván, nem önmagának, hanem másoknak világol és szolgálatában elfogydogál.” Az író az igazság, az erkölcs, a felvilágosodás letéteményese, akit minden civilizált népnél különösen tisztelnek, sőt ők „a népek műveltségi fokának csalhatatlan mutatói”. S mi a jutalma e krisztusi életútnak? „A kivívott szép hírnév és becsület a kedves nemzet előtt életében – és a classica görög halhatatlanság holta után.”

Ez a fogalom – az irodalom mint tükör a nemzet előtt – visszatérő motívum ezekben az írásokban. Imre Sándor a Koszorúban, egy angol könyvet ismertetve, az irodalmat a nemzeti élet „legnemesebb termékének” nevezi, és a „nemzet szellemének tükre”-ként minősíti. Lévy József szerint ugyanakkor az irodalom már több mint a nemzet szellemi fejlődésének tükre: annak inkább „lényeges előmozdítója, sőt legnemesebb vezére.”¹⁹

Jókai a maga idealizmusával a magyar irodalom misszióját három területen látta. Először is bizonyítani a magyar nemzet műveltségi állapotát s ezzel egyenrangúságát is az európai kultúrában. Másrészt olyan közös gondokat, érdekegyeztetőségeket jelenít meg, amelyek a társadalmi helyzettől függetlenül egyformán érvényesülnek. Harmadjára a nemzetiségiek lelki meghódítását, erőszakmentes magyarrá válását segíti elő.²⁰

A korszak irodalmi eseményeiről szólva szinte mindenki ezeket a küldetés-motívumokat említi, lett légyen bármiről szó: temetésről, szobortervről, kötetkiadásokról stb. Jókai Mór Vörösmartyról írván teljes életművének kiadását említi, amelynek egyetlen magyar ember otthonából sem szabad hiányoznia, ott kell állnia a biblia és az imakönyv mellett, mert ebben van „múltunk dicsősége, jelenünk öröme, jövőnk reménye” hiszen Vörösmarty s általában a magyar költő „az úr prófétája s ami belőle szól, az úr lelke az.”²¹

A magyar remekírók olcsó kiadásait tervező Heckenast-könyveket beharangozva a Vasárnapi Újság névtelen szerzője ezt a sorozatot is olyannak tartja, amelynek kötetei nemcsak az elmét, szívét és ízlést nemesítik, hanem a nemzeti öntudatot és jellemet is nevelik. A magyar lantos író a „nemzet véréből való vér” s a nemzet – figyelmeztet intőleg – „csak addig él, míg jeles fiait tiszteletben tartja.”²²

Ez az eddigi példákra hajazó idézet mondhatni logikusan következik abból a politikai magatartásból és indíttatásból, amely az irodalmi események szervezése mögött áll: a dicsőség csak részben az ünnepeket, más részben azé a népé, amely soha nem feledkezhet meg önmaga erkölcsi erejéről. Ezért mondják a Szépirodalmi Figyelőben az irodalmi kultusz egészéről: „hogy a magyar közönség nemzeti nyelvének őreit s a szépnek apostolait magához méltó tiszteletben kezdi részesíteni és köben, szívben örökíteni vágyik.”²³

Berzsenyi Dániel szobrára gyűjtést indítva e gondolat így fogalmazódott meg: „Vajha minden köztiszteletet érdemlő jelesünk sírja fölött oly emléket látnának utódaink, melyek az ő jelentőségük hirdetése mellett a mi kegyeletünkről tennének hozzánk és korszellemünkhöz méltó tanúságot.”²⁴

Az emlék, írta Toldy Ferenc a Révai Miklósnak szobrot állítani szándékozó Torontál megyeieknek, nemcsak az elmúltat népszerűsíti, de azokat az eszméket, elveket is, amelyek az illetőt nagyvá tették, s a szobor hozzájárul mindezeknek az állandósult jelenlétéhez, megtartásához. „Nemcsak nagyot tenni, hanem a nagyot elismerni és dicsőíteni is érdem.”²⁵

És amikor a Berzsenyi-ügyről, a niklai temető síremlékének felavatásáról tudósítanak, akkor e kettős motívum mellett, amely elsősorban is csak a dicsőséget, annak nemzetmegtartó erejét ismeri, említenek egy harmadik motívumot is, amely ezeknél kevésbé dicső, de ugyanolyan fontos: a művelődés, a műveltség terjesztőinek, névtelenjeinek megbecsülését. A Hölgyfutár anonim szerzője ezzel kezdi tudósítását: ha majd elmúlnak az ünnepek, „ha kisírta magát” a nemzet a nagy sírok felett, akkor talán „eszébe jutnak az élő dicsők is, kik közt jelenleg nem is egy van, ki fárasztó gondok, például a tanítás terhe alatt küzd az étellel, óráit nem szentelhetve a művészetnek, mely fejét az égi adományok legdrágábbikával koronázta meg.”²⁶

A következő általános jelenség, amelyet az eddig idézett szerzők mindegyike megemlít, a könyvvásárlás és olvasás – vagy nem-olvasás – nemzeti jellege és annak hátránya. Kicsit szokatlanul hangzik, hogy egy egész nemzet hazafias érzület-

ből felbuzdulva vásárolja a kortárs magyar irodalmat. A kor bevált könyvterjesztői gyakorlata az előfizetés, a prenumeráció volt. Jókai Kakas Mártonnal mondatja el, hogy az irodalom támogatása e módszerének milyen válfajait ismerték.

Volt a *jótekonyság* időszaka, amikor azért fizettek elő egy-egy könyvre, hogy árvíz, tűzvész, földrengés áldozatainak a segítségére siessenek. A *lelkesedés* korszakában azon vetélkedtek, hogy ki tud több előfizetőt gyűjteni, bármiről is szóljon az adott könyv. A harmadik korszak a *hazafiúi prenumeráció stádiuma*, amikor az irodalom pártolása egyúttal a hazaszeretet kifejezése is volt. Nincs rossz könyv, mindent meg kell venni, amit magyar szerző írt.²⁷

De természetesen a megvett könyvet egyik szakaszban sem olvasta senki. Vajda is ezt hangoztatta. A nemzeti lelkesedés még nem elég a valóságos olvasáskultúra megteremtéséhez. Vajda azt sérelmezi, hogy nálunk általában valamilyen évforduló, jeles vagy szomorú esemény kell ahhoz, hogy ideig-óráig ráterelődjön a fény az adott alkotóra és életművére.

Ő is, de még Arany János is Vörösmarty 1855-ben bekövetkezett halálát hozták fel példának. Hogy a nemzet kegyelete nemcsak a néma tüntetéssé változott temetési menetben nyilvánult meg, hanem abban is, hogy hasonló tüntető módon kezdték vásárolni Vörösmarty kötetait. Vajda a már ismert lendülettel vette célba ezt a magatartást is: „...mint néhány könyvárusoktól értesültünk, az elhunyt munkáinak kelendősége a temetés óta tetemesen növekedett... Hanem már e látszólag örvendetes jelenségnél az emelkedettebb lélek elborul, gondolkozóvá lesz. Hogy van tömeg, érzéketlen, fogékonytalan, mely harmincéves pályáideje alatt nem ismerte föl Vörösmartyt, mely leszállított áron sem vette meg költeményeit, hanem a költőnek meg kell e előbb halnia, ünnepélyesen eltemettetnie – hogy az emberek a temetés egyszerű látványa által tudják meg, mi volt Vörösmarty?!! Mikor mivelődik oda ez annyira miveltnak híresztelt század, hogy az érdemest, a valódi nagy szellemet életében ismerje el és jutalmazza meg?”²⁸

Rómer Flóris is e pillanatban fogalmazza az oly találó pompakönyvtár jelenléte, amely a már említett álpolgári lét sok helyütt látható bizonyítéka. Ahogyan írja: az ilyen család szalonjában ott áll a zongora, amit soha nem nyitnak fel, ott a pompakönyvtár, amelyből soha nem vesznek le könyvet – „csak meg legyenek az említett bútorok: láss magadnál néhányszor játszó társaságot és nóbél ember, telivér gentleman vagy. Így ítéld a világot.”²⁹

*

Mindez. amit példák sokaságával felsoroltunk, csak vékony rétege az 1850-es évek hazai könyvkultúrájának. Számos kérdésben csapnak még össze a vitázó felek: a tudományos irodalom léte és lehetőségei; a tudományos szakírók társadalmi helyzete; a gyermekirodalom kérdésköre; a nőírók és a nőknek szóló irodalom; a könyvkereskedelem változásai; a könyvtárak, az olvasóköri létesítések, jó könyvekkel való ellátása; a német nyelvű irodalom jelenléte a városokban; a sajtó és az olvasók viszonya; e viszony változásának lehetséges irányai, a magyar irodalom megjelenési lehetőségei külföldön és szerepük a magyarságról kialakított kép formálásában. Ahogyan Jókai fogalmazta egy helyütt 1857-ben: „nem nyájas mosolygás, nem hős tetteink emlegetése, nem alamizsnáskodás kell nekem a magyar nemzet számára a külföldtől, hanem igazságos elismerése annak, hogy olyan szel-

lemi és anyagi tőkét képviselünk, mely nélkül nem lehet el a világ, hogy a legmélyebb béke idején is megérdemeljük, hogy éljünk, s életünk épp oly factor az európai műveltség történetében, mint a németé, angolé, franciáé...”³⁰

És akkor még nem is említettem a magyar irodalom kultikus ünneplésének nyilvánvaló szokásrendi elemeit, mint az irodalom és könyvkiadás tömegessé válásának elősegítőit, amelyek az 1859-es Kazinczy ünnepen mutatkoztak meg először a maguk teljességében és lehetőségeiben.

Vahot Imre 1860-ban, egy kortárstól szokatlan és mély rálátással teljesen egyértelműen így fogalmazta meg azoknak a tendenciáknak az összetevőit, amelyekről mindedig szóltunk: „A nemzet öntudatra ébredt, s lassanként belátta, s teljesen meggyőződött arról, hogy míg nemzetiségét leghathatósabban fenntartó, műveltségét legszebb színben visszatükröző irodalma, művészete s társas élete van, addig még nincs elveszve, sőt ily hatalmas kincs birtokában s ápolása s megőrzésében virágzóbb jövőjének biztosítéka rejlik.”³¹ Elévülhetetlen, örökérvényű és egyelőre beteljesíthetetlen igazság.

Praznovszky Mihály

JEGYZETEK

- 1 Erre vonatkozóan Praznovszky Mihály: A szellemiadal ünnepei. A magyar irodalom kultikus szokásrendje a XIX. század közepén. Bp. 1998. Mikszáth Kiadó. Az irodalom és politikai kölcsönhatására Mikszáthot kell idéznünk mottóvá vált soraival: „Magyarországon a politika és irodalom kölcsönösen termékenyítették meg egymást, hol az egyik a másikat, hol a másik az egyiket, és csak azt nem lehet tudni, melyikük volt a nő és melyikük a férfi.” Mikszáth Kálmán: Előszó az 1898. évi Almanachhoz. In: Mikszáth Kálmán: Emlékezések és tanulmányok. Bp. 1957. Szépirod. Kiadó. 652. p.
- 2 Mikszáth Kálmán: Előszó az Almanach 1904. évi kötetéhez. In: Mikszáth Kálmán: Emlékezések és tanulmányok, 1957. 690–691 p.
- 3 Uo. 692–693. p.
- 4 Mikszáth Kálmán: Az aldunai diadalút (1882). in: Mikszáth Kálmán összes művei. Cikkek és beszédek. 14. k. Sajtó alá rend. Bisztray Gyula Bp. 1974. Akad. Kiadó. 46. p.
- 5 Emelkedő könyvkiadás és könyvfogyasztás, Pesti Napló. 1854. márc. 5., 10. (Újraközlí: A könyv és a könyvtár a magyar társadalom életében. 2. k. Szerk.: Kovács Máté. Bp. 1970. Gondolat. 33–36.p.)
- 6 Vajda János: Önbírálat. (1862). In: Politikai röpiratok. Sajtó alá rend. Miklóssy János. Bp. 1970. Akad. Kiadó. 41–66. p. (Vajda János összes művei 6.)
- 7 Uo. 43. p.
- 8 Uo. 58.
- 9 Kemény Zsigmond: Szellem tér. In: Élet és irodalom. (Tanulmányok). Szerk. Tóth Gyula. Bp. 1971. Szépirod. Kiadó. 90.
- 10 Jókai Mór: Bajza Lenke munkái. In: Jókai Mór összes művei. Cikkek és beszédek. 5. k. Sajtó alá rend. H. törő Györgyi. Bp. 1968. Akad. Kiadó 90.
- 11 Gyulai Pál. Emlékbeszéd Kazinczy Ferenc felett (Kolozsvárt, okt. 27. 1859.) In: Budapesti Szemle, 1860. 24–25. füzet 4. p.
- 12 Vajda János: Megint a régi nóta (1859). Publicisztikai írások 1. (Szerk. Barta János) Bp. 1979. Akad. Kiadó. 220. (Vajda János összes művei 7.)
- 13 Rómer Flóris: A Bakony. Győr. 1860. 53. p.
- 14 Uo. 74. p.
- 15 Uo. 75. p.

- 16 Jókai Mór: Irodalom, színház, közönség (1851). In: Jókai Mór összes művei. Cikkek és beszédek. 1. k. Sajtó alá rend. H. Törő Györgyi Bp. 1968. Akad. Kiadó. 37. p.
- 17 Kéky Lajos: A százéves Kisfaludy-társaság (1836–1936). Bp. 1936. Franklin társ. 52., 58. p.
- 18 Edvi Illés Pál: Mi az író? Vasárnapi Újság 1854. 41. sz. dec. 10. 368–369. p.
- 19 Imre Sándor: Az irodalom és a társadalmi viszonyok. Koszorú 1864. 1. 11. sz. márc. 13. 242. p.: Léva József: Irodalmi lelkiismeret, Koszorú, 1864. 1. 21. sz. máj. 22. 481. p.
- 20 Jókai Mór: A magyar irodalom missziója (1857) Cikkek és beszédek, 1. k. 421., 422. p.
- 21 Jókai Mór: Vörösmarty Mihály, Vasárnapi Újság 1855. 14. sz. ápr. 8. 105–106. p.
- 22 Magyar remekírók új és olcsó kiadása, Vasárnapi Újság, 1859. 16. sz. ápr. 17. 187. p.
- 23 Szépirodalmi Figyelő 1860. 4. sz. nov. 28. 63. p.
- 24 Emléket az íróknak! Vasárnapi Újság 1857. 9. sz. márc. 1. 75. p.
- 25 Révay Miklós emlékszobra ügyében, Vasárnapi Újság, 1861. 43. sz. okt. 27. 511. p.
- 26 Berzsenyi ünnep (a niklai temetőben, június 14-dikén). Hölgyfutár, 1860. 74. sz. jún. 21. 589. p.
- 27 Jókai Mór: A praenumeratio különféle studiumai. Magyarországon (1859). In: Jókai Mór összes művei. Cikkek és beszédek 1. k. 233–237. p.
- 28 Vajda János: Publicisztikai írások. 1. 35–36. p.
- 29 Rómer Flóris: i. m. 75. p.
- 30 Jókai Mór: A magyar irodalom missziója (1857). In: Jókai Mór összes művei. Cikkek és beszédek 1. k. 431–432. p.
- 31 Vahot Imre: Zarándoklás Kisfaludy Sándor és Berzsenyi Dániel emlékeihez, Napkelet, 1860. 27. sz. júl. 1. 426. p.

Közös múlt – közös jövő. A külföldön élő magyar könyvtárosok V. szakmai találkozója

A címben jelölt eseményre, amely – ezt a sorszám is mutatja – immáron hagyományos, és – ugyancsak hagyományosan – a Könyvtári Intézet Oktatási Osztályának szervezésében zajlott, ezúttal 2000. augusztus 17–19-én került sor az Országos Széchényi Könyvtárban. A tanácskozás igen szép számú külföldi magyar résztvevőjét, valamint a hazaiakat, érdeklődőket *Monok István* főszerkesztő köszöntötte. Azt mondta, hogy illetlenség lenne tőle hosszú beszédet tartania, ám egy gondolatot mindenképp meg kell pendítenie. Jelesül arról szólt, hogy sok alkalom nyílt már ebben az esztendőben, és még sok alkalom fog nyílni arra, hogy elgondolkodjunk a könyvtárosok helyzetéről a mai világban, a mai kultúrában, illetve arról, hogy milyen ez a helyzet az információk összegyűjtésében és rendezésében, szolgáltatásában. A fontos az, hogy az ezzel kapcsolatos gondolatokat a könyvtárosok ne csak egymásnak mondják el, hanem ténylegesen, nem csak a jelszavak szintjén, ismerjék a többi szakmával és a politikai döntéshozókkal is. Azt a számunkra plauzibilis dolgot, hogy a jövő információszolgáltatása szervezett, nemzetközi szabályok

alapján dolgozó könyvtárak és könyvtárosok nélkül egyszerűen nem lehetséges. Tartalomszolgáltatás a jövőben elképzelhetetlen a könyvtárak hangsúlyos szerepvállalása nélkül. Erre természetesen nekünk is fel kell készülnünk, de fel kell készítenünk a többi szakmát is, nyitottnak kell lennünk az ő szempontjaik iránt, azután talán sikerül, a politika segítségével, meg is valósítani eszményeinket. Természetesen figyelniük kell a vállalkozói világra is, tekintettel kell lennünk e világ haszonelvűségére, sőt ezt a haszonelvűséget a saját szolgálatunkba kell állítanunk, hogy ebből haszna származzék a kulturális tartalomszolgáltatásnak is.

Monok István szavai után köszöntötte a megjelenteket *Rónai Iván*, a NKÖM főosztályvezetője, *Vajda Erik*, az MKE elnöke és *Kiss Gábor*, az IKSZ alelnöke is. Vajda Erik, többek közt, ezeket mondta: honfitársakkal találkozni mindig jó, ezúttal azonban többről van szó. A találkozó nem véletlenül viseli a *szakmai* megjelölést. Nem arról van szó, hogy összejövünk, hogy szeressük egymást, hanem arról, hogy tanuljunk egymástól. Ezúttal elsősorban mi kívánnánk a külföldi magyaroktól tanulni, hiszen a szekcióülések előadásainak túlnyomó többségét ők tartják. Ennek a konferenciának a szakmai jellegét és komolyságát mutatja a program is, amely rendkívül színes. Lesznek könyvtártörténeti előadások, lesznek tevékenységismertetések, lesznek magyar–magyar könyvtárosi kapcsolatokat, és lesznek kifejezetten korszerű szakmai kérdéseket elemzők. Ez a konferencia akkor is színes szakmai konferencia lenne, ha nem hazai és külföldi magyarok találkozója lenne. Arról is szólt Vajda Erik, hogy az MKE igyekszik élő kapcsolatot fenntartani a határokon túli magyar könyvtárosokkal. Rendszeresen részt vesznek a külföldi magyarok az MKE rendezvényein, a szervezetek közt is szoros a kapcsolat, de ennél is többre van szükség. Ezért határozott úgy az MKE elnöksége, hogy – bár az alapszabály ezt eddig sem zárta ki – lehetővé teszi, sőt ösztönzi, hogy határon túli magyar könyvtárosok teljes jogú tagjai legyenek a Magyar Könyvtárosok Egyesületének.

A köszöntők után két nagyelőadás hangzott el. *Romsics Ignác* (akinek könyve, a Magyarország története a XX. században immáron két kiadást ért meg, és az esztergomi vándorgyűlésen Fitz József-díjat is kapott) *Mérlegen a XX. század* címmel tartott expoziót, amely nemcsak hallatlanul információdús volt, de a vitatott kérdések egész garmadájában is állást foglalt. Az előadás nagy sikerét látva hallva Monok István megjegyezte: igen örültünk Romsics professzor prelegációjának, ám ez nem mentesíthet senkit a nagy mű elolvasásától. Mi éppen ezért nem ismertetnénk ezt az előadást: bízunk benne, hogy minden olvasónk olvasója lesz (ha már rég nem az) a magyar történetnek is.

Gombár Csaba szociológus is megvonta a XX. század mérlegét, utalt a legfontosabb hazai és világproblémákra (információs társadalom, globalizálódás, kommunikációs falak stb.), „megpuhítva” mintegy a hallgatóságot, alkalmassá téve arra, hogy a nagyobb összefüggések keretei közt értelmezzék azután a szekcióülések előadásait.

Vajda Eriknek – köszöntőjében – természetesen igaza volt. Igazi szakmai program bonyolódott le a találkozó kapcsán. Négy nagyobb csoportban (*A könyvtár és a könyvtáros szerepe a közösségek életében, Külföldi hungarikagyűjtés, -feltárás, Kisebbségek könyvtári ellátása, a kisebbségi könyvtárak anyaországi kapcsolatai, Az információs korszak és a könyvtári kultúra találkozása*) csaknem harminc előadás hangzott el, amelyek közt áttekintő jellegűek éppúgy adódtak, mint szigorúan egy szaktémára koncentráltak; új szempontokat, problematikát felvetők csakúgy, mint

szigorúan faktografikus beszámolók. Beszámolni erről a roppant gazdagságról természetesen lehetetlen, de tán fölösleges is. A tanácskozás anyaga könyvben fog megjelenni. Mi két, szívünkhöz fölöttébb közel álló előadás szövegét szereztük meg a 3K számára: *Kiss Jenő* expozéja (*Magyar könyvtárak és könyvtárosok kisebbségi létben az új évezred elején*) e számunkban olvasható, *Fülöp Géza* munkája (*Fogunk-e olvasni a XXI. században? Az olvasás jövője*) a következő számban fog megjelenni.

Nagyszabású, a hagyományokhoz mindenben méltó, igazi szakmai tanácskozás volt a külföldi magyar könyvtárosoknak ez az V. találkozója, tanulságait sokáig fogjuk elemezni, hozadékából sokáig fogunk élni. Köszönet az előadóknak, a hozzászólóknak, a szervezőknek és a házigazdának is. (VK)

Magyar könyvtárak és könyvtárosok kisebbségi létben az új évezred elején

Erdélyi helyzetkép

A Magyarországot körülvevő államokban közel egy évszázada él kisebbségi sorban a magyarság. Azok a közgyűjtemények, amelyek 1918-ban léteztek, nem szaporodtak; sőt számuk csökkent. Azóta tart a küzdelem, hogy minél több megmaradjon ezekből a gyűjteményekből, állományuk ne apadjon, hanem inkább gyarapodjon. Lényeges javulás csak a 40-es évek elején történt, amikor a Magyarországhoz visszakerült területeken jelentősen növekedett a könyvtárak állománya, s amennyire az idő engedte, az állományszervezés is javult.

A második világháború után nemcsak a többségi nacionalizmus garázdálkodása rontott a helyzeten, hanem a szocializmus „új világot” építő törekvéseinek is áldozatul esett a könyvállomány jelentős része, mindenekelőtt a falvak olvasó- és gazdaköreinek állománya. A nacionalizmus hamar felfedezte, hogyan használhatja fel a szocializmus törekvéseit saját céljai megvalósítására. Csoda, hogy a nagy, egyházi, iskolai, múzeumi közgyűjtemények nagy részének könyvállománya valahogy mégis átvészelte ezt a korszakot.

1990-től hatalmas könyvmennyiség áramlott Magyarországról a környező államokba, a legtöbb épp Romániába, ahová a megelőző két évtizedben alig érkezett már magyar könyv. Az eltelt 10 évre az egyre tudatosabb állománygyarapítás volt jellemző, valamint a lassú önszerveződés. A kezdeti nagy lendület után a könyvtárügy is lassabban alakult: mintha az általános kiábrándultság itt is hatott volna. A nagy várakozások után nem az az új világ következett el, amelyre mindannyian vártunk. De megmaradt az építkezés lehetősége. És ez a legfontosabb.

Az erdélyi könyvtárosok fokozatosan megismerték a magyarországi könyvtári viszonyokat, és bizony csak lassan tértek magukhoz. A mai napig valamennyiünknek nagy élménye a magyarországi könyvtárak ellátottsága, állományuknak gazdagsága, szolgáltatásaik sokfélesége és a könyvtárosok képzettsége, viszonylagos társadalmi

megbecsültsége. „A jó tanárt nem a jó fizetés teszi; de a rossz fizetés a jó tanárt is elfárasztja” – mondta városunk, Sepsiszentgyörgy egy hajdani iskolaigazgatója, s ez a könyvtárosokra is érvényes. Természetesen a magyarországi könyvtárosok maguk tudják igazából helyzetüket értékelni, de nekünk, határon túliaknak úgy tetszik, hogy az a lehetőség, hogy könyvtárosi munkával a könyvtáron belül is lehet többletjövedelmet megvalósítani, nagyon fontos, nagyon ösztönző. Könyvtárosaink nem találnak mellékmunkákat a könyvtáron belül, s így főleg a mindnehezebb helyzetben levő pályakezdők a legkülönbélebb területeken kísérleteznek pluszjövedelem szerzésével. Ez bizony nem használ a könyvtári munkának, de tudomásul kell venni és számolni kell vele a mindennapok folyamán. Mégis, mindezek ellenére a könyvtárosok nagy része a pályán marad, és nemcsak azért, mert valahol kell létezni.

A romániai magyar könyvtáros társadalmat közel 300 magyar könyvtáros alkotja. Nagyon alacsony ez a szám, hisz olyan nagy városokban, mint például Szatmár vagy Nagyvárad egy, illetve két magyar könyvtáros dolgozik a megyei könyvtárban. Hivatalos álláspont szerint ugyanis a nemzetiségi reprezentativitás nem szempont, esetleg egy-két magyar nyelvet is ismerő könyvtáros szükségességét fogadják el, de azt sem kötelezően. Érthető tehát, hogy miért törekedett a magyarság nem állami fenntartású könyvtárakat létrehozni... Ha csak arra gondolunk, hogy a románul még nem tudó kisiskolások nem találkoznak magyar könyvtárossal vagy akár a magyar nyelvű gyerekirodalmat ismerő, magyarul tudó könyvtárossal sem, akkor csak erősödik a saját könyvtár szükségességének felismerése. Így alakult ki Erdély nem magyar többségű részén az EMKE könyvtári hálózat.

Jóllehet az EMKE könyvtárak és az állami fenntartású magyar jellegű könyvtárak között jelentős különbségek vannak, a kapcsolat közöttük mégis szoros, hisz célkitűzésük azonos: az erdélyi magyarság könyvtári ellátottságának biztosítása és művelődési életének szolgálata. Mert a kisebbségi magyar könyvtáros feladatai nagyon sokrétűek, sokszor túlmutatnak a szakma szigorúan vett határain. A könyvtáros sokszor vállal fel olyan közösségi munkákat, amelyeknek kapcsolata a könyvtári munkával meglehetősen laza. Talán a fentiek is hozzájárulnak ahhoz, hogy az erdélyi könyvtárügy viszonylag kevés tudományos kutatási eredményt tud felmutatni.

Javult közben a magyar könyvtáros társadalom minősége is: egyre több képzett könyvtáros dolgozik könyvtárainkban, egyre több könyvtáros vesz részt szakmai továbbképzésen. Javul a könyvtárak szervezetségi foka is. Az évek során kialakult néhány súlypontja a könyvtáros szervezetnek: Nagyváradon a Bunyitai Vince könyvtár köré szerveződtek a partiumi magyar könyvtárak, Kolozsváron a Heltai Alapítvány a közép-erdélyi EMKE könyvtárakat fogja össze, a székelyföldi állami könyvtárak magyar könyvtárosai az EMKE Könyvtári Szakosztályán belül szervezik közös programjaikat, de az itt szervezett képzésekben részt vesznek magyar könyvtárosok az egész országból. Kolozsváron lassan formálódik az EMKE könyvtár, amely pillanatnyilag, épülethiány miatt, több kisebb gyűjtemény formájában tevékenykedik. A Magyar Tudományos Akadémia következetes segítsége állományának állandó bővítését biztosítja.

Könyvtáraink informatizálása, lassabban ugyan, mint szeretnénk, de folyamatosan halad. A Biblis programot 11 könyvtár használja. Ez az erdélyi fejlesztésű integrált könyvtári program pillanatnyilag kielégíti igényeinket, és konvertálható az ismertebb, nagy könyvtári programokba. Internet hozzáférése 5 könyvtárnak van, lassan az olvasók számára is érezhetővé válik ez a szolgáltatás. Hiányoznak

azonban az újabb típusú gépek, a nagyobb kapacitású szerverek. Ezek hiánya bizony nagyon csökkenti a hatékonyságot.

A kutatómunka jóformán teljesen a régi állomány feltárására korlátozódik, ami ugyan lényeges, de más területeket is be kellene vonni. A helyismereti kutatás sokfelé beindult, reméljük, az elkövetkező években ezt a megjelenő publikációk is fogják igazolni.

Az Országos Széchényi Könyvtár Monok István által közzétett programja újabb lehetőségeket fogalmaz meg valamennyi határon túli magyar könyvtár, illetve könyvtáros számára. Az újonnan alakult Könyvtári Intézettől lényeges segítséget várunk.

Reméljük, munkatársai között lesznek olyanok, akik alaposan megismerik a határon túli könyvtárak tényleges helyzetét, lehetőségeit. Nagy szükség van erre, mert sokszor mi magunk sem látjuk át pontosan helyzetünket, s még kevésbé ismerjük azt a számos kutatási témát, amelyen Magyarországon különböző könyvtárakban dolgoznak, s amelyhez esetenként kapcsolódhatnánk. Késve, nehézkesen tájékozódunk a könyvkiadás, a CD-k és CD-ROM-ok megjelenését illetően is. Nyilván ennél sokkal tágabb az a terület, amelyről a határon túli könyvtáros számára tájékoztatást nyújthat a Könyvtári Intézet. Úgy véljük, ez a segítség a NKÖM által az utóbbi években kezdeményezett, kiemelt határon túli könyvtárakat támogató programját is sokkal hatékonyabbá teheti. Ennek a támogatásnak jelentősek az eddigi eredményei mind az állománygyarapítás, mind a különböző szakmai területeken, következetes folytatása meghatározó lehet könyvtáraink jövője szempontjából.

Allományaink gyarapítására újabb és újabb lehetőségeket kellene találnunk, és itt a testvérkönyvtári segítségnyújtás éppoly fontos, mint a Magyar Elektronikus Könyvtár bővítése, összefoglaló munkákat tartalmazó CD-ROM-ok beszerzése, stb.

Miközben modern könyvtárat próbálunk építeni, továbbra sem szabad megfeledkeznünk azokról az olvasókról, akik nemcsak gyors információt várnak a könyvtártól, hanem az élet nagy kérdéseire itt keresik a választ. Hogy hányan vannak, talán nem is olyan lényeges, de számuk folyamatosan nőni fog, hisz mindig vannak elmélkedő emberek, vannak, akikben szaporodnak a kérdések a nyugati világ által diktált életformát illetően, az általános értékrendválság hullámain hánykolódnak. Ezért is jó, ha minél több a tájékozott tudó, olvasott könyvtáros, aki hisz választott szakmájában, hisz az általános emberi értékekben.

Az új évezredben a könyvtár, mint a közösségi lét egyik megnyilvánulási területe, egyre fontosabb szerepet tölthet be a kisebbségi közösségek életében. Ebben a munkában célt és értelmet kaphat a könyvtáros élete. Rajtunk múlik, hogy ne váljunk hidegfejű technikusokká, akik csak az információforrások kezelésével vívnak ki maguknak bizonyos társadalmi szerepet, hanem nemzeti közösségük szolgálatát vállaló, magukat kiteljesíteni tudó emberekké, akik megtalálják munkájukban a csendes örömet. Ezt kívánom a világon bármerre élő magyar könyvtáros kollégáimnak az új évezred hajnalán, és hogy megvalósuljon az a gazdag és sikeres Magyarország, amely a határon túl élő tagjaira is tud gondolni, egyre többet törődve velük, amelyhez minden magyar fenntartások nélkül tud kapcsolódni. Hadd oldódjon fel végre az évszázados szétszakítotttság keserősége.

Kiss Jenő

A helyismereti könyvtárosok VII. országos tanácskozása

Az MKE Helyismereti Könyvtárosok Szervezete és az MKE Bibliográfiai Szekciója, valamint a székesfehérvári Vörösmarty Mihály Megyei Könyvtár idén júliusban hívta össze, szervezte meg a helyismereti könyvtárosok VII. országos tanácskozását. Nemcsak a hetes szám utal itt az immáron gazdag (és gazdag hozamú) hagyományra. Valószínűleg nincs magyar könyvtáros, aki ne találkozott volna e tanácskozások kötetbe foglalt anyagaival, amelyek a dús szakmai tartalom mellett (többek közt a Helyismereti Könyvtárosok Szervezete elnökének, Mándli Gyulának a remek fotói okán) oldott és kedvderítő humorral is szolgálnak. Nos, ez a mostani, hetedik találkozó miben sem maradt le az eddigi legsikeresebbektől (ha ugyan nem e sorok írójának van igaza, mely szerint maga volt az eddigi legsikeresebb). Természetesen igen fényes étlappal szolgált, olyannal, amely – miként a maga módján a vándorgyűlés is – kapcsolódott a millenniumi ünnepekhez, ám oly módon, hogy az ünnepelés a legszigorúbb szakmai keretek közt maradt. Ezt a jellegét a tanácskozásnak nyomatékosította az első, mintegy a vezérhajót képviselő előadás is. *Bényei Miklós* tartotta *Helyismereti gyűjtemények kialakulása és fejlődése a magyar könyvtárakban* címmel. Ha eltekintենek is (persze nem tekinthetünk el) ennek az előadásnak a rendkívül magas szakmai–tudományos szintjétől, akkor is azt kellene mondanunk, hogy maga a tény – erről a témáról átfogó, kismonográfia-jellegű előadást lehetett (és ha lehetett, kellett is) tartani – igazolja, hogy nemcsak a tanácskozások vertek gyökeret a helyismereti könyvtárosok körében, de maga a könyvtári helyismereti munka is hatalmas múltra és e nagy múltnak megfelelő eredményekre tekinthet vissza. Bényei Miklós valóban igen részletesen és persze okadatolva szólott a helyismereti gyűjtemények kialakulásáról, gyűjteményszervezési problémáiról, a felmerült szakmai gondokról és azok megoldási módjairól (ennek kapcsán igazán imponáló szakirodalmi áttekintést is nyújtva, egyedül saját, persze az egész vonatkozó irodalom legjavához tartozó publikációiról „feledkezve” meg vagy épp csak utalva rájuk, mint anonim munkákra), a helyismereti problematika elágazásairól stb. E nagyszabású értekezést az érdeklődők a Könyvtári Figyelőben tanulmányozhatják majd közelesen (addig is, míg az egész tanácskozás anyaga kötetben is meg nem jelenik).

E tanácskozások hagyományaihoz tartozik az is, hogy angol vendégek vesznek rajta részt. Ezúttal *Mick Scott*, az angol helyismereti szervezet (LSG) előadója tisztelte meg nemcsak jelenlétével, de előadással is a rendezvényt. (Mick Scottban egyébként nemcsak nagyszerű szakembert, de profi szólóénekest és táncost is megismerhettek a jelenlévők, természetesen nem az előadóteremben, hanem a baráti találkozó alkalmával. És persze egy végtelenül vonzó, minden tréfára kész és kapható, elbűvölő személyiséget is, akit mindenki a szívébe zárt – hölgyek kiváltképp.) Mick Scott tolmácsolta az Egyesült Királyság Könyvtári Egyesülete (Library Association) elnökének, *Graham P. Cornish*nak az üdvözlét a tanácskozás

részrtvevői számára. Cornish úr üdvözlő szavai tartalmaztak néhány igen megszívlelendő megállapítást is. Idéznénk belőlük: „A helyismeret a könyvtári szolgáltatás igen fontos része, különösen ott, ahol általános és tudományos igényeket egyaránt kielégítenek. Ez az a terület, ahol a könyvtár – méretétől függetlenül – elsődleges információkkal rendelkezik, hazai és külföldi tudósok számára egyaránt... Bármennyire globálisan kezeljük is az információt, mi mindannyian helyi személyek vagyunk. Valamilyen módon kötődünk falunkhoz, városunkhoz, kerületünkhöz. A globális világ tehát, amiről annyi szó esik, nem más, mint helyi közösségek, helyi információszolgáltatók hatalmas együttese. Ezért is rendkívül fontos, hogy az információk ilyenfajta megközelítését mindenki megértse... Ahogy a globalizáció irányába haladunk, egyre jobban szembesülünk a regionalizmus és a nemzeti sajátosságok kérdéskörével is. A könyvtárnak nagyon fontos szerepe van abban, hogy az emberek megértsék: a helyi fejlődésnek és a nemzetközi trendeknek »bevezető viszonyban« kell állniuk egymással.”

Maga Mick Scott az Egyesült Királyságban folyó helyismereti (könyvtári) munkálkodás – bizonyos jóindulattal 150 évesnek tekinthető – múltjából idézett fel jellemző epizódokat. A képekkel is illusztrált előadás bemutatott néhányat a legkorábbi angol helyismereti gyűjtemények közül (Manchester, 1852; Liverpool, 1852; Cambridge, 1855; Bristol, 1856 stb.), de érdekes portrékat is felvillantott. Szó esett *Edward Edwards*ról, aki – csak példaképpen idézzük – 1869-ben a következőket írta: [a helyismereti gyűjtemény] „a nyomtatott dokumentumok teljes gyűjteménye, mely az adott terület – város, vidék – történetére, régiségeire, kereskedelmére, statisztikájára, speciális termékeire, tevékenységére vonatkozó információkat tartalmaz”. De felmerültek bizonyos kontroverziák is, például az, amikor a Londoni Megyei Tanács (1891-ben) így vélekedett: „A közkönyvtárak, melyek csak alig rendelkeznek tűzbiztos hellyel, nem alkalmasak az iratanyag őrzésére”. Az előadás persze nem ragadt le a múltnál, elért napjainkig, mi mégis egy 1941-es dokumentummal záránk ismertetőnk. A Könyvtári Egyesület felkért szakembere ekkor így írt: „A városi könyvtárak többsége kiváló helyi gyűjteményekkel rendelkezik. Vannak fényképek, nyomtatványaik, térképek, kézirataik stb. Ez a dicséretes helyzet a könyvtárosok lelkes új generációjának köszönhető, akik építettek viktoriánus elődeik szilárd munkájára”.

A mintegy plenáris ülésnek tekinthető első rész után másfél napos speciálisabb előadássorozat következett. *Takács Miklós Pável Ágoston könyvtári öröksége* címmel prelegált (tanulmánya e számunkban olvasható), *Katsányi Sándor A Budapestensia kialakulása* címmel tartott előadást (az ő írása is megtalálható jelen számunkban), *Korompai Gáborné A helyismereti bibliográfiák kezdetei Magyarországon* címmel adott elő, *Élesztős László* a századforduló (mármint az előző) helytörténeti kézikönyveiről nyújtott áttekintést, végül *Komlói József Helyismereti munka Fejér megye könyvtáraiban* c. nagyelőadása hangzott el (örömkre az ő írását is hozhatja a 3K e száma).

Nagyszabású, igen sok új anyagot, a szakirodalmat tetemesen meggyarapító előadást hozó tanácskozás volt ez a hetedik, hála érte a sikerben részes összes szereplőnek. Tán külön is érdemes kiemelni Mándli Gyula szerepét egyrészt, aki elnöksége során a csúcsra juttatta-járatta a Helyismereti Könyvtárosok Szervezetének munkáját; másrészt Komlói Józsefet, aki nemcsak házigazdaként bizonyult kitűnőnek, de a legjobb előadók egyike is volt. (VK)

Helyismereti munka Fejér megye közkönyvtáraiban

Vörösmarty Mihály Megyei Könyvtár

A megyei könyvtáraknak már a megalakulásukkor közzétett működési szabályzata feladatukká tette a helyismereti munkát. A Vörösmarty Mihály Megyei Könyvtár gyűjtőköri szabályzata is megfogalmazta, hogy a felsőfokú könyvtári ellátás szolgáltatásán belül kiemelt feladat a Fejér megyével kapcsolatos (helyismereti) irodalom gyűjtése, megőrzése, feltárása és szolgáltatása. Elsősorban az elhelyezési problémák miatt a helyismereti dokumentumok nem képeznek különgyűjteményt, egyes részei – kism nyomtatványok, képek, kivágatok – azonban különgyűjteménnyé váltak. (Kéziratokat – a helyismereti tárgyú szakdolgozatok kivételével – nem gyűjtünk.) A gyűjtés területi alapjának Fejér megye 1950-ben kialakított határait tekintjük, a későbbiekben végrehajtott változásokat is figyelembe véve.

1952-ben a könyvtár állományában a szerény örökség és a háborús pusztulás miatt nagy hiányok voltak a helyismereti irodalom vonatkozásában is. 1958 és 1960 között – az anyagi lehetőségek határain belül – erőfeszítések történtek a hiányok pótlására. A helyismereti irodalom kiegészítésében segítséget jelentett az Országos Széchényi Könyvtár Könyvelosztó Központjától és a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárától kapott ajándék, valamint az Egyetemi Könyvtár patronálási akciójában juttatott könyvajándék. A helyi nyomdák köteles példányai révén főként az időszaki kiadványok és a kism nyomtatványok száma gyarapodott a kezdeti időszakban.

1960-ra alakult ki a központi raktár rendszere és a folyóirattár. Azóta is itt nyerne k elhelyezést a helyismereti könyvek prézens példányai, illetve a helyi időszaki kiadványok bekötött évfolyamai. A 13 ezer darabból álló kism nyomtatvány-gyűjtemény feldolgozása is ekkorra fejeződött be, de a helyismereti állomány külön katalógusban történő feldolgozása még csak a tervekben szerepelt.

A helyismereti munka tehát kezdetben – 1969-ig – a helyismereti kiadványok megőrzésére, elkülönítésére, a könyvtári selejtezések anyagának begyűjtésére, illetve – a tevékenység tudatosabbá válásával – a gyűjtemény gyarapítására és a feltárás megtervezésére terjedt ki. Szervezetileg e munka kezdetől a könyvtár három csoportja (osztálya) – feldolgozó, olvasószolgálati, módszertani – között fennálló feladatköri megoszlás alapján folyt. 1969-től 1972-ig a feltáró munka egy, közvetlenül az igazgatóhoz tartozó személy feladata lett, ezt követően a feladatok ismét a feldolgozó csoport munkakörébe kerültek. 1982-ben jött létre a feldolgozó osztályon belül a helyismereti csoport, három fővel.

Az 1969-től 1991-ig feldolgozott, tárgyukban Fejér megyei vonatkozású önálló műveket, a gyűjteményes művek részeit, valamint a folyóirat- és újságközleményeket 60 ezer bibliográfiai kartoték tárja fel, amelyekhez szerzői névmutató tartozik.

A tartalmi információk visszakeresését fénylukkártya biztosítja. A nevezetes megyei személyiségekről készül a Fejér megyei személyiségek kartotékja, amely a személyiség legfőbb életrajzi adatai mellett közli azon dokumentumok bibliográfiai adatait, amelyek a megyei kapcsolatot forrásértékkel tárgyalják. (A monografikus műveken, a sajtófigyelés keretében figyelt időszaki kiadványok cikkein kívül feldolgozásra kerültek a legfontosabb életrajzi lexikonok, pl. Szinyei József: Magyar írók élete és munkái, valamint a Gulyás Pál által készített folytatás.)

1992-ben a bibliográfiai kartotékot lezártuk, és megkezdtük a helyismereti dokumentumok (monografikus művek, gyűjteményes munkák részei, időszaki kiadványok közleményei) számítógépes feldolgozását a MicroISIS programmal. Ezzel arra is lehetőség nyílt, hogy azon települések könyvtárai, amelyek rendelkeztek számítógéppel, térítésmentesen megkaphassák a programot és a településről szóló dokumentumok bibliográfiai adatait tartalmazó rekordokat az adatbázisból. 1999-től a helyismereti feldolgozás a könyvtár által már 1995-től használt Textlib programmal történik, így a helyismereti könyvek, könyvrészletek és cikkek bibliográfiai adatai mind a helyi hálózatban, mind az interneten hozzáférhetők.

Mivel a helyismereti dokumentumok – az említett kivételektől eltekintve – nem képeznek különgyűjteményt, hanem a megfelelő részleg (központi raktár, felnőtt részleg, gyermekrészleg, olvasóterem) állományába kerülnek, helyismereti tájékoztatással nem csak a helyismereti csoport foglalkozik. A tájékoztatást „magasabb szinten” (pl. irodalomkutatások készítése) a számítógépes feldolgozás megkezdése előtt az olvasószolgálati osztály munkatársai végezték (az igények itt jelentkeztek) a helyismereti csoport segítségével. A számítógépes feldolgozás lehetőséget biztosított arra, hogy a helyismereti csoport is „nyisson” az olvasók felé, és ma már a csoport tagjai is részt vesznek a helyismereti tájékoztatásban. Az igények természetesen igen változatosak mind a tematikát, mind a felhasználás célját illetően. (Érdekességként említem meg, hogy rendszeresen kér tőlünk segítséget a Fejér Megyei Hírlap szerkesztősége egy-egy cikk megírása előtt a lapban korábban hasonló témában megjelent írások visszakereséséhez.) 1999-ben szerződést kötöttünk Székesfehérvár Megyei Jogú Város Önkormányzatával: naponta megkapja az önkormányzat a városról a sajtóban megjelent cikkek fénymásolatát, a könyvtárban éppen érvényes másolási díj többszöröséért. Kéthavonként szolgáltatjuk a Szent István Király Múzeumnak a múzeumról a sajtóban megjelent írások, illetve a múzeum munkatársai által írt cikkek bibliográfiáját, cserébe 2 példányban megkapjuk a múzeum kiadványait.

1994-ben indult a Fejér Megyei Közlöny mellékleteként negyedévenkénti megjelenéssel a Fejér Megye az Országos Sajtóban című, egy éve – reményeink szerint átmenetileg – szünetelő cikkbibliográfia. Helyi kiadványokról, de csak a monografikus művekről ezt megelőzően a Fejér Megyei Könyvtáros tájékoztatott rendszeresen.

Az elmúlt évtizedben négy jelentős helyismereti, helytörténeti kiadvány jelent meg a könyvtár kiadásában, illetve működünk közre azok közreadásában: Murányi Lajos: A reformkori Fejér vármegye olvasáskultúrája. A székesfehérvári kaszinók és a Fejér megyei Olvasótársaság. 1838–1849. (1993, a Fejér Megyei Levéltárral közös kiadás); Kégli Ferenc: 100 éves könyvtár Székesfehérváron. A Vörösmarty Mihály Megyei Könyvtár elődje, a városi könyvtár. 1893–1952. (1993); Magony Imre: Székesfehérvár szobrai. Szobrok, épületszobrok, emléktáblák. (1995, a Ma Kiadóval közös kiadás), Némethné Felföldy Magdolna: A Polgárdi Hírek repertórium

(1995). Néhány megyei kiadványban szerzőként működünk közre: „Egy nép kiáltott. Aztán csend lett.” Az 1956-os forradalom Székesfehérvárott (1996, kiadta Székesfehérvár Megyei Jogú Város Önkormányzata); Dunaújváros története (2000, kiadta Dunaújváros Megyei Jogú Város Önkormányzata).

A tervek között szerepel a MicroISIS-ben feldolgozott több mint 40 ezer annotált bibliográfiai rekord CD-ROM-on történő kiadása és a korábbi feldolgozás eredményeként keletkezett 60 ezer helyismereti kartoték számítógépes feldolgozása. Szeretnénk, ha a helyismereti gyűjtés és feldolgozás eredménye a későbbiekben alapja lenne a könyvtár munkatársai által (is) készítendő kutatásoknak, publikációknak. Már megkezdődött Goldziher Ignác orientalista munkásságának feldolgozása, valamint a Székesfehérvár történetére vonatkozó források összegyűjtése. Megkezdtük a helyi kiadványok, a helyi szerzők munkái elektronikus változatai alapján a Fejér Megyei Elektronikus Könyvtár kialakítását, e kiadványoknak az interneten való hozzáférhetővé tétele érdekében. E munkálatok azonban – az új szerzői jogi törvény alapján meghatározott magas szerzői jogdíjak miatt – egyelőre szünetelnek.

Városi és községi könyvtárak

Az alábbi – szükségképpen vázlatos – áttekintésben a városi könyvtárak közül nem szerepel Polgárdi és a megye legfiatalabb városa, Ercsi; a községi könyvtárak közül pedig csak egynek a helyismereti munkájáról lesz szó részletesebben.

A megyei könyvtár mellett természetesen gyűjt helyismereti dokumentumokat és végez helyismereti tájékoztatást a megyeszékhely városi könyvtára is. A *Székesfehérvári Városi Könyvtár* főként fiókhálózata legrégebbi könyvtára, a Széna téri fiókkönyvtár részére szerez be elsősorban könyveket, helyi építők munkáit, múzeumi kiadványokat, térképeket, videofelvételeket, újabban CD-ROM-ot is. 1999-ben pályázaton nyert összegből gyarapították a gyűjteményt, de kaptak ajándékba kiadványokat a Vörösmarty Társaságtól és a Fejér Megyei Levéltártól is. A Széna téri könyvtárban a gyűjtemény elkülönítve található, és az állományról cédulakatalógus tájékoztat. A megyei napilapot és az egyéb székesfehérvári időszaki kiadványokat megőrzi, de azok feltárásával nem foglalkoznak. (A megyei könyvtárban folyó feldolgozás mellett erre természetesen nincs is szükség.) A helyismereti dokumentumokat főként az iskolások keresik vetélkedőkhöz, városismereti versenyek alkalmával, pályázatokhoz, de kérnek segítséget a város híres szülöttjeiről, az intézmények történetéről készítendő szakdolgozathoz is.

A megye másik megyei jogú városa, a *dunaújvárosi József Attila Könyvtár* helyismereti gyűjteményét az 1950-es évek közepén a könyvtár akkori vezetője, Vesz BÉla alapította és gondozta még nyugdíjas éveiben is, az 1980-as évek végéig. A fel-táró és gyűjtőmunka azóta is folyamatos, a teljességre törekedve gyűjtik és megőrzi-k a városra vonatkozó és a helyi kiadású dokumentumokat, válogatva pedig a megyére és a vonzáskörzetre vonatkozókat. Rendszeresen feldolgozzák a helyi lapokat, a megyei és az országos sajtót. A megyei és az országos sajtóban megjelenő cikkek esetében rendszeresen használják a megyei könyvtár helyismereti adatbázisát.

A gyűjtemény 650 kötet könyvet, 30 kéziratot, 100 kisnyomatványt, 230 mik-rofilmet, több albumnyi fényképet, 140 diafilmet és 37 hangszalagot tartalmaz, valamint a helyi lapok évfolyamait, fénymásolatokat és cikk-kivágatokat.

A gyűjteményes kötetek tanulmányainak és az időszaki kiadványok cikkeinek feldolgozása 1991 június végéig cédulakatalógusban történt, ezt követően áttértek a számítógépes feldolgozásra. Folyamatban van a régi anyag számítógépes feldolgozása is, az adatbázis több mint 21 ezer rekordot tartalmaz. A helyi újságokat – a hirdetési lapok kivételével – folyamatosan és részletesen feldolgozzák. A helyismereti munkát egy fő végzi teljes munkaidejében. A gyűjtemény használói elsősorban azok, akik egy-egy intézmény (iskola, üzem) történetének megírásához, iskolai dolgozat, szakdolgozat készítéséhez keresnek anyagot. Segítséget nyújtottak helyi monográfia, antológia (Dunaújváros története, Új Üzenet) elkészítéséhez is.

A bicskei Nagy Károly (akkor még: Vajda János) *Városi Könyvtárban* 1972-ben kezdődött meg a helyismereti dokumentumok szisztematikussá gyűjtése, amikor Börcs János megkezdte igazgatói működését. 1979-ben a központi épületben, az olvasóterem kialakításakor rendeztek be egy külön sarkot a helyismereti dokumentumoknak, ekkor kezdték meg a helyismereti katalógus építését is, először csak a raktári rend szerint a helyismereti részlegben elhelyezett dokumentumokról, majd analitikus feltárással az egyéb részlegekben lévő dokumentumokról is. Elkészítették a helyismereti dokumentumok gyűjtésének házi szabályzatát, amelyben meghatározták a gyűjtés földrajzi határait (kiemelten Bicske, majd a bicskei járás és települései, végül a megyéről általában szóló dokumentumok). Ez a járások megszűnése után sem változott, bővült viszont a földrajzi határ a természetes vonzáskörzettel, az ún. Zsámbéki-medence településeivel. A gyűjtemény tartalmának meghatározásakor arra törekedtek, hogy átfogó képet adjon a természeti, gazdasági, kulturális környezetről, hagyományokról. A településekről szóló dokumentumokon túl gyűjtik az intézményekkel, vállalatokkal, üzemekkel, vállalkozásokkal kapcsolatos dokumentumokat is. Meghatározták a helyi személyek körét: a helyben születettek és élők mellett számon tartják azokat is, akik munkásságának, életének egy-egy szakasza kötődik a gyűjtőkör földrajzi határaihoz. Természetesen kiemelten kezelik a könyvtár névadójáról, Nagy Károlyról (matematikus, csillagász, aki Bicskén csillagászati obszervatóriumot létesített) szóló dokumentumok gyűjtését.

A gyűjteményben szinte valamennyi dokumentumtípus megtalálható: könyvek, periodikumok, szakdolgozatok, lapkivágatok, kisnyomtatványok, képek, hangzó dokumentumok (hangkazetták, zenei CD-k, a rádióból felvett, helyi vonatkozású műsorok, saját készítésű „visszaemlékezések”), videokazetták (a helyi televízió 200 műsora van meg, de ezek felvételét nem tudták folytatni), elektronikus dokumentumok (CD-ROM, floppy), html-dokumentumok. A könyvtár igazgatója időnként „körülnéz” az interneten, és a könyvjelzőbe begyűjti a helyi vonatkozású dokumentumokat, az egy-két oldalas szövegek kinyomtatva a lapkivágat-gyűjteménybe kerülnek (pl. az Observer médiafigyelő ingyenesen használható adatbázisából vagy a Vasárnapi Újság internetes oldalairól).

A gyűjtemény „tekintélyére” jellemző, hogy a Bicskén élő szerzők megjelenő műveikből dedikálva átadnak egy-egy példányt a könyvtár részére. A helyi Szak Kiadó pedig 2-2 példányt ad ajándékba minden kiadványából.

Az önkormányzat megalakulásakor annak szervezeti és működési szabályzatába bekerült, hogy a testületi ülések jegyzőkönyveiből és a határozatokból egy-egy példányt megkapjon a könyvtár, így azok 1990-től hiánytalanul megvannak.

1996-ban a fotógyűjteményből nagyszabású kiállítást rendeztek „Bicske régen és ma” címmel, amelynek eredményeként sok régi fényképet kaptak. A könyvtár

vezetője a helyi kábeltelevízióban „Az én Bicském” címmel készített műsort, amelyben Bicskén élő – nem csak közéleti – emberek emlékeztek. A helyi lapban folyamatosan megjelenik sajtófigyelés eredményeként a „Bicske és környéke a sajtóban” című cikkbibliográfia. A könyvtár egyik dolgozójának szakdolgozataként elkészült a Bicskei Napló című lap repertórium (számítógépes adatbázisban is). A könyvtár fotógyűjteménye is segítségére volt az önkormányzatnak abban, hogy sikeresen pályázzon régi épületek, épületrészek rekonstrukciójára.

A móri *Radó Antal Városi Könyvtár* 1970-ben a Fejér Megyei Hírlap megőrzésével, kötetésével kezdte meg a helyismereti dokumentumok gyűjtését. 1979-ben levélben keresték meg a város intézményeit, vállalatait és szervezeteit, és segítséget kértek a gyűjtés szélesebb körűvé tételéhez. A gyűjtőkör földrajzi határa ekkor nemcsak Mór volt, hanem a járás is. A járások megszűnése óta már csak a Móra és szűkebb vonzáskörzetére vonatkozó dokumentumokat gyűjtik, utóbbi esetben a legfontosabb összefoglaló jellegű dokumentumokat. Az 1993-ban készült gyűjtőköri szabályzat szerint gyűjtik a Mórról szóló önálló munkákat, monográfiákat, életrajzokat, településtörténeteket, üzemtörténeteket, iskolai értesítőket, évkönyveket, a helyi időszerzők kiadványait, térképeket, fotókat, a városi televízió műsorait (a helyi eseményekről a könyvtár is készít felvételeket), hangzó dokumentumokat, kéziratokat (helytörténeti tanulmányok, pályamunkák, szakdolgozatok), az önkormányzati testületi ülések jegyzőkönyveit (a német és a roma önkormányzat dokumentumait is), kisnyomtatványokat, lapkivágatokat.

A gyűjtemény a könyvtár – egyúttal irodaként is működő – raktárában található, a könyvek szakrendben, a képdokumentumok albumokban, a szakdolgozatok a szerzők betűrendjében, az önkormányzati ülések jegyzőkönyvei időrendben, az egyéb kéziratok, a kisnyomtatványok és a lapkivágatok téma szerinti csoportosításban.

Természetesen kiemelten gyűjtik a neves helyi személyiségekkel foglalkozó dokumentumokat. A város híres szülőiteinek, Wekerle Sándor egykori miniszterelnöknek, Radó Antal költő, műfordító, irodalomtörténésznek, a könyvtár névadójának és Zimmermann Ágoston anatómus egyetemi tanárnak életéről, munkásságáról házi sokszorosítású kiadványt készítettek.

Három helyiségben mutatja be a város történelmét, néprajzát az 1993-ban a könyvtár kezelésébe, gondozásába került helytörténeti emléktár, amelynek egyik szobája Wekerle Sándor emlékéét idézi. A sváb szobában a századforduló bútorai, viselete, használati tárgyai láthatók.

A sárbogárdi *Madarász József Városi Könyvtár* 1980-ban kezdte meg a helyismereti dokumentumok gyűjtését. Gyűjtik a sárbogárdi vonatkozású könyveket, szakdolgozatokat, folyóiratcikkeket, kisnyomtatványokat. Megtalálhatók a könyvtárban az önkormányzati jegyzőkönyvek, és folyamatban van a helyi rendezvényekről készült videofelvételek és fotók gyűjtése is. Az önkormányzati jegyzőkönyveket 1996-ig cédulakatalógus tárja fel. A könyvtár vezetőjének szorgalmazására két főiskolai hallgató választotta szakdolgozata témájául a város két időszerző kiadványa, a Bogárd és Vidéke 1992-es évfolyama, ill. a Sárréti Híd című lap 1997-es évfolyama repertóriumának elkészítését. Két éve hirdette meg a könyvtár általános iskolásoknak az „Ismerd meg városodat” mozgalmat. A helyismereti gyűjtőmunka eredményeként összegyűjtött munkákból kiállítást rendeztek.

1981-ben kezdődött meg a helyismereti dokumentumok gyűjtése az enyingi *Vas Gereben Városi Könyvtárban*. A főként könyveket, folyóiratcikkeket és ki-

sebb részben kéziratokat tartalmazó gyűjtemény azonban egyelőre feltáratlan, annak gondozására – hasonlóan a városi könyvtárak többségéhez – külön személyi nincs.

Nem rendelkezik önálló helyismereti gyűjteménnyel a *Gárdonyi Városi Könyvtár*, de természetesen gyűjti a településről és a Velencei-tóról szóló dokumentumokat. Legkorábbi ilyen jellegű anyaguk egy tematikusan összeállított, ajándékba kapott lapkivágot-gyűjtemény az 1960-as, 1970-es évekből. Több közhasznú információt tartalmazó kiadványt, ill. kiadványok elektronikus változatát szereztek be az utóbbi időben floppyn. Külön egységet képeznek az önkormányzat működésével kapcsolt dokumentumok (jegyzőkönyvek, rendeletek). A hatályos rendeletek listáját időnként lemezen is megkapják az önkormányzattól. A helyismereti tájékoztatásban használják a megyei könyvtártól kapott adatbázist és a megyei könyvtár on-line adatbázisát. Az érdeklődés a helyismereti információk iránt egyre fokozódik, különösen a Velencei-tó idegenforgalmával kapcsolatos irodalmat keresik sokan, főként a székesfehérvári Kodolányi János Főiskola hallgatói évfolyam- vagy szakdolgozatírás céljából. Számukra lassan összeáll egy „csomag” kéziratokból, másolatokból, a helyi lap cikkeiből és szakdolgozatokból.

A városi könyvtárak mellett a nagyközségi és a községi könyvtárak is gyűjtenek helyismereti, a településeken keletkezett dokumentumokat. 1999-ben a megyei könyvtár kérdőíves vizsgálatot végzett a nagyközségi könyvtárak és a főfoglalkozású könyvtárossal rendelkező községi könyvtárak helyismereti tevékenységéről. Választ kértünk – többek között – a következő kérdésekre: Gyűjti-e a könyvtár a településsel foglalkozó dokumentumokat? Milyen dokumentumtípusok találhatóak a gyűjteményben? Elkülönítve helyezték-e el a helyismereti dokumentumokat? Megtalálhatók-e a könyvtárban a megyéről szóló (pl. statisztikai) kiadványok, a helyi testületek (önkormányzat), intézmények, üzemek kiadványai? Gyűjtenek-e cikk-kivágatokat? Megőrzik-e a helyi újságot? Gyűjtenek-e a településsel kapcsolatos fotókat, képeslapokat?

A 23 kiküldött kérdőívből 20 településről érkezett – sok esetben nem egyértelmű – válasz. Az mindenestre biztató, hogy a 20 válaszadó könyvtárból 19-ben tudatosan gyűjtik a településsel foglalkozó dokumentumokat, és ezek között majdnem valamennyi dokumentumtípus szerepel, nagyobb részben természetesen a könyvek és az időszaki kiadványok. 8 könyvtár jelezte, hogy készítnek sajtókivágatokat is. Egy könyvtárban a hangzó, 4-4 helyen a videodokumentumok és a kisnyomatványok is megjelennek a helyismereti dokumentumok között. A dokumentumokat 12 könyvtárban elkülönítve helyezik el, általában az olvasóteremben, raktárban vagy egy szekrényben. A megyéről összefoglalóan szóló irodalmat általában válogatva gyűjtik, a statisztikai kiadványokat azonban rendszeresen csak 4 helyen szerzik be. Elgondolkodtató, hogy a helyi testületek kiadványait a 20 válaszadó könyvtárnak alig több, mint a felében (11 helyen) gyűjtik rendszeresen, 3 könyvtár pedig egyáltalán nem foglalkozik ezekkel, az önkormányzati lapok viszont majdnem mindenütt megtalálhatók, és meg is őrzik azokat. A helyismereti dokumentumok használatáról nincsenek pontos adatok. Általában általános és középiskolai tanulók és a főiskolai, egyetemi hallgatók használják.

A közel 5 ezer lakosú *Csákvár* nagyközségi könyvtára gyűjti az önálló munkákat (számuk mintegy 40-45 kötet), a gyűjteményes műveket, eredetiben vagy másolatban a helyi újságokat, az önkormányzat jegyzőkönyveit, lapkivágatokat, szakdol-

gozatokat, egyéb kéziratokat (ünnepi megemlékezések, családtörténetek, helytörténeti dolgozatok), kisnyomtatványokat, térképeket, fotókat, hang- és videofelvételeket. Elkészítették a helyi rendeletek mutatóját, feldolgozták a helyi újság cikkeit, a lapkivágatokat témák szerint csoportosították. A gyűjtemény használói itt is főként tanulók, de érdeklődnek a könyvtárban a településről a hétfégi telkesek és az itt üdülők is. Az 1990-es évek közepén „Válogatás Csákvár helytörténetének irodalmából” címmel összeállítottak egy, kéziratok levéltári forrásokat, régészeti, néprajzi, történeti írásokat, irodalmi feldolgozásokat stb. tartalmazó bibliográfiát, amelyet folyamatosan kiegészítenek. 1995-ben jelent meg „Hétköznapjaink és ünnepeink” címmel a Csákvári Hírmondó 1990–1994-es évfolyamainak repertóriumát.

A korántsem teljes és részletes áttekintésből tanulságként talán az vonható le, hogy a helyben „keletkező” helyismereti dokumentumok legteljesebb (és feltárt) gyűjteményével a települési könyvtárnak kell, kellene rendelkeznie. Ezt egészítheti ki a megyei könyvtár gyűjtő- és helyismereti feltáró munkája.

Komlósi József

Pável Ágoston könyvtári öröksége

Hovatovább 35 éve már, hogy a Vas megyei könyvtárosok kutatják és idézik Pável Ágoston tevékenységéből azokat a tanulságokat, amelyek korunk még működő könyvtárainak hasznára lehetnek.

Meg-megújuló kísérleteket teszünk, hogy a jelenkori és jövőbeni könyvtári kultúráinkhoz szilárd támaszt adó, múltunkból építkező szellemi háttérrel erősítsük. Az igyekezet érthető és indokolt.

Művelődéspolitikai közhely az olvasás és a könyv veszélyeztetett helyzete a videó, a számítógépes mutatóanyagok és az internet korában. Bár a Gutenberg-galaxis végét jelző évtizedes jóslatok a valósággal történő ütközések közben megmegtorpannak, felmelegítve, újabb és újabb tálalással, más-más körítéssel makacsul jelzik, hogy a könyv és a könyvtár hagyományos felfogása és gyakorlata valóban óriási kihívásokkal kénytelen szembenézni.

A világszerte jelentkező és szakmánkat közvetlenül érintő változások egyre gyorsabban érnek el hozzánk. Amíg a szabadpolc magyarországi alkalmazása csak közel száz év után követte a nagyobb amerikai könyvtárak gyakorlatát, addig pl. a CD-ROM vagy a lenyűgözően gyors távközlés könyvtári birtokbavétele, az ezekre épülő szolgáltatások bevezetése alig néhány éves lemaradással jelenik meg a magyar könyvtárak életében. Alig 7-8 éve annak, hogy a nagyobb magyarországi könyvtárakban megtették az első lépéseket az elektronikus kölcsönzés- és olvasónyilvántartás előkészítésére, a mai tervek viszont már olyan információs infrastruktúra jelen idejű kifejlesztését tartalmazzák, amelyek megvalósításában mindennapi használatra elérhetőek lesznek a hazai és nemzetközi elektronikus könyvtárak szolgáltatásai.

Ugyanakkor valamennyien tudjuk, hogy bármennyire is „veszélyeztetett” az olvasás és a könyv helyzete, bármennyire is gyorsak és hangosak az információ-

robbanás eseményei, nyomasztóvá attól válnak a gondok, hogy a magyar társadalom fájdalmai között a kultúra – benne a könyvtárügy – jankajáltásai alig-alig találhatnak értő fülekre. Miközben a könyvtári gyűjtőkörök határai tematikailag, de főleg formailag eddig soha nem látott mértékben tágulnak, miközben a kezelhetőségüket, hozzáférhetőségüket szolgáló technika kínálata küszöbünk előtt tornyosul, a legtöbb magyarországi könyvtár örül, ha legalább az eddig elért eredményeit, költségvetési és személyzeti kondícióit meg tudja őrizni, és örül, ha ezeket az éveket egyáltalán túléli.

Van tehát ezernyi okunk arra, hogy hitünket, elszántságunkat a múlt példáival is erősítsük.

Pável Ágoston 1886. augusztus 28-án született Cankován – akkor Vashidegkút-nak hívták a falucskát – egy szabómester harmadik gyermekeként. 1897–1901 között a szentgotthárdi gimnázium tanulója, ahol vend anyanyelve ellenére a 28 tagú osztály legjobbjaként színjelesen végzett. Tanulmányait a szombathelyi Premontrei Főgimnáziumban, majd a Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán folytatta. Magyar–latin szakos hallgató volt, de a szaktárgyain kívül szerbhorvát, orosz nyelvi és szláv összehasonlító nyelvészeti előadásokat is látogatott. A tanulás mellett tanított is, többek között tanítványa volt Szent-Györgyi Albert, az utóbb Nobel-díjas professzor. „A szekundák rövidesen eltűntek, bizonyítványom fokozatosan javult és vittem is valamire az életben. Hálás vagyok ezért Pável tanár úrnak és kívánom neki, hogy még sok olyan tanítványa legyen, aki eléri az egyetem rektori méltóságát” – nyilatkozta évtizedekkel később a világhíró tudós.

1911-ben szerzett tanári oklevelet, tanított Tordán, Dombóvárott, majd Szombathelyen. 1928–1929-ben otthont adott Weöres Sándor gimnáziumi tanulónak, akit a szombathelyi gimnáziumba írtak be. „Az a pár hónap, amit Guszti bátyámnál töltöttem, volt életem legértékesebb ideje... Tulajdonképpen Guszti bátyám indította meg az életem lavináját: addig koravén, beteg gyermek voltam és akkor kezdtem egy új, már nem gyermeki, látszólag „dekadens”, de valójában ép életet élni. Nagyon különös kapcsolat volt a miénk. Pável az örök gyermek, én pedig már koravén – valahol az évek sűrűjében találkoztunk. Talán nem túlzás azt mondanom, nemcsak én tanultam sokat Páveltől, hanem Ő is éntőlem.”

1933. márciusában megindította a Vasí Szemle című tudományos folyóiratot, melynek haláláig szerkesztője volt. „Célkitűzésünk... Vas vármegye helytörténetének és Dunántúl kulturális problémáinak szolgálata a legtágabb értelmében” – fogalmazta meg Pável a lap programját. Közben verseskötetei jelennek meg, a szlovén klasszikus irodalomból, elsősorban Ivan Cankartól fordít magyarrá. Néprajzi gyűjtőutat tesz az Őrségben, melynek eredményeként 1936-ban jelenik meg az Őrségi képek című munkája. 1941-ben a szegedi egyetem bölcsészeti karán a délszláv nyelv- és irodalom tárgy köréből magántanárrá habilitálták. 1946. január 2-án halt meg, és mivel a háború utáni politikai viszálykodás Jugoszláviával nem kímélt semmit és senkit, nevét tíz évig alig lehetett kiejteni. Szinte a déli szomszédunkkal való békülékenység tüntető jele volt, hogy 1956 kora tavaszán lakóházán a jugoszláv nagykövet jelenlétében emléktáblát helyeztek el. Ma iskolai kollégium, sétány, énekkar, Szentgotthárdon pedig múzeum viseli nevét, Vas megye egyik fontos kitüntetését róla nevezték el, mellszobra a Savaria Múzeum előtt áll. Ennyit röviden életútjának legfontosabb állomásairól.

Amikor az 1920-as évek közepén átvette a könyvtár irányítását, kiváló érzékkel figyelt fel a legfontosabb tennivalóra, a gyűjtemény korszerűsítésének szükségességére. Egyik jelentésében így írt: „...rossz hírbe keveredett a múzeum, a város és a vármegye egyetlen közkönyvtára... volt idő, amikor jóformán csak diákok, öregedő nénikék és egy-két német család olvasta levendulaszagú, divatjamúlt ócskaságait. A modern szépirodalom és az újabb irodalmi, művészeti és tudományos kérdések iránt érdeklődők messze elkerülték a könyvtár porosodó polcait.”

Nyilvánvalóvá vált előtte, hogy a közművelődési könyvtári gyűjteménynek az a feladata, hogy a kor színvonalán és az igényekhez igazodva alkalmas keretet adjon az önműveléshez, az önálló ismeretszerzéshez és az egyéni érdeklődés felkeltéséhez és kielégítéséhez. Észrevette a városi lakosság egyre fokozódó és differenciálódó irodalomszükségletét, amely a választék gazdagítására, az eddigiektől eltérően szélesebb kínálat megteremtésére sarkallta. Ugyanakkor nyilván ő is látta, hogy a művelődésre felsekített közönség egy része az első világháborút követő nyomorúságok között elszegényedett, és bár akarja, szereti a könyvet, de nem tudja megvásárolni. A Szombathelyi könyvtárügyének fejlesztésére tett páveli erőfeszítések jelentőségét és tanulságait is abban kell látnunk, hogy ezekhez a felismerésekhez méretezett könyvtárpolitikai célokat szorgalmas és elszánt munkával a gyakorlatban igyekezett megvalósítani.

Természetesen legelőbb az elkésztő pénzügyi akadályokat kellett legyőznie. A rendkívül alacsony állami dotáció sokszor a legszükségesebb működési feltételek megteremtését sem biztosította. Ahogy 1926-ban írja: „Fillér pénz és egyetlen portörló rongy nélkül” kezdik a gazdálkodást és a „keserves koldulással, akárhányszor alázkodó kilincseléssel összekönyörgött összeg éppen hogy elég a szegénység valamelyes enyhítésére.”

Innen, az ezredvégi kínlódasainkból visszatekintve és a jelenlegi pályázati lehetőségek, alapítványi támogatások, keserédes szponzorkeresések gyöttrődéseire hasonlítva Pávei Ágoston kéregetése önértetnövelő példa. Makacs és célúdatos értelmiségiként gyakorlatias pénzszerző akciókat szervezett. Nagyszabású sorsjegy-akciója, a támogatást kért levelek sokasága, amelyeket világi és egyházi méltóságokhoz, gyáriparosokhoz és takarékpénztári igazgatókhoz intézett, nem gyámoltalan és meghunyászkodó szobatudósról vallanak. Tudta, hogy mind könyvtári, mind múzeumi tekintetben nem kis értékek kezelésére és megőrzésére vállalkozott, és mindenféle teketória nélkül sok helyről kérte – Jézus nevében és a kolduskodó magyar kultúra érdekében – a pénzt, ahol csak remélte a meghallgatást. Olyan volt, mint egy léket kapott hajó szikratávírásza, állhatatosan küldte – az esetek többségében eredmény nélkül – SOS jeleit a megye nagyhatalmú és nagy vagyonú uraihoz. Hallgassák meg Kemal pasához – aki vadászni járt a sárvár- környéki erdőkhöz – írt levelét:

„1939. Március hó. Őfensége Juszf Kemal királyi hercegnek, Alsószeleste

A vármegyének, – amelynek területén Fenséged vadászlaka épült – székhelyén áll az u.n. Vasvármegyei Múzeum épülete. Kívülről málladozó épület, de belül annál gazdagabb muzeális anyag van felhalmozva. Ennek a kulturális intézménynek egzisztenciális érdekében bátorkodunk Fenséged elé járulni tiszteletteljes sorainkkal... Olvasótermünk nincs, holott a nagyon gazdag fo-

lyóiratállomány és a kölcsönosztály már régen kitermelték a szükségét. Rak-tárhelyisége, műhelye, fényképező és mérgező kamrája egyáltalán nincs a múzeumnak... Nincs irodája és fogadószobája... Nincs laboránsa... Nincs saját altisztje, de még csak kerítése sincs. A falak kívül-belül száználmas benyomást tesznek. Az északi oldal összes ablakai korhadtak, a legtöbbje zárhatatlan, úgyhogy becsurog rajtuk az eső és a hólé... A felsorolt hiányok és teendők legalább is 120.000–140.000 pengős befektetést igényelnek. Sajnos, ezt az összeget semmi úton módon nem sikerült felhajtanunk... Ezért bátorkodunk a helyzet őszinte feltárásával Fenségedhez fordulni, akinek finom kultúrérzéke, nemes áldozatkészsége és megértő jósága már szinte közmondásos a megyében... Fenséged egy távoli boldog ország verőfényes tájairól jár hozzánk, a mi becsületes és jobbsorsra érdemes szegénységünkhöz... Mély tisztelettel esedezünk, kegyeskedjék a Múzeum kibővítésére és egyéb céljaira megfelelő összeget hocsátani rendelkezésünkre és így nevét örök időkre és kitörölhetetlenül beleírni Nyugatmagyarország kultúrájának történetébe.”¹

A pasa nem válaszolt. Az intézményi irattárból tudjuk, hogy Pável segélykérő esedezései többnyire nem voltak eredményesek, de nem egyszer megértő támogatókra is rátalált. A gyűjtemény kiegészítését és a kívánatos irányú bővítését a bizonytalan anyagi háttér kedvezőtlenül befolyásolta, de fent emlegetett könyvtárpolitikai elvek érvényesülése jól kimutatható. Bár a könyvtár állományát erősen tarkítja az az anyag, amely a kényszerű körülmények folytán, ajándékozásokból és talán elgondolásai ellenére került a könyvtár birtokába, így is alkalmas volt arra, hogy a sokoldalú érdeklődés kielégítője legyen. Vásárlásainál arra törekedett, hogy a szépirodalom mellett korának jelentősebb tudományos és ismeretközlő könyvei is az olvasókhöz jussanak.

Hogy távol állt tőle a szimpla szépirodalmi kölcsönkönyvtári szemlélet, mi sem bizonyítja jobban, mint a nagy számú, kézikönyvként használható magyar és idegen nyelvű enciklopédia, szótár, bibliográfia és egyéb lexikális, összefoglaló szakirodalmi segédkönyv beszerzése. A tájékoztatás és önművelés eszközeinek bőséges megjelenése a könyvtár polcain Pável gyarapítási politikájának legjellemzőbb vonása.

Ugyanakkor a szépirodalom köréből is nagyvonalú válogatással gyűjtötte a klasszikusok műveit és az igényes kortárs irodalom hazai és külföldi képviselőinek alkotásait. Az eddigi, nem teljes összehasonlításaink azt bizonyítják, hogy a második világháború előtt Magyarországon kevés városi közkönyvtár kínált ilyen választékot olvasóinak.

Könyvtári elveinek korszerű megvalósítását tükrözi a gyűjteményen belül az a szerep, amelyet a folyóiratoknak szánt és biztosított. A periodikumok jelenléte és választéka Pável korában még nem számított olyan szerves és természetes állományrésznek, mint manapság. A gazdag gyűjteményben különösen sok értékes irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat található. Vásárlások útján, a Vasi Szemle duplum példányainak ügyes felhasználásával olyan folyóirat-állományt gyűjtött össze, amely – a háborús veszteségek ellenére – a kutatók és szakemberek részéről fél évszázad múltán is sok elismerést szerez a könyvtár utódjának, a

¹ Kiss Gyula–Takács Miklós: *Pável Ágoston (1886–1946) = Vasi Szemle, 1966. 2. sz. 205–225. p.*

szombathelyi könyvtárnak. Kitarító figyelemmel gyűjtötte a Vas megyei nyomdák termékeit, és tartalmuktól függetlenül egy csoportba osztotta azokat.

Előadásom időbeli korlátozottsága nem teszi lehetővé, hogy terjedelmesebben és részletezőbben elemezzük a városi könyvtár állományának összetételét és értékeit Pável keze munkája nyomán. Az azonban talán az elhangzottakból is egyértelműnek tűnik, hogy Pável könyvtárosi szereplésének lényege és értéke elsősorban a gyűjtemény gondozásában és fejlesztésében van.

Könyvtári érdemei vázlatos bemutatásának felsorolásához tartozik annak megemlézése is, hogy milyen jelentőséget tulajdonított a szolgáltatások folyamatosságának, a nyitvatartási időnek, a könyvtáros szolgálatkész tájékoztatásának, a helyben olvasás lehetőségének. Szívósan és kitarítóan küzdött az önálló olvasóterem megnyitásáért. A speciális kívánságok és a magasabb szintű igények kielégítését nem tekintette a tudományos könyvtárak kizárólagos jogának, és a tájékoztatás, a helyben olvasás feltételeinek megteremtésével a közművelődési könyvtár funkcióinak, szolgáltatásainak – a helyi társadalom szükségleteihez igazodó – kibővítésére törekedett.

„Megtörtént” – írja munkájáról egy kérdőívben adott válaszában –, „hogy főleg szakmunkáknál és szakkérdéseknél – egész délutánokat, sőt egész napokat kellett szentelni egy-egy olvasónak, míg közös munkával összehordtuk azt az anyagot, amelyre szüksége volt. Ez terhes munka és az adminisztráció rovására megy, de elkerülhetetlen, mert mégis csak az olvasó egyéni és a kutatás tudományos vagy szépirodalmi érdeke a legfőbb könyvtári érdek.”

Az örökség önkényes szemezgetését még egy vonással szeretném kiegészíteni: a könyvtárosi „kuli-munka” megemlézésével. Amikor 1924-ben a könyvtár vezetését vállalta, vállalnia kellett azt a munkát is, amely az elhanyagolt állomány rendezésében, feltárásában, katalogizálásában rá várt. Igaz, hogy voltak kisegítői, azonban azok sem szakemberek és főleg nem főfoglalkozásúak. Ő maga is leírta, de utódai sem tudják másképp elképzelni: valóban éjtnappallátéve dolgozott, robotolt, vezette a leltárnaplót, ezrével írta a raktári jelzeteket –, természetesen kézzel, hol piros ceruzával, hol tintába mártott tollal – másolta a katalóguscédulákat és szerkesztette azokból – példás szakszerűséggel – a könyvtár katalógusait. Arra is volt gondja és ideje, hogy nyomtatott katalógusban tájékoztassa a város közönségét a könyvtár választékaról. Aki életében végzett már könyvtári „aprómunkát”, vezette a könyvtári nyilvántartásokat, bibliográfiát készített és rendezte, nyálazta a cédulák ezreit a szükséges sorrendben, az tudja csak igazán értékelni Pável Ágoston keze munkáját.

Fáy Ervin, a tudós premontréi paptanár, aki a második világháborút követő legnehezebb időszakban állt a szombathelyi könyvtár élén, három évvel Pável halála után ezt írta róla: „Elismeréssel és hálával emlékezem meg legkedvesebb munkakörében kifejtett két évtizedes, értékes munkásságáról... és ... bizonyos vagyok abban, hogy az általa lefektetett alapokon kellő anyagpótlással, az állomány időszerű felfrissítésével, az övéhez hasonló lelkiismeretes munkával és talán a mainál megfelelőbb helyiségekkel felépül majd a város korszerű könyvtára. Ez, hogy Eötvös József szavaival éljek és Pável lelkiiségét idézzem, – folytatja Fáy – „nemcsak a tudományok bizonyos szűk körét megvilágító fáklya lesz, hanem egünkön álló nap, mely az ész világosságával és a kedély melegévet sugározza majd be az emberek életét.”²

2 Fáy F. Ervin: Pável Ágoston, a könyvtáros. = *Dunántúli Szemle*, 1944. 7–8. sz. 53–55. p.

Fáy tanár úr megnyerő pátozzsal fogalmazott több mint ötven éves bizakodása még nem vált teljességgel valóra. De elfogultság nélkül mondhatjuk, hogy az egymást felváltó könyvtáros-nemzedékek fáradozásának céljai és távlatai az erre való törekvést tükrözik. Pável könyvtárosi tevékenységének igazi és méltó örökösei azok lehetnek, akiknek az új és nehéz viszonyok között a legtöbbet sikerül könyvtári eszközökkel – hogy Eötvös szóhasználatánál maradjunk – az ész világosságából, a kedély melegéből és a múlt tanulságaiból a magyar olvasóközönségnek átadnia. Biztos, hogy ebből a munkából nem csekély mértékben a helyismereti könyvtárosok is kiveszik részüket.

Takács Miklós

A Budapestensia kialakulása, avagy három könyvtárosportré

A millenniumi századforduló: a csábító lehetőségek, az útkeresések és útválasztások kora s egyben az útkeresőké és az útválasztóké. Új lehetőségek – vagy azok illúziói – nyíltak meg a társadalom egésze s annak egyes területei előtt, így a magyar könyvtárügy előtt is, sőt annak még oly szűk mezejét sem hagyták érintetlenül, mint a helytörténeti gyűjtés.

E történeti pillanatban Magyarországon általános volt a meggyőződés, hogy a helytörténeti irodalmat gyűjteni és őrizni kell, de nyitott kérdés volt, hogy milyen formában, milyen intézmény keretében? A múzeum, a levéltár, az iskola és a helyi – városi – könyvtár egyaránt potenciális gyűjtőhelynek mutatkozott. S a könyvtáron belül is – figyelmünket most csak erre fordítjuk – eltérő külföldi példák álltak a magyar kezdeményezők előtt. Európában – mint azt Bényei Miklós egyik írása felvázolja – a könyvtárak ilyen irányú tevékenységének két eltérő alaptípusa alakult ki: egyrészt a közép-kelet-európai, mely a történeti értékek megőrzésére helyezte a hangsúlyt, tehát *helytörténeti* jellegű volt, másrészt a nyugati nagyvárosok nyilvános könyvtáraiban, a public librarykben kialakult típus, mely elsősorban a használó polgárok gyakorlati igényeit szolgálta a városra vonatkozó információk nyújtásával, tehát *helyismeretet* adott. A kérdés, melyre írásom választ keres: a századvég, a millennium Budapestjének könyvtára melyik utat választotta?

A kérdés nem akadémikus, az adott pillanatban mindkét irányultság esélyes, társadalmilag megalapozott volt. Egyfelől Magyarországon, így Budapesten is elevenen élt a 19. század romantikus historizáló szemlélete, mely a társadalom újjászületéséhez elengedhetetlenül fontosnak tartotta a múlttal, „az éji homályban késlekedő régi dicsőséggel” való szembesülést, lett légyen szó akár egy nemzet egészéről, akár egy városról, például a hajdan fényes nemzeti szimbólumként emlegetett, de a 19. század elején már csaknem teljesen elnémetesedett Budáról. E patrióta alapállású, edukatív törekvés mellett ugyanakkor megjelent egy másik, ettől alapjaiban eltérő gyakorlati szükséglet. A 19. század végére a hatalmassá duzzadó metropoliszok élete – így az egyesült Budapesté is – bonyolulttá és ne-

hezen áttekinthetővé vált, s a városvezetésnek, mely korábban csak józan bölcseséget kívánt, részletekbe menő információkra volt szüksége a lakosság egészségügyi, iskolai, szociális helyzetéről, a közellátásról és így tovább. A városegysítés után jelentkező vezetői igény rövidesen létrehozta Budapesten a maga sajátos információszolgáltató apparátusát, a Fővárosi Statisztikai Hivatalt. E hivatalnak, hogy működni tudjon, gyűjtenie kellett minden olyan szöveges dokumentumot, melyből a városra vonatkozó adatot nyerhetett.

Krónika

1891, Budapest székesfőváros tanácssterme. A jövő évi költségvetést tárgyalják, valaki szóba hozza a (létesítendő) könyvtár ügyét. Felpezsdül a terem. Mindenki tiszteli a könyvtárat – elvileg – és mindenkinek rossz a lelkiismerete: nemrég utasítottak vissza egy jelentős könyvtári alapítványt, Frank Ignác hagyatékát. Mindenki érzi, hogy könyvtárra szükség lenne, de mindenki fél attól, hogy határozott tervvel – s határozott anyagi igényekkel – álljon a tanácsülés elé. Ráadásul könyvek is vannak már, régiek és újak, rendezetlenül. Tohuvabohu, termékeny zűrzavar. A rendező elv hiányzik, egy ember, aki valóban akarja a könyvtárat, és tudja, hogy milyen könyvtárat akar.

Lett ilyen ember. A sors iróniája, hogy nem egy, hanem kettő. A fővárosi könyvtárat ketten kezdték építeni, mint hajdan Róma falait.

Egyfelől *Toldy László*, a fővárosi levéltár vezetője vállalkozott a könyvtár létrehozására, miközben másfelől *Kőrösy József*, a Fővárosi Statisztikai Hivatal igazgatója már javában alakította a maga bővülő, könyvtárrá nemesedő gyűjteményét.

Kettős arckép: Toldy László és Kőrösy József

A történet két főszereplője a századvég magyar értelmiségének két tipikus alakja. Talán érdemes portréjuknál a szokásosnál hosszabban elidőzni.

Toldy László a hagyományos nemzeti műveltség iránt elkötelezett családi örökség folytatója. Apja, Toldy Ferenc „a magyar történetírás atyja”, aki élethivatásának a régi magyar irodalom emlékeinek gyűjtését, feldolgozását és népszerűsítését tartja. Gyűjtés, feldolgozás, továbbítás: a könyvtári tevékenységnek is alapműveletei. Toldy Ferenc életművét tekintve: irodalomtörténész, foglalkozását tekintve: könyvtáros.

Toldy László, a fiú a szó klasszikus értelmében konzervatív: a múlt értékeinek tisztelője, lelkes ápolója. Foglalkozása: levéltáros. Szellemi irányultságát jól tükrözik műveinek címei. Pl.: *A régi magyarok műveltségének története*, *Zrínyi Miklós könyvtára*, *Virág Benedek költészete*, *Magyarország műveltségi állapota az Anjouk korában* stb. Toldy szaktudós, aki kiadja 7 kötetben *A fővárosi alapítványi oklevelek gyűjteményét*, de mindenek előtt népművelő, a szó legnemesebb értelmében: tankönyvek és magyar történeti témájú ismeretterjesztő művek szerzője, *Magyar Ifjúság Lapjának* szerkesztője. Ismerve a családi hagyományt és Toldy László beállítottságát, nem lepődhetünk meg aktív érdeklődésén a nálunk ez idő tájt kibontakozó közművelődési könyvtári kezdeményezések iránt. A *Budai Könyvtár Egylet* te-

vékenységét, az első korszerű és eredményes budapesti közművelődési könyvtári kísérletet (mely, mellesleg, könyvtártörténetünkben máig nem kapta meg méltó helyét) több cikkében kíséri figyelemmel. S mikor a városi tanács az 1891-es ülés után vállalkozót keres a létesítendő fővárosi könyvtár megszervezésére, Toldy László, mint a Fővárosi Levéltár vezetője, készségesen vállalkozik erre a nagyon is bizonytalan feladatra.

Ha Toldy Lászlóban a magyar századforduló nemzeti-értékkonzervatív értelmiségének tipikus alakjára ismertünk, Kőrösy József a kor másik meghatározó típusát képviseli: az első generációs új, liberális értelmiséget.

Őt nem köti családi hagyomány. Apja zsidó kereskedő volt, tönkrement és vidékre vonult, fiát sógorára, egy fővárosi orvosra bízta, az taníttatta ki az érettségüig. Utána self-made man-ként maga törte az utat magának: kenyerét egy pénzügyténél, az Első Magyar Biztosító Társaságnál kereste, később elvégezte az egyetemet. A fiatal Kőrösyt – Toldyval ellentétben – nem a humaniorák, az irodalom és a történelem érdeklik, hanem a társadalom jelenének élete, a város lakóinak gazdasága vagy szegénysége, műveltsége, egészségi állapota s ezek egzakt vizsgálatának módszere, a statisztika. Egyre mélyrehatóbb cikkeket, tanulmányokat ír a magyar társadalom kérdéseiről. Felfigyelnek rá, Kemény Zsigmond megbízta a Pesti Napló nemzetgazdasági rovatának vezetésével. 1870-ben meghívják az újonnan szervezett Fővárosi Statisztikai Hivatal élére.

Szerencsés választás volt. Kőrösy felkészültsége, sokoldalú érdeklődése, páratlan alkotóereje 1870 után, az új intézmény élén bontakozott ki a maga teljességében, ekkor vált a századvég kiemelkedő társadalomtudósává.

Helyi gyűjtemény kialakítása – két különböző felfogásban

1892-ben Toldy László hivatalos, de bizonytalan megbízást kapott *közigazgatási szakkönyvtár* létrehozására. (A „közigazgatási szakkönyvtár” volt a bűvszó, amit hivatalból mindenki használt, de mindenki különbözőképpen értelmelte.) Toldy azonban mást akart. Első lépésként azt javasolta, hogy kiindulási alapként szerezzék be visszamenőleg az MTA összes történelmi kiadványát, „*tekintettel e gyűjteménynek városunk történelme szempontjából nagy fontosságára.*” Ez az 1892-es indítvány vetette fel először hivatalos dokumentumként – mint azt Remete László kimutatta – a budapesti várostörténet szempontjából fontos művek gyűjtését. Ez volt a kezdet, a Rubicon, melynek átlépése után néhány évvel, 1896-ban Toldy érkezettnek látta az időt, hogy részletes és indokolt gyűjtőköri javaslattal álljon elő. A Fővárosi Közlönyben napvilágot látott tervezete három nagy funkcionális egységet nevez meg. A felsorolás sorrendje nem véletlen. Elsőként a Budapestre vonatkozó irodalom teljes körű gyűjtését részletezi, másodikként egy általános gyűjtőkörű közművelődési könyvtár állományának megalapozására tesz óvatos javaslatot, végül – megadva a császárnak ami a császáré – a közigazgatási szakkönyvtárt említi meg.

A helytörténeti gyűjtésre kidolgozott elveit ma is érdemes részletesen idézni. Javaslatára szerint gyűjteni kell „*minden olyan nyomtatványt, mely Budának, Pestnek, Óbudának történetére vonatkozik, vagyis a városnak földirati, természeti, gazdasági vagy bármi néven nevezendő leírását tartalmazza, akár régiebb, akár újabb keletű legyen... a legtágabban értelmezve mindent, ahol e három városról*

hacsak mégoly kevés adat fordul is elő, gyűjteményes munkákat, folyóiratokat, hírlapokat, térképeket is.” Figyelemre méltó a patrióta hangvételű indokolás is: „*Ily gyűjtemény külföldön számtalan városban található ... még a műveltség alsóbb fokán álló országokban, így pl. Belgrádban is... Fővárosunknak története annyira összeforrt az ország történetével, hogy nagy szolgálatot teszünk még a hazai történeti kutatásnak is.*”

Bár Toldy idézett gyűjtőkori javaslatai sohasem kaptak hivatali szentesítést, valójában hat éven keresztül mégis ezen elvek alapján épült az akkor már hivatalosan is *fővárosi könyvtárnak* nevezett intézmény állománya. 1902-ben, a régi fővárosi könyvtár működésének utolsó évében a *Budapestensia* néven elkülönített gyűjtemény 1607 kötetet számlált, a teljes állomány egyötödét tette ki.

E pontnál meg kell jegyeznünk, hogy a helyi vonatkozású művek beszerzése és őrzése önmagában nagyon régi jelenség, szinte egyidős magukkal a könyvtárakkal. De a régi fővárosi könyvtár volt az, ahol ez a tevékenység intézményesült: végiggondolt és írásba foglalt elvek alapján elkülönített, sajátosan feltárt és kezelt gyűjtemény működött. Forgalmáról is rendelkezünk adattal: az utolsó évben a *Budapestensia* 250 kötetét használták a könyvtár olvasói.

A Toldy által vezetett városi könyvtár két alapvető egységből állt: egy általános gyűjtőkörű közművelődési gyűjteményből és egy – a teljesség igényével gyarapított – helyismereti gyűjteményből. Voltaképpen egy mai megyei könyvtár modellje áll előttünk. De nemcsak modell: egy jól működő, nagy forgalmú intézmény is. Hadd jellemezze itt egy rövid idézet Toldy utolsó hivatalos jelentéséből (s mellesleg stílusával jellemezze magát Toldyt is): „*És ha valaki megnézi a könyvtár forgalmi statisztikáját, kell, hogy lelke örömmel teljék meg ezen felvirágzáson. Olvasóközönségünk nagy részét a közép- és felsőiskolai ifjúság képezi ugyan, de ezek mellett képviselve van minden foglalkozási ág: papok, írók, tanárok, tanítók, művészek és nem utolsó sorban egyszerű iparosok is.*”

A városi hivatalok útvesztőiben sok minden megtörténhet. Az is, hogy egyszerre nem egy, hanem két könyvtár kezd kiépülni. Toldy könyvtárával egy időben, de már azt megelőzően is, Kőrösy József keze nyomán kialakult egy nagyszágrendben hasonló, de jellegében eltérő gyűjtemény.

Kőrösy a Fővárosi Statisztikai Hivatalt vezette, melynek feladata a városra vonatkozó adatok összegyűjtése és feltárása volt. Különösen fontosak voltak a városban levő intézmények: ipari és kereskedelmi vállalatok, egészségügyi és oktatási intézmények adatai, s így természetesen ezek forrásai, ezek kiadványai is. Maga Kőrösy társadalomtudósként a világvárossá nőtt főváros életének meghatározóan fontos területeit vizsgálta. Kutatási területeinek főbb irányait jól illusztrálják műveinek címei. Néhány közülük: *Pest város halandósága, A gyermekhalálzás Budapesten, A vagyonság és a foglalkozás befolyása a halálokokra, A pesti építkezések, A pesti elemi iskolák állapotáról, Budapest nemzetiségi állapota.* – Kőrösy tehát a főváros életének gyakorlati kérdéseit kutatta a statisztika, illetve az általa hangsúlyozottan nagyra becsült szociológia eszközeivel. („A XX. században a szociológia a pozitív filozófiának kimagasló tetőpontját képezi” – mondta.) Munkája adatok és szövegek elemzésére épült.

A korabeli magyar tudományos könyvtárakban a társadalomtudományt a filozófia részének tekintették, és csak elméleti műveit gyűjtötték, Kőrösynek a munkájához azonban másféle könyvtárra volt szüksége, olyanra, mely a teoretikus műveken

kívül gyűjti a társadalmi tényeket, információkat tartalmazó szövegeket, ha azok mégoly jelentéktelennek látszó brosrák is. Magyarországon nem lévén ilyen korszerű értelemben vett társadalomtudományi könyvtár, s különösen olyan nem, amelyik a sajátosan budapesti anyagokkal is rendelkezett volna, Kőrösy József megteremtette ezt a könyvtárat. Egy negyedszázadon át gyarapította gyűjteményét, kisebb részben vásárlással, nagyjából kiterjedt kapcsolatai és a rendszerré fejlesztett kiadványcserék révén. Könyvtára – szemben Toldy heterogén gyűjteményével – homogén jellegű volt, s így jellemezhetjük: törzsanyag a Budapest életéről konkrét információt adó művek teljességre törekvő gyűjteménye, ezt egészítette ki egyrészt a magyar, ill. külföldi kitekintést adó társadalomtudományi anyag, másrészt a társadalomelmélet, a szociológia újabb keletű elméleti irodalma, végül a kutatás módszertani irodalma, mindenekelőtt statisztikaelméleti művek. Együtt volt tehát csírájában egy társadalomtudományi szakkönyvtár, ez azonban Kőrösynél többé-kevésbé megmaradt a városismereti gyűjtemény keretei között.

Kőrösy könyvtára (szemben Toldynak a korabeli közép-kelet-európai modellnek megfelelő gyűjteményével) gyakorlatias szemléletével közelített a public library eszméjéhez, de ha olvasói bázisát tekintjük, távol állt tőle. Kőrösy urbanisztikai gyűjteményét a kutatók szűk köre vette csak igénybe, holott a public library lényege, hogy a szakemberek és az érdeklődő polgárok egyszerre használják.

Krónika

1903. A két párhuzamosan épülő könyvtár nem a végtelenben találkozott, hanem egy nagyon is konkrét ütközési ponton: a város vezetése elhatározta, hogy csak egyetlen, kizárólag közigazgatási könyvtárat finanszíroz a továbbiakban, azt viszont tisztességesen: állandó gyarapítási kerettel és szakképzett könyvtárosok alkalmazásával.

A pillanat sorsfordítóan drámai: most dől el egy évszázadra szóló érvénnyel, hogy milyen lesz a jövődő városi könyvtár karaktere, s azon belül mi lesz a Budapestensia sorsa.

A kezdeményezés lehetősége Toldy és Kőrösy után ismét egy markáns egyéniség kezébe került: Szabó Ervinébe.

A harmadik portré: Szabó Ervin

Szabó Ervint szükségtelen itt bemutatnunk. Nyilvánvaló, hogy a kor két értelmiségi típusa közül mérhetetlenül távol állt Toldy nemzeti-konzervatív világától, s közelebb Kőrösyhez. A „közel” szó szerint is érthető: az egyetemen Kőrösynek a tanítványa volt, ő hívta fel figyelmét a közgazdasági kérdések társadalmi fontosságára s a társadalmi jelenségek egzakt, statisztikai mérésének lehetőségére. Egyetemi szakdolgozatát, mely egyben első publikált műve is, tanára hatására írta. Másrészt Kőrösy – ekkor már idős és betegeskedő ember – az életműve fontos részének tekintett könyvtárat olyan ember kezébe kívánta átadni, akiről feltételezhető volt, hogy az ő szellemiségének megfelelően fogja folytatni e tevékenységet. Ezért esett választása Szabóra.

Természetesen Kőrösy tisztában volt világnézetük lényeges különbségével is. Ő liberális volt és reformer, aki azért érdeklődött behatóan a főváros szociális, egészségügyi, oktatási intézményei iránt, mert meg akarta jobbítani őket. Szabó Ervin szocialista volt és forradalmár, aki elsősorban nem városi intézményekben gondolkodott, hanem a társadalom egészének mozgása, jellege, erőviszonyai érdekelték. „Könyvtárra lefordítva” Kőrösy elsősorban helyismereti–társadalmi gyűjteményben gondolkodott, Szabó Ervin ennél szélesebb körű, átfogó társadalomtudományi könyvtárban.

A gyűjtemény újraalakítása – a harmadik modell

Térjünk vissza a könyvtárra, pontosabban az ekkor bezárt termekben sorsukra váró három különböző funkciójú gyűjteményre. Adva volt:

- egy társadalmi szakkönyvtár – a Kőrösy-féle – erős Budapest-centrikus jelleggel, mely magában hordozta egy nagy társadalomtudományi könyvtár csíráit;
- egy általános gyűjtőkörű könyvtár – a Toldy-féle – mely magában hordozta egy közművelődési funkciójú városi könyvtár csíráit;
- egy helytörténeti gyűjtemény Budapestensia néven, mely magában hordozta egy nagy helytörténeti gyűjtemény, sőt azon túlmenőleg egy történeti jellegű tudományos könyvtár lehetőségét.

Sík mezőben hármas út.

Az események időpontjában fiatal és szélsőségesen radikális Szabó Ervin nem bízik a kor közművelődési intézményeiben, de szilárdul hisz a társadalomtudományban, mely a közvetlen politikai cselekvés transzmisszióján át képes az egész társadalmat újra- és jobbra formálni. Egy pillanatig sem kétséges tehát, hogy a hármas könyvtári örökségből

- a Kőrösy-féle társadalmi gyűjteményt teljes egészében átveszi, hogy egy átfogó társadalomtudományi könyvtárrá fejlessze;
- a Toldy-féle általános gyűjtőkörű, közművelődési jellegű anyagot teljes egészében kiselejtezi, csak néhány kézikönyvtári műnek megkegyelmezve.

De mi fog történni a Toldy által gyűjtött Budapestensiókkal?

Az 1904-es átvételi jegyzőkönyvből tudjuk, Toldy Budapest gyűjteményét Szabó Ervin lényegében változtatlanul átvette. (Toldy katalógusa 1607 budapesti vonatkozású műről tud, Szabó Ervin 1906-os évi jelentésében 1304 munka szerepel.) Szabó tehát örökölt egy gyűjteményt. Mit tett gazdaként?

Ilyen irányú tevékenységében két periódust különböztethetünk meg. Fővárosi könyvtárosságának első szakaszában, a kezdeti 5-6 évben legfőbb ambíciója volt a társadalomtudományi gyűjtemény olyan gazdagítása, hogy az a társadalmi-politikai cselekvéshez szükséges szellemi fegyvertárrá váljék. Ugyanakkor Szabó példásan ügyelt arra is, hogy a fővárosi hivatalából, tisztviselői kötelezettségéből fakadó köteleességeknek is korrektül eleget tegyen. Ezek közé tartozott a helytörténeti gyűjtemény kezelése is. Az átvett gyűjteményt a Toldy által kidolgozott keretek között nemcsak gondosan megőrizte, hanem további gyarapításáról is gondoskodott. A Budapestensia mindezzel együtt mennyiségileg egyre szerényebb viszonylagos he-

lyet foglalt el a növekvő társadalomtudomány mellett. Toldy idejében a „B” aránya az állományban 20% volt, néhány év múlva ez az arány 5%-ra csökkent.

1910 előtt Szabó Ervin attitűdje lényegesen megváltozott. A közvetlen pártpolitikától mind jobban visszavonulva a társadalom megváltoztatásában egyre nagyobb szerepet tulajdonít az áttételesebb szféráknak, a közműveltség, a széleskörű olvasottság elterjedésének. Ennek könyvtári vetületeként fordul figyelme a szélesebb közönségű és funkciójú korszerű nyilvános könyvtár felé. A legjobb pillanatban érkezik Wlassics Gyulának, a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa elnökének felszólítása arra, hogy a főváros szervezze meg az első valóban modern, angol-amerikai mintájú közkönyvtárt.

Volt más kívülről jövő tényező is, amely felpuhította a tiszta társadalomtudományi koncepciót: a főváros könyvtárára testált hagyományos könyvgyűjtemények. A Zichy-, a Ballagi-, a Szüry gyűjtemény olyan gazdag történeti anyaggal árasztotta el a könyvtárat, hogy akarva-akaratlanul fel kellett vállalni a történelmi gyűjtőkört is.

1910-et követően Toldy és Kőrösy modellje után egy új könyvtármodell kezd kialakulni: kísérlet a magyar public library megteremtésére, mely valami módon a két előd művének is a szintézise, de más is, több is azoknál: új, szélesebb körű funkciót jelent, s új, sokkal szélesebb körben megcélzott közönséget. Az új modellben a helytörténet/helyismeret is új funkciót kap. Az 1910–14 közötti időszak a Toldy által megálmodott és megalapozott gyűjtemény reneszánsza. Ekkor válik a gyűjtemény önálló szervezeti egységgé, ekkor alakul ki új kezelési rendje és új, a korábrinál összehasonlíthatatlanul mélyebb feltárási módja. Olyan fordulatok ezek, melyek hővebb ismertetést érdemelnének, ha a keretek megengednék, s ha nem adna felmentést az a tény, hogy itt már a szakirodalomban is jól feldolgozott területre értünk.

Katsányi Sándor

Nyílt levél a könyvtárosokhoz

Kedves Kollégák!

Ez év februárja és májusa között a Berzsényi Dániel Főiskola 150 levelező tagozatos tanár szakos hallgatója azt a feladatot kapta, hogy *távoktatási formában* végezze el a *kutatás-módszertani alapokat* közvetítő tananyagot, amelynek címe: *Mit-Hol-Hogyan*. Ennek kapcsán körülbelül 80 köz- és szakkönyvtárat kerestek fel, és mint az a tanfolyam végén kitöltött kérdőívekből és összefoglalókból kiderült, legalább ennyi, de inkább több könyvtáros segítségét kérték munkájukhoz.

Ezúton szeretném megköszönni minden kollégának azt a segítséget, amelyet a hozzájuk „furcsa” kérdésekkel forduló hallgatóknak nyújtottak. Tanulmányi kötelezettségként, a gyakorlati jegy megszerzése érdekében el kellett olvasniuk a nyomtatott és elektronikus formában egyaránt hozzáférhető, a könyvtárhasználattal, információszerzéssel és részben információfeldolgozással foglalkozó tananyagot, és el kellett végezniük a szöveg közben jelzett feladatokat. A feladatok több célt is szolgáltak, és nagyrészt csak könyvtárban voltak elvégezhetőek. A hallgatóknak

- a) meg kellett ismerkedniük a szakirodalmi dokumentumokkal és
- b) az azokban való tájékozódás alapjaival, valamint
- c) a bibliográfia (vagyis számunkra a felhasznált irodalom jegyzéke) készítésével és
- d) a hivatkozással kapcsolatos főbb ismeretekkel.

A tanulás hatékonyságát a félév végén beadott, bibliográfiát is tartalmazó kutatási beszámoló és a többnyire sikeresen megoldott záróteszt segítségével tudtam megítélni. (Az eredmény azt mutatja, hogy közös munkánk sikerrel járt: a hallgatók kétharmada minden feladatot jól megoldott, és hasznosnak, bár kissé későinek tartotta a kurzust.)

Sok esetben szerepelt a tananyagban az a mondat, hogy *ha nem tud valamit, forduljon a könyvtárhoz*. Önök a legtöbb esetben türelmesen és készségesen segítették őket. Hagyták, hogy érvényesüljön a kínai mondás szelleme: ne halat adj, hanem halászni taníts.

Sajnos, voltak negatív példák is, erről a már említett kérdőívek, illetve záróbeszámolóik tanúskodnak. A kollégák egy része teljességgel feleslegesnek tartotta a kurzust, mondván: „akkor mire valók vagyunk mi?...” Mások úgy érezték, hogy inkább kikeresik a hallgatónak, amit akar, csak ne kelljen már annyit magyarázni. Sajnos, volt olyan is, aki egyszerűen magára hagyta a tájékozódni kívánó hallgatót. Megtisztelőnek érzem viszont, hogy voltak olyan könyvtárvezetők, akik a tananyagot látva úgy döntöttek, hogy munkatársaikkal elvégeztetik a tanfolyamot, hogy ismereteiket a használóképzés szempontjait is figyelembe véve frissítsék fel.

Valószínűleg e levél címzettjei között is van olyan kolléga, aki vagy nem is tudta, hogy létezett egyáltalán ez a tanfolyam, vagy nem tudta, hogyan lehet hozzáférni. Ennek nem az Önök mulasztása az oka, hanem az a tény, hogy ez egyelőre egy *kísérleti tananyag* volt: Először próbálkoztunk azzal, hogy a *kutatás-módszertani ismereteket* *távoktatási módszerekkel és széles körben* adjuk át. Az összegyűlt tapasztalatok alapján a tananyagot átdolgozzuk, majd pedig lehetővé tesszük, hogy a felsőoktatás, az önképzés vagy a szakmai továbbképzés részévé váljék.

Még egyszer köszönöm mindenkinek a közreműködését.

Frank Róza

Checkpoint®

Hogyan védhetjük meg a könyvtári állományokat?

A könyvek lopások elleni védelmére a Checkpoint által kidolgozott könyvtár-
védelmi rendszerek alkalmazása jelenti a leghatékonyabb megoldást. A papír-
vékony biztonsági címkék, melyek a védendő állományokra kerülnek, a ki-
járatnál elhelyezett antennák között áthaladva jelzést adnak.

A biztonsági címkék nyomtathatók, rajtuk olyan információk helyezhetők el,
melyeket a könyvek egyszerűbb kezelésére lehet hasznosítani (vonalkód,
leltári-, katalógusadatok stb.).

A könyvtárvédelmi antennák rádiófrekvenciás elven működnek, ami azzal a
nagy előnnyel jár felhasználóinak, hogy nem alakul ki detektálás nélküli holt-
tér, mint a mágneses rendszerek esetében.

Checkpoint

**Checkpoint Systems Hungary
Kft.**

Budapest 1155

Dembinszky u. 1

Tel.: 06 1 30 50 100

Fax.: 06 1 30 50 101

www.checkpointsystems.com

Tökéletes védelem
és elegáns megjelenés

